

michail

moczulski

havel

masaryk

heřtánek

rakowski/michnik

1982, POLSKO

P. Pane Rakowski, vzpomínáte si na den, jak jsme se zde ve Varšavě setkali? Dnes je tomu přesně rok. Tehdy vás právě jmenovali náměstkem ministerského předsedy a já cestovala do Gdaňska, abych hovořila s Walesem. Položila jsem vám tehdy otázku: "Co se stane, když Sověti budou v Polaku intervenovat?" Vy jste odpověděl: "Všichni Poláci povstanou." Na moji další otázku: "A co kdyby místo Sovětů zasáhlo polské vojáky?" - jste řekl: "V takovém případě by to přijali a byli by zticha." Nuže, pane Rakowski, ale oni to vůbec nepřijali, neměli se. Vůbec nebyli zticha a nijak nejsou tiší. Stačí se podívat na náplavy, které rozkvetly na zdech polských měst: "Zima je vaše, jaro bude naše." A paměťte, jak reagovali nadalech Slezka, v katovických továrnách a v gdaňských loděnicích. Nebo se mýlím?

R. Zčásti se mýlíte. Uprímně řečeno, armáda a milice se nesetkaly s velkým odperem. A dá se říci, že to platí nejen pro dnešek, ale i pro budoucnost. Nепatřím k těm, kteří očekávají odper a vůbec ne pak odper masový. K němu není síla a energie. Máte pravdu v tom, že v prvních dnech se lecos odehrálo, ale nic ve velkém měřítku. A řeknu vám proč: 1. vojsko a policie provedla akci perfektně. 2. všichni byli překvapeni a to neměli být. Na sklenku minulého roku jsme je vícekrát varovali, že zasáhne silou, bude-li pokračovat anarchie a demontáž státu. Nevěřili nám. Extrémisté ze Solidarity byli přesvědčeni, že pokud se situace vyhraje tak, abychom použili sílu, tak armáda a milice se rozhodnou jít s nimi. Vsadili na to, že mnozí vojáci patří k Solidaritě. Jaká to přestoduchost. Navzdory hlasům, které šířil západní tisk, proti operaci se nepostavil ani jediný voják. Ani jediný voják. Potíž je v tom, že naivita se nazastavila na polských hranicích - šíří se i na Západě. Mnoho z vás se ošalevale představou, že Polaku se nějak podaří, aby od politického a strategického řádu, k němuž patří, odpadl vůbec se nebralo v úvahu, že ve světě jsou dva hlasy 37 let. A nutné se přizpůsobit. Ale co vlastně očekáváte?

P. To nejhorší, pane Rakowski, to nejhorší. Máme dobře zapsáno v paměti, co se stalo v Maďarsku roku 1956, v Československu v roce 1968 a jsme méně naivní, než se domníváte. A řeknu vám rovnou, že před rokem jsem nepřijela proto, abych spevidala Walesu, ale proto, abych viděla sovětské tanky v ulicích Varšavy.

R. Sovětské tanky? Tak to se tedy musím okamžitě zastat našich sovětských přátel. Nejednali jsme za ně. Přirozeně. Nemohu pořídit, že tante mechný spojenec je na naší straně. Ale nemohu přijmout americkou tézi, že "Rusové jsou vinni, že vina je na Rusoch". Po Československu došlo v socialistických zemích k mnoha změnám a nevyhnu se ani Sovětskému svazu. Rusové se netsavěli proti reformám, které jsme prováděli. Nikoli, paní, opravdu mi věřte. Souhlasím s vámi, že nás pozorovali s jistou starostlivostí a rovněž si všímali nebezpečí, které by pro ně mohlo vyplýnout z naší situace. Ale přitom všem brali v úvahu naše zvyky

naše zvláštní ryas, zkrátka se snažili nás pochopit. Řeknu vám ještě něco : sprvu se vůbec netajili názorem, že polská scéna je neslučitelná se zásadami socialismu. Když v říjnu 1980 Kania přijel do Moskvy, Brežněv na něj nenaléhal, aby potlačil Solidaritu. Pouze ho žádal, aby vzal situaci pevně do rukou, aby ji kontroloval ze sociálního a politického hlediska. Víte v Sovětském svazu existuje dvě tendence : pro a proti polské. Brežněv patří k první. Miluje polsko a respektuje. Věřte mi.

- F. Ne, nevěřím vám. Před tedy dva týdny po setkání Kanií a Brežněva mluvil v televizi Zamjetin o "antisocialistických skupinách" v Polsku ? A v prosinci se sešlo několik představitelů Varšavského paktu v Moskvě, aby připomněli nedbajícím, že "Polsko je a zůstane socialistickou zemí". A v únoru 1981 na XXVI. sjezdu KSSS Brežněv prohlásil, že "socialismus v Polsku je v nebezpečí." A totéž opakoval za dva měsíce v Praze, zatímco TASS definoval polskou realitu jako "vzbuřeneckou". A od té doby začal sled obvinění, hřezeb, urážek, hemžení frází typu "ergie reakcionářů", zatímco na hranicích Polska probíhaly manévry.
- R. Fakta, která jste uvedla, jsou pravdivá a nebyl to jen Sovětský svaz, kdo si dělal starosti. Také naši další sousedé, Československo a východní Německo, byli poděšeni. Souhlasím s vámi, že manévry byly způsobem, jak nám dát na jevo jejich obavy. Avšak jedna věc je vrčet, protestovat a varovat a něco jiného je převést tyto pocity do praxe. Uvědomte si, že dnešní strategické zájmy se nedají srovnávat se situací před dvaceti lety, kdy ještě nebyly SS - 20 na sovětsko-polské hranici.
- F.: Pane Rakowski, vysvětlíte mi, proč na konci dubna přijel do Polska Suslov, když onen pás cudnosti v podobě raket SS-20 je dostatečný, aby rozptýlil vážné nebezpečí. Te přijel snad proto, aby nasál vůni krakovských růží ?
- R. Nikoli, přijel proto, aby nám vložil svůj názor, respektivě svoji kritiku vývoje událostí u nás. Bylo to jeho právo a považují za pochopitelné, že jsme působili starost ideologovi, jakým byl Suslov. Nicméně se omezil na to, aby nám tlumočil své hledisko; neřikal "učíte se nebe ano" a jeho cesta nevytvořila v Polsku novou situaci. Věřte mi, nepřerušil díle nevet. Prosím vás, věřte mi. V našich vnitřních záležitostech jsme svedbenější, než souďte.
- F. Avšak na konci listopadu, když věci začaly příliš daleko a objevily se i protisovětské demonstrace, přijel generál Kulikov. Předpokládám, že vám řekl : "Buď to uděláte vy, nebo te uděláme my." Pak u vás zůstal, aby sledoval vaši auterinvazi.
- R. Paní, protestuji! Rozhodně protestuji proti vámi užitému slovu auterinvaze! 13. prosince jsme se nepřepadli, ale zachránili jsme se! A Kulikov k nám nepřijel nic diktovat, ale ze zcela jiných důvodů.
- F. Chápu. Přijel, aby viděl svojí dívku a přiměl ji levit ryby ve vodách Visly.
- R. Řekněme, že nám přijel připomenout, že je hlavou Varšavské smlouvy a abychom se nedevažovali na te zapomenout. A dost možná, že te nepřijel připomenout nám, vládě, ale horkým hlavám ze Solida-

rity. Ale ty tomu nevěnovaly pozornost, kašlaly na to. Jojí vůdci si byli příliš jisti tím, že Sověti jsou psychologicky i politicky připraveni smířit se s jakoukoliv změnou v Polsku, a přitom se opíjeli tím, že Solidarity se stala mocenským faktorem země číslo jedna. Zcela věřili tomu, že jakmile budou jednou u moci, tak Sověti budou s nimi jednat. Ale vy mi nevěříte. Ach, věděl jsem to, že mi nebudete věřit! Jakou cenu pak má, abychom pokračovali v rozhovoru?

F. Máte cenu, pane Rakowski, neboť jde o to, abychom našli pravdu. Poznamenáhu, křek za křekem. Řekli jste mi - Kulikov ne, Suslov ne. A kdy jste se tedy rozhodli vyhlásit výjimečný stav? Na jaře? V létě? Na podzim?

R. Ne, třikrát ne! Nemí pravda, že jsme operaci připravovali po měsíce! To není pravda! Jaruzelski nechtěl toto řešení! Má dostatek fantazie, aby si představil, co taková operace znamená. Je to velmi výjimečný voják, citlivý a inteligentní člověk. Je humanista. Jaruzelski se snažil o smírné řešení. Proto jsme navrhli ustanovení Fronty národního smíření. Proto se 4. listopadu sešel s Walesem a Glemem a společně hovořili o účasti Solidarity ve vládě. A sověti by to přijali, věřte mi. Silně věřil, že se mu to podaří. Dokonce byl o tom přesvědčen. Pekaždé, když ony horké hlavy odmítly to, co jsme jim navrhovali a plivali nám do tváře to jejich ne, ne, ne, Jaruzelski říkal: "Zkusíme to znovu". Pekaždé, když jsem od něho odcházel a křičel, že "je to nemožné, že oni nechtějí, nenasleouchají, že se toho vzdávám", Jaruzelski říkal: "Zkus to znovu."

F. A vy jste se pokoušel.

R. Samozřejmě! Je známo, že jsem to byl já, kdo jednal se Solidarity a kde přišel s myšlenkou partnerství. Tím myslím spojení vlády a Solidarity, v něž jsem věřil. Ale nasklenku arpa, když na jedné tisové konferenci se novináři ptali, jak pokračuje partnerství, pan Onyskiewicz, mluvčí Solidarity, prohlásil: "Jaké partnerství? Takové slovo není v našem slovníku." Tehdy jsem pochopil, že nastal konec jedné snu, že došlo k pohřbení myšlenky a řekl jsem si, že jsem jim asi příliš věřil a připisoval úmysly, které nikdy neměli. Nevylučuji, že se snad již od počátku připravovali napříme střetnutí, výlučně se orientovali na uchopení moci a v rozhovoru se zástupci tiskové agentury PAF jsem konstatoval, že partnerství skončilo. Ale Jaruzelski opět žádal: "Zkus to znovu." A opět jsem se pokoušel a zatím zatím mučily stávky, napětí, manifestace, absentérství a všechny naše výzvy k práci považovali za nesmyslný zvuk. Vidíte tedy na zdi tu zeměpisnou mapu? Byla deslova pokryta vlaječkami. Co vlaječka, to stávka. Vím se to mluví. Vy si žijete v New Yorku, kde jsou obchody přeplněné potravinami a zbožím a můžete si koupit, co chcete. V srpnu 1980, kdy se zrodila Solidarity, jste mohli v našich obchodech ještě leccos dostat, ale za další rok už byly prázdné. Výroba klesla o 25%, nedostávalo se uhlí, nebyly potraviny a my jsme se stávali žebráky Evropy. Žádná země, ať již v Evropě nebo jinde na světě, nechtěla pro nás riskovat ani groš. A proč by také měla? Neměli jsme nic, co bychom jí mohli nabídnout. Nic kromě slova svoboda. Uvědomte si, že Solidarity již nebyla odborovým hnutím, ale hnutím, které vedl hnutí anarchis-tů.

F. Byla to revoluce, pane Rakowski. A spontánní.

R. My tomu říkáme kontra-revoluce.

F. Prosím vás, a kdy jste vůbec dělali nějakou revoluci? Ta vaše, to nebyla žádná revoluce, ale zmaření se neci, možná díky podvodu Stalina, který pochlápá sliby, které dal v Jaltě!

R. Vy jste anarchistka. Anarchistka!

F. Když vám to udělá radost, budiž. Ale přebůh, nehevermo o tomhle. Prosím vás, akyte mi odpověděl na otázku o stanném právu. Budu ji formulovat jinými slovy: kdy jste začali leštit helinky vojáků, kteří měli provést operaci?

R. Po Rademí. Myslím tím po schůzi se uzavřenými dveřmi, kterou měla Solidarity na konci listopadu v Rademí. Tam řekli, že je třeba stavěně usilovat o nec a sám Walesa prohlásil: "Srážka je nevyhnutelná a připravíme se na ni. Desavadní jednání nebyl o ničím jiným než přemášením prázdných slov, což nás mělo uklébat. Myní máme janno. Uvidíme, kde koho začne do úských." Ano, okamžik restiky byl v Rademí. Nikeli dříve, když například na sjezdu Solidarity žádali svedobné velky a dekenec mluvili o naší podmíněné příslušnosti k Varšavskému paktu. To se nám ne- libilo, samozřejmě, ale nepeděsile nás to jako Rademí. Ta nás sděsila. Přestě nás sděsila. Protože v Rademí nebyla jen vyřčena slova, ale tam začali organizovat dělnickou milici, která měla působit v továrnách, v dalech, v loděnicích a rovněž vyhlásili generální stávkou, již měly doprovázet pouliční demonstrace. Nejvíce herké hlavy byly v předměstí Varšavy, jejichž způsob uva- žování jim patřičně formulovat jejich politický profil. Když Jaru- zelaki žádal 28. listopadu vůdce Solidarity, aby srazili stávky, jinak, že uplatní protistávkový zákon, dostalo se mu odpovědi v podobě nevázaného výměchu. Odpovídali: "Jestliže vláda se poku- sí vydat protistávkový zákon, na věci to nic nemění, stejně bude- me stávkovat." Pak stanovili jí datum na 17. prosince. A není žádných pochyb o tom, že toho dne by došlo ke střetnutí, o němž mluvili v Rademí. Ke střetnutí a k vzájemnému masakru. K občanské válce. Takže v dané chvíli, jedinou alternativou k stannému právu by byl nečinný postoj a pasivní čekání, až by bylo vše zničeno. Všechno. Samotná základy státu. Věřte mi.

F. Nikeli, nevěřím, protože je nezměnné, aby tak rozsáhlá a obtížná operace, která měla zlemit páteř revoluce, byla připravena ani ne za dva týdny.

R. Ať již mi věříte nebo ne, ale ještě o kratší dobu. Musíte si uvědomit, že plán na zavedení stanného práva ležel v trezoru již od července 1944, to je od zrodu našeho státu a že byl stále obnoven, protože naše ústava naneštěstí nemluví o vyjimečném stavu. Ano, právě proto bylo vše tak rychle připraveno, když dne 11. prosince v poledne Jaruzelski pevalal do svého úřadu. Nikdy nezapomenu na dne poledne, na tu chvíli. Jaruzelski stál u psacího stolu a jeho obličej byl nehybný, vážný, vážněji než obvykle. Posvedl své oči, upřel je na mne a pravil: "Nadešel ten den. Bude to pozitivní, 13. prosince." Přikývl jsem a odpověděl: "Resumím." Nekylo nic, co bych mohl dodat. Psychologicky jsem byl na tote.

rozhodnutí připraven a nadále jsme spolu hovořili jen o technických záležitostech akce, mj. o Jaruzelského projevu, který si již napsal a přednesl jej pak anohe nadělního rána v rozhlase.

F. Pane Rakewski, spal jste dobře tehdy v noci ?

R. Vůbec jsem nespál.

F. Proč, třináctka vám přináší smůlu ?

R. Nikali, nespál jsem proto, že jsem si uvědomil, že jsem skrachevali, protože šlo o rozhodnutí nezbytné, ale tragické, o národní katastrofu. Zkrátka byl jsem smutný, nicméně jsem si byl vědom faktu, že činíme dějinný krok, jímž přibíráme novou kapitolu, dějin Polska.
A ...

F. ... a počáteční vězení lidí, se kterými jste si takřka po celý rok podával ruku, že sklamete všechny ty, kteří vás považovali za liberála a od té chvíle vás budou nenávidět, že jste zradil sám sebe, přesvědčení muže, který před několika měsíci veřejně prohlásil : "Každá jiná metoda než dialog a politické řešení by mohla způsobit národní katastrofu. V této smi probíhá hluboká revoluce, proces změn, které jsou nezbytné." Pane Rakewski, proč jste v poledne nepodal demisi ? To je opravdu ta sladká vůně noci tak neodolatelná ?

R. To je nespravedlivé. Zbytečně kruté a nespravedlivé. Každý ví, že k tomu, abych byl mný, nepotřebuji mít noc. Po dvacet let jsem byl vlivným novinářem, ředitelem Politiky, nejlepšího politického týdeníku Polska a jedním z nejvýznamnějších ve Východní Evropě. Měli jsme milion čtenářů. Můj náser něco znamenal a svými články jsem bojoval dříve než jiní proti hlupákům v mé straně a v mé vládě. Dříve než kdekoliv jiný, mnohem dříve než Solidarity, jsem psal o nutnosti referenda a o ustanovení nezávislých odborů. Politika vychovala celou politickou generaci. Ale žádný z těch demagogů a z těch anarchistů mně nikdy nevěřil. Žádný z nich mně nikdy neřekl : "Pane Rakewski, víme, že jste byl v-první řadě." Nikde, nikde, nikde, ani jedenkrát. Když mi podávali ruku, v jejich očích byla jen nenávisť. Snad s výjimkou Walasy. A přísahám vám, že dnes je mi zcela lhostejná náaráka těch, co si pabrakují : "Rakewski byl takový liberál a dnes je členem vojenské junty." A ubezpečují vás, že mi to bylo fuk i během té kritické noci. Komplex viny, který by jste ráda objevila, jsem tedy neměl a ani na okamžik jsem nepřemýšlel na demisi. Příštího rána jsem šel do úřadu s čistým svědomím. S čistým svědomím jsem v něm zůstal celý den. A večer jsem šel s čistým svědomím na party se svojí ženou.

F. Na party ?

R. Ano, na party takzvaného varšavského establishmentu. Již dříve jsem přislíbil svojí účast a přirozeně jsem se musel chovat, jako by se nemělo nic stát. Tak jsem tam šel, rozprávěl s pozvanými, asi s třiceti lidmi, z nichž každý uvažoval jinak, byli tam rovněž lidé ze Solidarity, a v jedenáct jsem se rozloučil s enluvou, že mám ještě práci v úřadě. Ve čtvrt na dvanáct jsem se sešel s Jaruzelským a ostatními. Krátce na to vše začalo.

F. Pane Rakewski, řekněte mi, to vaše čisté svědomí vám včera zůstalo i posdžji, když jste dostali správy o krutosti milice, namluvě už o hernících, které zabili na dole Wujek za čtyři dny ?

R. Víte dobře, že západní tisk o tom všem mnohé napsal. Psal o bití lidí, o tom, jak je zatýkali v mrazivé noci a drželi na sněhu pod širým nebem nebo v promrzlých objektech. Byla to rozsáhlá operace a nevylučuji, že se odehrálo něco nepřijemného. A i když mi budete uvádět případ za případem, tak vám odpovím: samozřejmě, že každý jednotlivý případ má svůj význam pro toho, kdo trpěl. Ale ve svém celku to nic neznamená. Protože v politice jednotlivce nic neznamená. Naproti tomu mrtví z dolu Wujek jsou tragickou epizodou, ke které nemělo dojít. Příkaz měl nestřílet. Před tím, než došlo ke střelbě mezi horníky a milicí, což bylo 16. prosince v 11. hodin večer, nás dvakrát volali, abychom jim dovolili poukázat zbraně. A dvakrát Jaruzelski odpověděl ne. Pak horníci znovu zaútočili a někdo stratil trpělivost. Bylo tam obětí na místě, devátá zemřela v nemocnici. Dost, mnohé, když pomyslí na to, že jsme to mohli převést bez jediné oběti. Nicméně to mohlo být daleko horší. Právě včera mně jeden významný katolík řekl: "Paměť Rakewski, jako pesimista jsem očekával 2 000 mrtvých, jako optimista alespoň sto obětí."

F. Dobrá duše, jaké to mileserdenství. Nyní mně odpuste "moji" surevou narážku a pověste mi, zda opravdu žádný z vás mužů není nepomyšlel na takovou malíčekost, že "oni jedinci, kteří nic neznamenají" byli též pracující lidé, proletáři, o nichž váš systém tvrdí, že je zastupuje? Což žádného z vás nenapadlo, že ti ubozí Kristové, sborejní pouze sakrou nebo krumpáčem, se bijí za trochu lidské důstojnosti, za trochu svobody?

R. Svoboda, svoboda, svoboda! Po dvě stě let Poláci nepředávají nic jiného, než tato slova. Svoboda a Chopin. Svoboda polenská! Jaká je ta svoboda, když kručí v žaludku? Horké hlavy se Solidarity mátlí hlavy mnohých ubožáků pracujících nejnerrealističtějšími ideami o svobodě a vidíte, kam jsme dospěli! Souhlasím, že tento systém není a nebyl ničím hlavním a velkým, že jsme vinní mnoha přehmaty, ale nelze opomenout, že někdy jsme se aspoň trochu pohnuili. Polsko bylo otevřenou zemí ve východní Evropě, zemí, v níž se mohlo číst jakákoliv kniha, kde se tolerovaly rozdílné náčery, a ti nováččníci všechno skazili. Což neznali zeměpisnou mapu? Nevěděli, kde leží Polsko? Zapoměli, že svět je rozdělen? Svobodu je nutná chápat v souvislostech se situací, s realitou. A znovu vám říkám, že kdybychom 13. prosince nezavedli vyjimečný stav, tekly by potoky krve! Vypukla by občanská válka! A zasáhly by síly Varšavské smlouvy. Ano, v takovém případě by intervenovaly! Protože občanská válka by již nebyla soukromou záležitostí Polska a Sovětského svazu; stíhala by celou současnou rovnováhu světa a jen Bůh ví, jaké by byly její důsledky. A pak by na nás svět jen čel: jací jste te politické? Proč jste nemohli vármu zabránit vyhlášením vyjimečného stavu, který by vyloučil zásah sil Varšavského paktu?

F. Už jste to řekl. Konečně jste to řekl. Ale chci si být jista, zda jsem vám správně resuměla: kdybyste nezavedli stanné právo, vypukla by občanská válka a intervenovali by Sověti? Je to tak?

R. Dávám přednost konstatacím, že by zasáhla vojska Varšavské smlouvy.

F. Síly Varšavského paktu. Dobrá, snad jste se ně nejednali, ale

jistě jste se rozhodli ze strachu z nich. Nebo bych měla říct z hrdlivosti ?

R. Aná jedno, ani druhé. Jednali jsme z neudlosti.

F. Nikoliv, řekněme, že důvodem je Jalta. Prokletá Jalta, která se setnula zemí na dvě části.

R. Nejsm si jist, že by Jalta pro nás, pro Poláky, představovala tragédii. Pominula naše území o několik set kilometrů na západ a z našich hranic do Berlína j nyní nějakých 85 kilometrů, protože...

F. A pro několik stovek kilometrů jste stratili zemí ?

R. A proč bychom stratili zemí ? Naopak. Nyní jsme jednotný národ, neváříme se s našimi sousedy, netrpíme již dramaty moci a dělení. Řeknu to stručně : po pět století jsme se jen dusili pro každý kilometr země. U nás vzkvétal nacionalismus jako májová růže a nyní je alespoň trochu konec. Vám se to zdá málo ?

F. A pro vás nic neznamená, že Evropa je rozštěpena na dvě polky ? Vám se zdá málo, že Německo je rozděleno na dva státy ? Což není nikde v této zemi, kde by prokláceleny tři bastardy, kteří seděli v Jaltě ? Nemí zde nikde, kde by řekl společně s Mitterrandem : " il faut sortir de Jalta ", je třeba se zbavit Jalty ?

R. Za prvé : oni tři bastardi zachránili naši zemi a naši rodinu. Kdybych jin nebylo, mluvili bychom všichni německy a dost možná, že bychom vůbec nemluvili, protože bychom byli mrtví nebo se nenarodili. Za druhé : nejsem to já, kdo to řekl, ale vyslovil se Malraux : " Kdyby místo dvou německých států existovaly tři, to Malraux : " Kdyby místo dvou německých států existovaly tři, byl bych spekejen. " Za třetí : kdyby na místě našich třech "bastardů", jak jste je nazvala, jste seděla vy, se svým charakterem, tak by Evropa mohla rozdělena na dvě, ale na deset částí.

F. Trefil jste se ... Ale nezdá se mi vhodné reagovat tak osobně. Usvižeme raději problém Sovětů. Předpokládám, že nyní jsou vaše svazky s nimi znamenité. Žádné urážky, žádné hrozby, žádné výstra-
hy ...

R. Pokud jde o mne, jsem přesvědčen o nezbytnosti úzkých styků se Sovětským svazem. Přirozeně, mám svoji národní hrdest, chci být nezávislý a chci, aby se se mnou jednalo jako rovný s rovným. Ale tvrdím, že Poláky musí zůstat velmi blízké Sovětskému svazu. To vyslovuji jako realista a nikoli z pozice komunisty. Rusové jsou slovanský národ, jsou bohatí a představují fantastický trh. Mají slataneanou Sibiř a obrovské zásoby surovin, které potřebujeme. V které zemi bychom našli suroviny, které dostáváme se Sovětského svazu ? Která západní země by nám mohla prodávat tolik nafty, železa, bavlny, atd ? Horké hlavy se Solidarity pohnaly Sovětským svazem. Neumím si představit neuvěřitelnější irracionalismus, větší hloupost. Je to stejné jako v naší minulosti, kdy celá naše filosofie a náš oběh směřovaly na západ. Kromě toho, co je špatného na tom, opíráme-li se o tuto supervelmoc a děláme-li politiku, která jí nepůsobí přílišné obtíže ? Což je špatné, jsme-li příliš silní ? Stalin chtěl, aby Poláky byli silní; říkal, že silní a nízká silní pro Sovětský svaz. Měl pravdu. Poláky je rozlehla a rovinatá země, v níž vanou silné větry ze všech směrů. A když nastane pak skančík, nepoletují jen vlasy, ale i hlavy. A pak, nespomenete ani na to, že přes Poláky přecházela všechna vojska, která napadala Rusko. Tato hrozba musí jednou provždy skančit.

F. Vy velmi milujete Sověty, což ?

R. Ano a nikoli jen pro hospodářské zájmy, které jsou pro nás důležitější. Víte, někteří z mých nejlepších přátel žijí v Moskvě. Především mezi intelektuály. Když za nimi přijedu, prožívám kulturní večery, kdy pijeme vodka a diskutujeme. Moskva se mi líbí. Nezapomeňte na to, že i v Polsku existují dva dějinné proudy : proruský a protiruský. Oba jsou pochopitelné v důsledku dělení, které jsme snášeli po staletí. Po dlouhá staletí nás držely ve tmě dva stíny : stín Pruska a Rakouska a stín Ruska. Nu a já příslušám k proruskému proudu, zřejmě i proto, že jsem se narodil a vyrostl v oblasti, kam nedosáhl stín Ruska. Tam jsem cítil stín Německa. V roce 1939, kdy mi bylo 12 let, zabili mi otce, protože byl polský vlastenec. Nezastřelili ho Rusové, ale Němci. Rusové nás naopak po pěti letech osvobodili.

F. To vysvětluje mnohé ... Nicméně jsem svědava na jednu věc : nenávidíte tak Američany, jak milujete Rusy ?

R. Kdepak, co vás vede. Američané se mi líbí, jsou mi sympatičtí. A obdivuji New York. Američané jsou tak moderní, zaměřeni na budoucnost, a především jsou praktičtí. Američané ... křičí a povykují proti vyjimečnému stavu nikoliv proto, že by jim opravdu záleželo na Polsku, ale proto, že se jim to hodí pro jejich propagandistickou válku proti Sovětům. Ale dříve nebo později k nám změní vztah, uvidíte.

F. Ale pane Rakowski, nejsou to jen Američané, kteří křičí proti vašemu vyjimečnému stavu. Rovněž i Evropané jej považují za politickou záležitost, jak dobře víte. Pouze Němci vám dali alespoň částečné rozhořčení.

R. Protože jsou neudržitelnější a inteligentnější než druzí.

F. Nesouhlasím s vámi : je to proto, že jsou rozdělení do dvou států a mají strach, aby nebyli rozdělení na tři části, jak se líbilo Malreuxovi. Ale změně téma. Co je s Lechem Walcesem? Co s ním zamýšlíte dělat?

R. Walces se má dobře, velmi dobře. Žije v jedné vile u Varšavy, kde má k dispozici tři pohodlné místnosti a opravdu s ním nenakládáme jako s nějakým sbitým psím se zapadlé vší. Věřte mi. Prosím vás, věřte mi. Je s ním dobře postaráno a jedná se s ním s vážností, jakou vyžaduje jeho postavení hlavy odborů. Dobře jí, čte noviny, dívá se na televizi, přijímá návštěvy manželky, bratra a dětí pokaždé, kdy si zamane, a má denní styk se zástupci církve. Zvláště se styká s monsignorem Ursulichem. Často se vidí i se Stanisławem Ciesekem, ministrem práce. Těto dva mají k sobě dobrý vztah, dosud se viděli pětkrát, pokaždé na dvě tři hodiny. Já jsem ho neviděl. Dva dny poté, co jsme jej odvezli z Oděska, šel jsem za ním do vily, ale odmítl mne přijmout. Proto jsem se o to víckrát nepekusil, ačkoliv teď říkám, že došlo k nedorozumění, že nevěděl, že jde o mne. Nevím, zda se ještě za ním vyám. Zřejmě ne, protože nevěřím na hysteriku o zkomoleném jménu. Přirozeně jsem s to pochopit, v jakém byl duševním stavu v těch dnech, ale ... Ciesek říká, že sprvu byl jako zděšený a velmi udiven tím, že dělníci nepostáli na obranu jeho osoby. Říkám osoba ... stále žádal, aby mu umožnili se setkat se svými poradci Geremekem a Mazowieckým. Nyní již s tím nemluví. Po všech svých setkáních s Ursulichem a

vzhledem k vlivu, který naň má církev, zdá se ochotněji diskutovat o budoucnosti Solidarity bez svých parádů.

- F. Nepestavíte ho před soud za to, co se odehrálo v Radomi a co tam prohlásil ?
- R. Absolutně ne. Prakticky není ve vězení, je pouze interneván. Před soud přijdou ti, kteří porušili stanné právo.
- F. Ovšem Kureň a Michnik neperušili žádné z ustanovení stanného práva a přece jste je zatkli dříve než kaňkeliiv jiného. Navíc se stov eně heveří s tem, že budou souzeni.
- R. Jejich případ je jiný. Ti dva nám budou muset vysvětlit mnohé věci.
- F. Když se Walesa nedopustil ničeho proti stannému právu, proč ho držíte na tajném místě, jako americké rukojmí v Teheránu ? A proč ho držíte izolujete od ostatních ? Snad proto, že má plně nešťovice ? a vy se obáváte, že by vám nakazil děti ? Nebo doufáte, že z něho uděláte kalaberanta, dokonce s podporou episkopátu ?
- R. Především ho neudržíme jako rukojmí a pokud je možnost jeho kalaberantství, o té nemůže být ani řeči. Ani s církví, ani bez církve. Kromě toho se nezdá, že by byl ochoten spolupracovat na základně, kterou mu navrhla církev. A církev je již s něho unavena. Unavena se stálého vysvětlování, že se musí smířit s daným stavem věcí a dbát na její rady. Potíž je v tem, že Walesa nenaslouchá kardinálu vi Glampovi tak jako Wyszyńskému. Osobně věřím hlasům, podle nichž církev uvažuje o možnosti, že ho nechá padnout. Podívejte, ene by nebylo obtížné nalést mezi vůdci Solidarity někoho, kdo by byl ochoten nahradit Walesu. V poslední době jeho hvězda zhasínala a na sjezdu měl nemalé potíže, aby byl znovu zvolen. Dostal méně hlasů než Kania na ústředním výboru. Ovšem dnes nemůže nikde nic předvídat; Walesa sám je ve fázi úvah o minulosti a lze snadno pochopit, že by se mu líbilo, kdyby znovu stanul v čele odborů. Poznala jste ho : je rád vůdcem, týkem, který vede své stáde, jak jsem vypověděl v interview. Kromě toho si dobře uvědomuje, že pro mnohé lidi je stále ještě mýtem a ene rozloučit se s představou, že vlastní mýtus je mrtvý, je věc dost bolestná.
- F. Čili necháte Walesu dál ve skříni, se záměrem nebo nadějí, že ho dříve nebo později použijete jako nějaký starý plášt.
- R. Nevím a nikde te ani vědět nemůžu. Vše záleží na tem, jaký typ odborů budeme mít v budoucnosti. Dnes je vše v pohybu, všude se hledají řešení a kdo může s jistotou tvrdit, že se s Walesou stane to či ene. Jak jsem již řekl, ani en nedešel k nějakému závěru v tem či enem smyálu: zda jít s námi nebo ne.
- F. Vám je nesympatický, že ?
- R. Není. Proč ? Ten ubohý člověk je tak nešťastný. Ačkoliv věřil, že je opravdový vůdce, fakticky pracoval pod hrozným vlivem svých parádů a vždy byl manipulován ... Nicméně souhlasím : byl vůdce a tem není pochyb. Ale zdá se mi, že nebyl na vyšší situaci. Nemohu popřít, je inteligentní člověk, ale i líšák a má instinkt. Ovšem instinkt nestačí, pokud není racionalizován a ... Hledte, myslím si

že Walesa začal věřit ve svou vlastní velikost. Povím vám jednu příhodu, která vám leccos objasní. 4. prosince jsme nařídili provést ve Varšavě velmi důležitou operaci, kterou Walesa a jeho druhové ze Solidarity měli brát vážně, protože dokazovala, že nežertujeme a jsme připraveni zasáhnout silou. O co šlo: milice pronikla do hasičské školy a zlikvidovala delší dobu trvající stávkou. Došlo k tomu v 10 hodin dopoledne a krátce předtím šel Ciesek k Walesovi do jeho varšavského hotelu. Chtěl ho informovat o operaci a upozornit ho, že hrajeme s otevřenými kartami. Ale Walesa mu odpověděl: "Dobrá, pane Ciesek, to je ovšem konec. Když si takto počínáte, budeme nuceni převzít moc." Když Ciesek odcházel, Walesa naň ještě zavelal: "Vy se tím ale netrapte. Jste správný chlap a najdu pro Vás nějaký úřad." Iracionalita, lišáctví, naivita, vše patřičně smíchané. Stejně jako když se vrátil z Japonska a stavil se u mne, aby mi sdělil, že bude třeba Japonce naučit, jak si mají udělat pořádek v odborech. "Jsem to výborní, správní lidé, ale bude nutné jim pomoci s odbory." Hodně jsem ho pozoroval za oněch deset měsíců. Fascinoval mě jeho sedlácký charakter. Jako sedlák vždy napaloval a mátl svého spoluhráče, takže ten nebyl nikdy s to, aby s ním našel společný jazyk. Jednou, když seděl nastejném místě, jako jste nyní vy, jsem mu řekl: "Pane Waleso, dosáhl jste hodně. Měl byste si trochu odpočinout a upevnit dosažené postavení. Předajte mi etěže, budu za Vás pokračovat, protože ty stávky se i vám vynaknou z rukou." Odpověděl mi slovy: "Nie, nie, nie! Nejsm unavený, pane ministře, cítím se dobře. Situace není tak zlá jak se jeví, víte." Faktem je, že Walesa pochopil příliš pozdě to, co mu jeho rádceové nikdy nevysvětlili: v politice není možné stále útočit. Když to nakonec pochopil, bylo pozdě. Ztratil kontrolu nad svými lidmi.

F. Smazá Nicméně mi nechcete tvrdit, že je Walesa vyříšen.

R. Ne, to netvrdím.

F. Pane Rakowski, když jste mluvil o Walesovi, řekl jste mnohé zajímavé o církvi. Myslím se, když řeknu, že vaše vztahy s novým příměsem jsou dosti dobré?

R. Víte potřebuji nás právě tak, jako my potřebujeme je. Kompromis, o nějž usilují, nezahrnuje jen ochranu Solidarity, ale touží znovu nabytí postavení, které ztratili 13. prosince. Až do tohoto data byli v Polsku na vrcholu pyramidy veřejného života. Měli autoritu, jakou nikdy neměli v žádné zemi, Itálii a Španělska nevyjímaje. Jestliže chtějí dosáhnout tohoto stavu, musí přistoupit na kompromis. Je nepochybné, že budou s námi spolupracovat, ale spíše po jistou mez. Dobře vědí, že jsme k tomu ochotni.

F. Nezdá se, že by papež o vás smýšlel stejně jako polský episkopát. Nejedenkrát vás káral ze svého okna na náměstí sv. Petra. Takřka každý den.

R. Ano, to je pravda. A činil tak navzdory všem vysvětlením, které jsme mu posílali přes různé spoje, rovněž navzdory dopisu, který mu napsal Jaruzelski. Známe ten dopis a je v něm mnohé řečeno. Ale papež jej stejně nevzal na vědomí. Dennivám se, že je to vina lidí, které má kolem sebe. Například všech ze Solidarity, kteří jsou dnes v zahraničí. Zdá se, že na něho mají velký vliv. Avšak po cestě příměsem Glampa do Říma se může jeho postoj změnit. Kázání, které Glamp přednesl v jednom římském kostele, bylo velmi, velmi zajímavé. A začal mluvit i o Salvaderu.

- F. Chcete tím tedy naznačit, že papež Wojtyła by mohl znovu jet do Polska, jak bylo plánováno ještě před zavedením výjimečného stavu?
- R. A kde by mu v tom mohl zabránit? A jak?
- F. Já vám poradím jak : přijměte ho stejně jako v Turecku. Povězte mu, když se jeho cesta uskuteční, přijměte ho jako poprvé nebo jako v Turecku?
- R. V dané chvíli nemám odpověď na vaši otázku. Řekněme, že vše závisí od toho, co se odehraje v příštích dvou třech měsících. Druhá návštěva by se měla uskutečnit v srpnu, a šest měsíců je pro nás dlouhá doba. A dovolte mi v této souvislosti jednu poznámku. Nesehlasím s těmi, kdo soudí, že volba polského papeže a jeho cesta do země hrály nejdůležitější roli při vzniku Solidarity. Jistě, oba tyto faktory působily jako morální podpora, ale příčiny krize, která vedla ke vzniku Solidarity, mají své hluboké kořeny v politické struktuře a hospodářské situaci Polska.
- F. Problém, a což to snad nedokazuje, že váš systém nefunguje, že lidé nemohou žít bez potrávy zvané svoboda, že ideologií se nikde nenasytí, ani mu nedá teplo v bytě, zkrátka že váš socialismus je prášné slovo, a od toho neustoupím. Protože to, co jste zlemili v Polsku, pane Rakowski, a vy to dobře víte, to nebylo povstání buržoázie nebo intelektuálů, ale to byla proletářská revoluce. A dělníci se nebouřili proti Marii Antoinette nebo proti carevi či Rockefellerovi, nýbrž proti režimu, který se pyšnil vizítkou proletariátu. Jen se podívejte, máte to i na té bankovce 100 zlotých - Proletariusz.
- R. Až do této chvíle jsem neřekl jediné slovo proti pracujícím, kteří revoltovali proti režimu, proti tomu, jak vykonával svoji moc. Jestliže jednali jako rebelové, znamená to, že polský socialismus nefungoval, vůdcovská skupina byla neschopná a změny byly nezbytné. Což já neuvítal Solidarity? Což jsem vždy neřikal, že Polsko potřebuje Solidarity a to nejen jako odborů, ale i jako organismus, který bude kontrolovat moc? Je mi všechny pechyby, že ji potřebujeme : i anděl se zkurví, jestliže ho nekontrolují, když vstoupí do chrámu Moci. Avšak musím uvést i další faktory. Například ten, že k vývoji socialismu je nezbytně třeba čas. Tento systém funguje teprve 37 let, a dostal se k moci, když země byla sociálně zastatá a hospodářsky zničená... I já pocházím z rolnických poměrů a ubezpečuji vás, že nikde z méjí rodiny neabsolvoval École de Administration v Paříži. Lidé ze Solidarity byli příliš netrpěliví a velmi rychle ztráceli hlavu. Kardinál Wyszyński to chápal : "Krajané, nemůžete žádat vše a rychle!" opakoval vícekrát. A nezapamějte ani na to, že netrpělivost stejně jako nedostatek realismu, jsou typické vlastnosti Poláků. Nemí to poprvé v jejich dějinách, kdy hnutí předurčené k tomu, aby se stalo hnací silou národa, rychle skončí ve stádní, kdy nicí samotnou základnu národní existence.
- F. Budiž. Každá země má své dějinné vady. Ale v zemích reálného socialismu dochází vždy k téže situaci, ať již jde o Polsko nebo Československo, Maďarsko, Rumunsko, Bulharsko nebo Sovětský Svaz. Destanete se k moci a slibujete ráj, k němuž se nikdy nedospěje.

A běda tomu, kdo pozvedne hlavu a začne se ptát "kdeže je ten ráj, kdy k němu dojdeme, dejte mi tedy aspoň teď něco a já budu čekat." Odpovíte mu uraženě, že zítra, nechtě, není netrpělivý a iracionální, zítra se dočká. Když dotyčný trvá na svém, povoláte policii nebo vojsko, v lepším případě provedete čistku nebo si najdete obětinného beránka, který se v případě Polska jmenuje Gomulka, Gierek nebo Kania. A toho uvězníte.

- R. V politice se neobejdete bez obětinných beránků; ti jsou jak u nás tak i u vás. Strany, které prohrají volby, a vlády které padnou, což snad nejsou obětinní beránky? Pokud jde o Gomulku, ten patří k mrtvé a pohřbené minulosti, k minulosti stalinismu. Gierek není ve vězení, ale v internaci jako Walesa. Internovali jsme ho, aby se neřeklo, že ho chráníme. Dosud nebyl obviněn z žádného zločinu, na jehož základě by se ocitl ve vězení. Pokud jde o Kania, je svedobný. Dokonce tak svedobný, že bude brzy jmenován místopředsedou Státní rady; tedy jednoznačný pokrek. A i kdybyste měla pravdu, a například já bych měl být příštím obětinným beránkem, nezvládá to moji jistotu, že socialismus je budoucností lidstva. Pokud mám pochybnosti, týkají se jeho praxe, ale nikdy ne ideologie.
- F. Jestliže se vaše pochybnosti týkají praxe, te vás nikdy nenapadlo položit si otázku, zda systém, který zastupujete, má právo zůstat u moci? Samozřejmě nemyslím nyní na Jaltu. Ale naspěsobile na vás například odsouzení estatsních komunistických stran, a především Italské komunistické strany?
- R. Italská komunistická strana je stranou velmi tvůrčí, svými teoretickými stanovisky velmi zajímavá strana a neupírám jí právo, aby nás soudila za to, co jsme udělali. Ale postej, který Berlinguer proti nám a Sovětskému svazu zaujal, mne překvapil, neméně než jeho opovržení, které číší z jeho násterů. Ptám se, zda jeho postej není spíše poplaten jeho jižanskému charakteru, neboť se mi zdá, že právě nevyniká ve znalostech naší minulosti, podmínek a samotných zákonitostí dějin. Berlinguer by měl vědět, že socialismus potřebuje čas k svému vývoji, stejně jako jej měl kapitalismus, že podmínky, jimž jsme čelili, byly tehok druhu, o nichž jsem se již několikrát zmínil. Pak by nemohl být šekován použitím armády v socialistické zemi.
- F. Ne, ne. Jak každý z nás si zvykl, v Polsku i mimo ně. Berlinguer ovšem pouze říká, že váš socialismus není socialismem, že země východní Evropy již nemohou sloužit jako model nové společnosti a že socialismus se nemůže uskutečnit bez svedoby a demokracie.
- R. Pak by si měl Berlinguer tedy vysvětlit, co je demokracie, jaký má mít obsah a formy v jistém momentě dějin, co je svedoba a jaké jsou její meze. Je nedostatkem všech dnešních komunistických hnutí, a v Evropě zvlášť, že se příliš mrazývají samy sebou. Jejich úvahy se řídí politickými zájmy a neopírají se o ideologii. Jejich postaje určuje taktika, a nikoli upřímné přesvědčení. Zvlášť to platí pro Italskou komunistickou stranu a o této pravdě nelze už mlčet. Taktika, nic jiného než taktika. Berlinguer často také mluví o taktice. Když na počátku 70. let viděl, že jeho koncepce socialismu nikdy nepřivede IKS k moci, rozhodl se ji změnit. A změnil ji tak, že převzal naše ideje pluralismu a svedoby. Te vám říkám jako pozorovatel, nikoli jako veřejný žalobce. A dodávám jediné - nevěřím mu. Člověk, který je vzdělán v ideologii historického materialismu, musí chápat svedobu v rámci reality a nikoli naspak.

Ach, znám Berlinguera lépe než on zná mne, a nevěřím, že jeho představa společnosti se shoduje s koncepcí, jak ji chápe italská buržoazie. A ještě méně věřím, že by byl ochoten připustit anarchii, která nás rozvrací v Polsku. Přisahám vám, že kdyby byl Berlinguer u moci a stál by před krizí, jako byla naše, uplatnil by stanné právo mnohem dříve než my.

F. Nevěřím svým uším, pane Rakewski, protože říkáte o italských komunistech totéž, co o nich tvrdí Američané. Nevím kdy a jak vám Berlinguer odpoví. Nicméně myslím, že jednu část jeho odpovědi mohu předvídat. Mohla by znít asi takto: "Má strana je silná, ale tvá je v troskách."

R. Ano, je rozložena. Žádá se mi to nepopíratelně od okamžiku, kdy vojáci museli nahradit vládu. Nikde nemůže popřít, že establishment polské komunistické strany zbankrotoval intelektuálně i politicky, že byl neschopný organizovat společnost a zabránit katastrofě, že nebyl ani s to ochránit stát. Nakonec máte pravdu, když obhajujete Solidaritu. Jsme to my, kteří se sluší kázat, nikoliv Solidarita. Avšak naše strana dále existuje se svými idejemi, se svými členy a nikoli vše si zaslouží zavrhnout. A o to více, že nemáme dobrého vykonala a ještě vykoná. Pozvedla zemi zničenou válkou, vytvořila nový výchovný systém a představuje nejpekovější politickou sílu, která je v dnešním Polsku. Nakonec svoji porážku překona.

F. Ale jak, pane Rakewski? Všichni působíte dejmem lidí smatených, nejistých, jako bloudící slepci ve tmě. Řekla bych, že nevíte co dělat, co se stranou a snad ani nevíte, co si počít s vyjimečným stavem, jak s ním vybědnout.

R. Vy nás opravdu považujete za takové hlupáky? Nebojte se, nejme slepci, kteří tápají ve tmě, a jestliže zachováme stanné právo, tak proto, že jsme je nezavedli z rozmaru, tedy aby pokračovala zářivá a obdivovaná polská anarchie. Jistě nádherná pro vás. Ukončíme stanné právo, budete klidná, ale postupně křak za křakem. Máš první křak se bude týkat uzdravení hospodářství, které se vzpamatuje jen díky stannému právu. Druhý křak bude specivát v obnově odborů a oživení Solidarity, s právem na stávkou, ale bez práva na spupnost. Třetí křak bude představovat konkrétní nabídky rozdílným politickým silám. Do této chvíle jsme prepustili 1 880 lidí, ale více než 4 000 osob zůstává v internaci, nebo ve vězení, a tento stav nemůže trvat věčně. Dříve nebo později musíme znovu žít společně, obnovit národní jednotu a ...

F. Jednou nám budete muset vysvětlit, jak se obnoví národní jednotu, když je země ponižena tak, jako jste pokeřili svoji vy. Země zlobivé děcke, které se třesla za podvůdky a pak se mu laskavě odpustí. "Nyní, když ses polepšila, dej mi pusinku a slib, že už te nikdy neuděláš. Ale bůda ti, když nebudeš znova poslechat!"

R. Tedy jste nepochopila a neochápáte. Myslím, že je zbytečné, abych vám cokoliv vysvětloval. Máte ještě nějaké otázky?

F. Jedinou, pane Rakewski. Je to otázka, při níž nám pecit, jako bych vám měla trhat zub. Řekám vám otevřeně, že ji nekladu ráda. Ovšem nemohu opominout fakt, že váš syn po vyhlášení vyjimečného stavu požádal vládu v Bernu o politický azyl. Soudím, že to s vámi střácl.

R. Zasadile mi to ráma ... jistě. Silnou... velmi silnou. Byl jsem zdrcen. Když jsem se s tiskem dozvěděl, že Artur "si zvolil sebe", a bylo to hned po mé cestě do Bernu, bylo mi hrozně. Děsi-

vě ... Nijak mi nepomohlo vědomí, že správu záměrně nafoukli, aby se mi postavili za můj úspěch v jednáních s Genscherem a Schmidtem, které jsem přesvědčil natolik, že dnes nezastávají americké stanovisko. Bezprostředně jsem předvídal radost svých nepřátel, ať již ze Solidarity nebo z mé strany. Byl jsem s tebou si představit věrolomnosti, kterými mě budou poplívávat: "Máte ve vládě muže, který by chtěl ministrovat a přitom nedokáže vychovávat svého syna ve vlasteneckém duchu." "Nejdříve nás uvězní, a pak jeho syn se postaví na naši stranu." Ovšem tehle mě nemůže poležít. Co mě bolí, to je odchod mého syna. Mám ho rádi, nemůže poležít. Je to můj syn! A není dezertér jako ti dva vyslanci, kteří požádali o politický azyl ve Washingtonu a Tokyu. Ti dva patřili k establishmentu země a nikdy nejenže nepřinesli ani slovo, ale nikdy ani nic neudělali proti režimu. Zvláště onen z Washingtonu je psalův úředník, který vždy plnil vše, co mu z ministerstva zahraničí nařídili. Naproti tomu můj syn... Pak přišla zpráva, že rovněž druhý syn, Vladimír, "si svalil svedbu" ve Španělsku. Jak mě ujistili španělští činitelé, nebyla to pravda, ovšem připravilo mi to znovu krušné chvíle. Dvakrát po sobě prožít takové děsivé pocity a ... promiňte mé rozčítlivění. Nyní vám vše vysvětlím lépe... Odpusťte mi.

F. Vy mi odpusťte. A zapomeňte na mou otázku, jestli je vám nepříjemná.

R. Nikoli, musím vám odpovědět. Tedy mám dva syny, oba jsou z manželství s houslistkou Wandou Wilkomirskou. Starší, Vladimír, je dvacetiosmiletý a učí ruštinu v Bakkeně. Je to fantastický chlapec. Pevažte, projevil se jako jazykový fanemén a bezvadně mluví osmi jazyky, včetně čínštiny a japonštiny. Arturovi je dvacetčtyři, je ženatý a má tři děti. Artur byl můj mazlíček... Měl jsem s ním takovou trpělivost a chvil jsem se k němu tak něžně... To mi Vladimír nikdy neodpustil, bahu žel... Ale po rozvodu s Wandou před šesti lety se oslabily i mé vztahy s Arturem. Setkávali jsme se zřídka a ani jsem nevěděl, co chce v životě dělat. Pouze mi jednou řekl, že nechce pracovat jako novinář, ačkoliv dokončil studia žurnalistiky na varšavské univerzitě. Chtěl odejít do Austrálie. Před několika měsíci mi napsal velmi tvrdý dopis, v němž mě obžaloval ze všeho možného. Kritizuje mě za mé politické postoje, za mé ideologické přesvědčení, za způsob, jak jsem jednal ze Solidarity. Odpověděl jsem mu. Avšak byl jsem v těch dnech tak unaven, tak stísněn a bezpečtu problémů, které se na mě hruly, že jsem se zřejmě nevyjádřil tak, jak bylo třeba. Připouštím, že jsem se o to ani nepokusil. Nikdy jsem na něj neměl politický vliv a vždy jsem si myslel, že ho politika nezajímá. Nyní vidím, že jsem se zmylil, neboť chlapec zastává názory své matky. S Wandou jsme se politicky nikdy nedomluhli. Vždy se stýkala s těmi lidmi z KORu. To byl hlavní důvod, proč jsme se rozešli a v r. 1976 i rozvedli. Dnes je Wanda mezi signatáři charty proti vyjimečnému stavu. Co k tomu všemu dodat? Nezbyvá mi než připustit, že z mé rodiny mě takřka nikde nepodperuje. Rovněž má druhá žena Elisabeth se ostře staví proti vyjimečnému stavu a její postoj trvá. Nemí členkou strany, komunistka. Hlásí se k Solidaritě a nenávidí každý zlořád, každý projev násilí a ... Teprve v posledních letech se zdá, že začíná zčásti přijímat můj názor. Jako divadelní herečka vidí mnohé lidi a slyší mnohé řeči včetně těch, které na mě útočí. Minulý týden mi řekla: "Co se dá dělat. Když tě tak nenávidí obě strany, snad te znenamná, že přece jen nejsi tak zlý."

F. Co vyjete to za tragickou osobnost, pane Hakowski. Nechápeu vás ani ti, kteří vás mají rádi a které milujete. Přesto nechcete přiznat, že se mýlíte.

R. Ne, protože jsem pře svědčen, že mám pravdu a dělám správnou věc. Snad je to i důsledek toho, že jsem tvrdohlavý, po otci. Vyprávěl jsem vám, jak došlo k tomu, že Němci zastřelili mého otce ? Tehdy v roce 1939, kdy Němci přepadli Polsko, jsme odešli z naší vesnice, která ležela na hranicích jejích říše. Dostali jsme se do centra země. Tam nás zastavili a poslali zpět. Ale můj otec tam zůstal, protože lidé říkali, že ho zastřelí, vrátí-li se domů. Uběhly dva týdny a někde v noci tloukl na okno našeho domu. Byl to otec. Má matka křičela : "Proč ses vrátil ? Němci tě zabijí." Otec odpověděl : "Ničeho jsem se nedepus til." Matka měla pravdu. Němci ho sebrali a zastřelili.

Adam Michnik : Všichni jsme rukejní

Zpráva z jednoho vězení polského vojenského režimu

Dor Spiegel 10, 1982, s. 128 - 138

Tato válka nebyla vypovězena. Jedné sobotní noci v prosinci zabušili funkcionáři bezpečnostního aparátu na dveře našich příbytků, vyvrátili je páčidly, vrazili dovnitř, stříkali nám alzný plyn do očí, nasadili želízka a odvezli nás - už jako internované - do vězení.

Byli jsme prvními zajatci této války komunistického establishmentu proti národu. Noční akce byla první vítěznou generálovou bitvou.

Především tak byl uskutečněn závěr 9.sjezdu Polské sjednocené dělnické strany /PSDS/ o nepřípustnosti kumulování funkcí. Jaruzelský, současně ministr obrany, premiér a první tajemník strany se stal navíc šéfem "Vojenské rady národní spásy", zkráceně WRON. Wrona znamená polsky také "vrána". To slovo bude už nyní navždy Poláci spojovat s tím ošklivým ptákem, s karikaturou orla, jenž zdobí státní znak.

Budoucí historikové jistě ocení preciznost páder, perfektní valbu okamžiku a bravurní provedení akce. Historikové vyličí důslednost, s níž byl zlozen všechen odpor nepřítelů, básníci budou opěvovat velkolepé vojenské triumfy této armády, kterých dosáhla na ulicích Gdaňska, ve varšavských továrnách, v hutích, dolech, loděnicích.

Generál Jaruzelský tak rozmnožil slávu polské armády, neboť těmito dovednými manévry dokázal dobyt i varšavský rozhlas, budovu televize, jakož i telefonní centrálu. Od bitky krále Sobieského pod Vídní v roce 1683 se žádný náš vojevůdce nemůže pochlubit takovými úspěchy. Co nevidět začnou na toto téma komponovat skladatelé své symfonie, malíři zvěční skvělé staky, režiséři natočí vlastenecké filmy, a to vše ke cti a slávě vůdce prosincové noci. Státní rada bezpochyby zavede vyznamenání za účast na polním tažení v prosinci 1981 ...

Nežertujeme. Přestože vládní propaganda navozuje právě takový tón, chceme se, stále ještě ohlušení a šakevání, raději sami sebe ptát po smyslu toho, co se v Polsku stalo.

V noci z 12. na 13. prosince zapečala komunistická mocenská elita se zoufalou obranou svých pozic vládnoucí třídy, s obranou své moci a s ní spojených privilegií. Status mocenské elity - není třeba to důkladně zdůvodňovat - byl ve skutečnosti ohrožen, a to nejen v Polsku, ale v celém komunistickém bloku.

Prosinecový puč si setva kladl za cíl uskutečnění komunistických utopii, byl spíše klasickou, proti dělníkům namířenou kontrarevolucí; kontrarevolucí ve jménu zpátečnických zájmů Ancien régime. V rozporu se zdůrazňováním oficiální propagandy že v žádném případě nebyla odpověď na jakýsi pokus o převzetí moci: Solidarita nedisponovala ani jakýmsi stínovým kabinetem, ani nedržela pod peklíčkem plán převratu.

Prosinecový chaos má svůj prvopečátek v zásadním a neřešitelném konfliktu mezi silným, miliónovým společenským hnutím, organizovaným v Solidaritě, s totalitními strukturami komunistického státu. Sama existence nezávislé a samosprávné, lidem podperované instituce byla nepřijatelná.

Zde tedy nešlo o moc jako takevou, ale o její úplnost, o mese stranické nomenklatury, o způsob vykonávání moci, tedy o zákonnost jejího výkonu. Šlo o obsah uzavřeného kompromisu mezi vládnoucími a ovládanými - šlo o pluralismus ve společenském životě, o vytrvání podnikové a územní samosprávy.

Uskutečnění takového reformního programu, programu, který v sobě zahrnoval všechny oblasti života, by spechýbnil fundamentální základy komunistické vlády nad státem a společností. Bylo zřejmé, že se aparát deborevně nesmíří se sobemanským omezením své moci, a že proto konflikty s ním budou nevyhnutelné. Počítali jsme však a jiným průběhem. Nevěřili jsme, že by se mocenský aparát pokusil vyřešit společenské problémy pomocí vojenského násilí, tím, že místo síly argumentů uplatní argument síly.

Toto není první krize v historii komunistických států. Nicméně každý, kdo by se pokoušel aravnávat události v roce 1956, Pražské jaro a pak polských 15 měsíců, události vzdálené od sebe 12 let, naše by přes některé společné znaky nejen jejich specifika, ale i významné rozdíly.

Společná touha po rozšíření národních a občanských práv. Rozdíly však byly v dynamice společenských přeměn. V roce 1956 přišel reformní impuls z Moskvy, ze sálu 20. sjezdu KSSS, kde stranická byrakracie likvidovala stále ještě přítomný stín Stalina a odsumula stranou sekuru, kterou jí mával nad hlavou bezpečnostní aparát.

Pohyby uvnitř strany otřásly v roce 1956 Polskem a Maďarskem. Měly své příčiny. V Polsku se autorita Gomułky, právě propuštěného z vězení, jevila jak pro Kremľ, tak i pro polskou společnost jako postačující záruka. Pro Kremľ byl Gomułka typ vzpurného komunisty, se kterým se však lze domluvit; pro Polsko se stal řečníkem národních a demokratických snah.

V Maďarsku vedl odpor stalinistického křídla v aparátu k situaci, kdy tempe přeměn začala diktovat revoltující ulice. Mocenský aparát se zhroutil jako domeček z karet. Sovětská intervence byla přímým důsledkem této skutečnosti.

V Československu v roce 1968 byly některé kruhy aparátu uvnitř strany, které pochopily, že ekonomická nemohoucnost komunistického systému a jeho směřování k marnotratnictví a zaostalosti se budou bez hlubokých reformních zásahů prohlubovat.

Podstata konfliktu v Československu spočívala spíše v přání liberální a vítězné Dubčkové frakce - zde podperované celou společností - realizovat shora demokratickou reformu, jež by šla ruku v ruce s jistým uvolněním závislosti na sovětské centrále.

Československý "socialismus s lidskou tvář" měl mnoho tváří: od umírněného reformismu aparátčích až po pluralistickou vizi společnosti, objevující se v člancích nekonformních publicistů. Rozhodujícím faktorem však byla vzpoura československých vůdců proti sovětskému diktátu a jejich přání získat pověření od vlastní společnosti, nejen z kremelských kanceláří.

V Polsku to bylo jinak. Je těžké tady mluvit o nějakém "socialismu s lidskou tvář"; byl to spíš "komunismus s vytlučenými zuby", komunismus, který už nebyl schopen kousat a rozhodně se bránil náperu organizované společnosti. Tento společenský tlak neměl ovšem nic společného s násilím.

V rozporu s hysterickými proklamacemi o "otevřeném kontrarevoluci" a o "fašistickém teroru v závedech" nebyl během polské revoluce nikdo zabit, nebyla prolita ani kapka krve. Mnoho pozorovatelů se ptalo: čím se to dá vysvětlit?

Historie polského reformního hnutí - nebo také sebeomezující polské revoluce - má svůj původ vně oficiálního institucionálního života.

Již mnoho let existují a pracují v Polsku skupiny demokratické opozice, blahovělně podperované širokými kruhy veřejného mínění a působící pod vlivnou ochranou církve.

Za relativně tolerantního kurzu Gierkevi vlády - tato tolerance přeměnila ostatně ze svazků se Západem a z politické slabosti, rozhodně ne z nějakého vědomého liberalismu - dály se pokusy organizovat společenskou svépomoc a sebeobranu. Vznikl nezávislý duchovní život a společnosti se předkládaly necenzurované scénáře osvebovacího boje.

Ústřední bod programu opozičních kruhů - nejznámější byl Výbor na obranu dělníků /KOR/, který vznikl po stávkách v červnu roku

1976 - byla touha změnit společnost a obnovit společenské svazky za hranicemi oficiálních struktur. Základní otázkou nebylo : "jak tento systém mezi reformovat?" ale "jak se před tímto systémem bránit?".

Tento způsob myšlení ovlivnil průběh srpnových stávek, měl vliv na formulace stávkových požadavků, na strategii a taktiku v jednání Solidarity.

Urputný boj o reformu totalitních struktur trval 15 měsíců. Vyvrcholení zápasu bylo stejně netypické jako jeho průběh. Oficiální vyhlášení války celé společnosti vyplynulo ze samé podstaty předchozích konfliktů. Válka, řekl Clausewitz, je pokračování politiky / uskutečňované v mírových dobách / jinými prostředky. Tentokrát to byla válka proti společnosti. Válka vyhlášená státem, jenž je instrumentem politických sil sdružených ve Varšavském paktu.

Analýza chyb, jichž se dopustila Solidarity, bude nadlehou námětem psaných sporů. Márodu a ženě - pokud si vzpomínám na trefný výrok Karla Marxa - se nikdy neodpustí okamžik zapomnění, v němž by develily, aby se jich zmocnil darebák.

Odbory, skutečná fronta národní solidarity, spojovaly v sobě všechny dobré i špatné stránky oné společnosti, které zrodila : společnost, jež žila už 37 let mimo jakékoli demokratické instituce, mimo sféru politické kultury; společnosti vzpurné a ostražitě zároveň, v níž čest, svoboda a solidarita platí za nejvyšší hodnotu a v níž kompromis bývá až příliš často srovnáván s kapitulací a renegátstvím.

Solidarity byla demokratické hnutí světa práce, které fungovalo v antidemokratickém prostředí, uvnitř totalitních struktur systému, jehož jedině a všeobecné oprávnění k existenci spočívá v závěrech Jaltské konference.

Poláci si nemuseli obsah této konference připomínat, jak to v poslední době učinil pan Ramon, který, jak se zdá, je toho názoru, že lidská práva jsou určena jen lidem žijícím západně od Labu, zatímco pro divochy z Východu jako dějinné nástroje pro regulaci veřejného života slyly knuta a ostnatý drát.

Poláci na Jaltu nezapomněli. Problém níméně spočíval v tom, jak realitu Jalty přeložit do současného živého jazyka. To nebylo jednoduché.

Mocné, spontánní společenské hnutí, které bez vserů konstituovalo ze dne na den uprostřed konfliktů a mocenským aparátem, nemělo žádné precizní etapové cíle, žádnou jasnou představu o svém soužití s komunistickým režimem. Dalo se snadno vyprovokovat k půtkám o nedůležitě

věci, šlo i mnoha náhražkovými konflikty, bylo v něm zkrátka mnoho neuspěšnosti, neschopnosti a neznalosti protivníka a jeho metod.

Solidarita uměla stávkovat, ale neuměla vyčkávat; ovládla techniku čelného útoku, ne však techniku ústupu; nechyběly jí zásadní myšlenky, ale chyběl jí program pro postup krok za krokem.

Stala se kolosem na ocelových nohách, ale s hliněnými rukama; byla mocná v závodech, uprostřed dělníků, ale bezmocná za jednacím stolem.

Měla protivníka, který sice neuměl mluvit pravdu, který nebyl s to udržet hospodářství v chodu nebo jen dostát vlastním závazkům, který však uměl jedno : rozbít solidaritu - a který toto umění za 37 let, kdy byl u moci, přivedl k dekadenci.

Tento partner - mecenášská elita - byl morálně a finančně v koncích a pro svou politickou slabost nebyl už s to provádět jakoukoli politiku.

Tato politická slabost však byla v Solidaritě mylně chápána jako slabost ve všem všudy, přičemž se zapomnělo, že aparát násilí zůstal demokratickou koresí nedotčen a že se může stát užitečným nástrojem v ruce diktatury, především v ruce takové diktatury, které hoří páda pod nohama.

Komunistický systém v Polaku byl kolosem na hliněných nohách, ale s ocelovými rukama. Když funkcionáři Solidarity požadovali všeobecné volby do Sejmu a do národních výborů, zdálo se, jakoby zcela zapomněli, že toto heslo zní vládnoucímu panežvu jako poplašný zvon ohlašující jejich konec.

Zopakujme si : Solidarita nikdy nežádala, aby komunisté se vzdali vlády a stát byl nahrazen aparátem odborů. Nicméně se stalo, že vládnoucí aparátčící takový program a prohlášení Solidarity vyčetli - a teď je už nedůležité, do jaké míry tomu tak muselo být.

Zaznamenali tlak z dole, aby se stranické výbery v závodech rezešly, vyděsili se strašidla voleb do národních výborů, jako neční mra je sevfela představa celonárodního referenda o formě samosprávy a bylo jim jasné, že drastické zvýšení cen je na spadnutí. Jejich odpovědi na to vše byl prosinecový převrat, poslední odpověď, jenž jim zbývala.

Solidarita vojenský puč neočekávala a byla jím zaskočena. Odpovědnost za tuto nepřipravenost neneseu dělnické kolektivy, ale ti, kteří byli, včetně autora tohoto článku, povolání dát odbarevému hnutí politickou vizi.

Teoretická reflexe - to jen tak mimochodem - na téma systémových přeměn pokulhávala na událostech. Vlastně kromě běžných flesekulí nebylo takřka žádné politické reflexe. Praxe nakonec přehnalá teorií a to ne poprvé v dějinách Poslka.

Základní spor v Solidaritě - i když nebyl nikdy jasně formulován - se točil kolem tempa přeměn a jejich rozsahu. Zpočátku byli stoupenci kompromisních řešení ve většině; časem však bylo čím dál zřejmější, že si necenský aparát vykládá každé tihnutí k dohodě jako slabost. Všechny ústupky musely být vynucovány stávkami nebo hrozbou stávek.

Tyto neustálé stávky, šikovně provokované necenským aparátem, rozměňovaly vůli společnosti, beztak vyčerpané trampetami všedního dne. Absence pozitivních důsledků v podobě zřejmých vylepšení kvality života vedla k polarizaci a tuto taktiku zpechybnila.

Jedni říkali : "Už žádné stávky, nic to nepřináší" a druhí zas : "Už žádné nedůsledné stávky, teď potřebujeme generální stávku, abychom vládu donutili k podstatným ústupkům." Těžko říci, kdo byl v převase, jisté však je, že ty druhé bylo lépe slyšet.

Právě oni, většinou mladí dělníci z velkých závodů, požadovali po vedení Solidarity radikální postup a bránit se jejich požadavkům bylo stále obtížnější /Přestože se o to jak Walesa, tak Kuroň pokoušeli/.

Pohrdání necenským aparátem rostlo den ze dne a nebyl brán vůbec vážně. Takřka nikde nevěřil tomu, že by se mohlo stát, aby se polští vojáci dali použít k útoku na dělníky, takřka nikde nevěřil na možnost vojenského puše.

Příčinou toho byla naivita a zbežné přání - a rovněž dlouholetá tradice polských dějin. Představa, že by se někde pokusil znásilnit polskou společnost pomocí polské armády, se vymykala všitému uvažování. Předchozí měsíce zafixovaly ve společenském vědomí obrys konfliktů mezi státem a společností, v nichž nebylo místa pro zřejmé vítězství té či oné strany. Plány šibenice a seznamy psakribovaných existovaly pouze v chorobné představivosti stranických netáhlů.

Odbory měly na útok vlády jen jednu odpověď : okupační stávku. Nájezd armády na závody tuto taktiku zneškodnil. Avšak vědomí nemožnosti nenásilných forem odporu skrývá v sobě možnost katastrofálních následků. Prolitá krev herníků v dole Wujek se může stát konstruktivní lekcí řeči, již je třeba mluvit s vládou, aby se něčeho dosáhlo.

Co si mysleli komunisté o Solidaritě ? Krize v srpnu pro ně nebyla žádným překvapením, přestože je škekeval průběh stávk, sralost požadavků, disciplína a solidarita osazenstev závodů.

Pro Gierkovu skupinu, kterou vynesla k moci vlna krvavého povstání dělníků loděnice v prosinci roku 1970, byla základním axiomen zdržet se jakékoli ozbrojené konfrontace s dělnickou třídou.

Povolení nezávislých odborů v roce 1980 bylo aktem zoufalství převážené nadějí, že se toto hnutí podaří smezit na oblast baltského pobřeží a časem zmanipulovat, zevnitř rozložit. Když si vlna srpnových stávek vynutila vznik jednotných odborů na celém polském území, mohl aparát ještě doufat, že provokacemi odbory utaha a zevnitř rozloží. Solidarita představovala smrtelnou hrozbu - likvidovala totiž základ komunistické ideologie, že strana je představitelem dělnické třídy. Plán odbory "politickými prostředky" zničit selhal. Nicméně: stále konflikty - jak o politické vězně, tak i o volné soboty, o registraci reálnických odborů - stejně jako zvnějšku inspirované personální rozpory Solidarita eslabovaly. V žádném případě však tato situace nezlepšovala situaci aparátu : pro něj, rozhádaný a ostrávní boj o moc, existoval jeden nadřazený problém - vlastní strana.

Strana, resumíme-li tím organizované společenství řadových členů, nebyl během srpnových stávek k dispozici. Tento nástroj, v minulosti tak užitečný, tentokrát selhal. Při pokusu probudit stranu sas k životu otevřel aparát emu přislovečnou Panděfinu skříňku.

Na jedné straně hledali obětinného beránka a uveřejnili přitom šokující analýzy o korupci Gierkova kabinetu. Na druhé straně začali řadoví členové masově vracet legitimace nebo ještě hůř, začali se organizovat v horizontálních strukturách, které požadovaly demokratickou reformu strany, odstranění stalinského modelu, o nějž se všemocnost opírala.

Zde konečně spečival základní rozdíl mezi posledními událostmi v Polsku a krizemi v letech 1956 a 1968. Tehdy byli komunističtí vůdci / Nagy, Gomułka, Dubček / v postavení, v němž měli možnost získat důvěru společnosti : tábor zahrnující steupence referem zhara dispeneval tehdy společenskou zdrženlivostí.

V Polsku však celá strana klepýtala za znamením. Ne, že strana stimulovala proměny společnosti, ale společenské hnutí mimo PSDS vyvalávalo změny v řadách strany samé. Referenční objekty strany se staly - na pozadí cílů Solidarity - halým anachronismem.

Polští reformní straníci nevytvářeli žádné jednotné uskupení.

Mezi lidmi, kteří byli takto označováni, byly tak rozdílné osobnosti jako Andrzej Werblan, jeden z ideologických diktátorů z Gomulky a Gierkova éry; známý publicista a předseda Svazu novinářů Stefan Bratkowski, jeden z organizátorů debatního cyklu "zkušenost a budoucnost"; Wojciech Lementowicz, 36letý vědecký spolupracovník stranické školy; Zbigniew Iwanow, stranický tajemník a vůdce srpnové stávky v torunské továrně.

Přes individuální rozdílnosti stali se všichni obětí paradoxu, který je nedmyslitelný od osudu komunistických reformátorů všude ve světě: požadovali reformu totalitní strany - ve jménu osvobození člověka a společenské spravedlnosti - proti byrokratickému aparátu, jenž takovou svobodu myšlení a kreativitu potlačuje a současně na první místo klade průměrnost a korupci. Pokud chtěli tento aparát účinně napadnout, museli se zorganizovat, ne však do frakce, jež bojuje o moc.

Jako frakce se vyloučili automaticky ze strany a kromě toho byli každodenním politickým bojem donuceni k tomu, aby užívali těchto praktik, které ostře kritizovali u svých protivníků.

"Horizontální struktury" jednotlivých stranických buněk byly pokusem o vyřešení kvadratury kruhu. Byly však příliš slabé, aby zvítězily, a pro aparát zcela nepřijatelné. Masivní protiúder konzervativních struktur nevydržely.

Polští reformní komunisté poslední éry se projevili jako karikatury svých duchovních otců a starších bratrů z polského Října a Práského jara. Na první pohled bylo jejich reformátorství méně abstraktní, více se obracelo ke věcnému dni; nevedly se žádné závažné debaty o filosofii mladého Marxe, místo toho diskutovali o hospodářské reformě.

A přece se nedostali daleko od startu. Těto hnutí si nenašle žádnou operu ve sféře duchovního světa. Byli to epigoné a současně představovali závěrečnou etapu procesu ideového rozkladu reálného komunismu.

Zatímco společnost se už dorezumovala normální řečí, myšlenky stranických referen zůstaly vězet v kleštích marxisticko-leninského "nového jazyka". Ústřední otázkou reformních komunistů bylo: jak demokratizovat stranu?, což zas mělo být klíčem k demokratizaci společnosti. Naproti tomu pro společnost zněla ústřední otázka jinak: jak se nejvíc ohlastí života z nomenklatury strany?

Stranický aparát obviňoval Solidaritu, že se nestala odborovým svazem, ale politickou stranou. Solidarita naproti tomu sugerovala PSDS, aby se PSDS stala politickou stranou, která by usilovala o společenskou hodnověrnost, místo aby strnule setrvala na pozicích "odborového svazu spolupracovníků mecenaského aparátu". Toto byla totiž nej přesnější charakteristika společenského postavení vládnoucí komunistické strany. A to bylo rozhodující.

Demokratický průběh 9. sjezdu PSDS na tom změnil málo - do nejvyšších funkcí byli demokratickou cestou zvoleni definitivně skompromitovaní lidé, mezi nimi i Albin Siwak, svého času kandidát na polského Stachanova, vzorového dělníka s průkazem funkcionáře tajné policie v kapse.

Se Siwaky v politiku nemohla PSDS počítat, že se jí dá věřit. Sjezdem schválené nové vedení a program byly mrtvě narezanými dětmi. Aparát mohl tedy doufat už jen ve vnitřní rozpad Solidarity, případně ve zprostředkující roli církve.

A právě na tom se stavělo. Koncepcí byla Fronta národního porozumění, jejímiž základními pilíři měly být: mecenaský aparát, církev a Solidarita. Symbolizovala ji schůzka Jaruzelského, primase Glempa a Walesy. To byl poslední pokus odborů "nekrvavě" vymahávat.

Katolická církev, největší morální autorita v Polsku, autorita dostatečně pečlivě existencí polského papeže, tendovala bezpochyby ke kompromisnímu řešení. Snažila se stavět mosty porozumění, uvolňovat napjaté vztahy a působit umírujícím způsobem jak na mecenaský aparát, tak na Solidaritu.

Měl to být právě ale kompromis, a ne resignace odborů na své vlastní zásady a cíle. Přestože právě takového zřeknutí si žádal mecenaský aparát, když navrhoval společnou kandidátku pro komunální volby - takové "kompromisy" církev nechtěla a nemohla podporovat.

A to byl moment obratu. Odborům bylo jasné, že se konfliktu nevýhoda. Státní mocí se zdálo samozřejmé, že možnosti pro kompromis byly vyčerpány.

Musí se přiznat, že noční akce v prosinci proběhla perfektně, k čemuž přispěla absolutní absence akrupulí na straně vykonavatelů puče. S pomocí tanků a bajonetů byly odbory "pacifikovány", odpar dělníků v závezech zlomen.

Tento triumf aparátu může mít nečekané důsledky, může sestát důkazem politické krátkozrakosti. Bajonetem lze vnuknout strach, lze jím

terrorizovat a zabíjet, podnikat vítězná tažení proti neozbrojenému lidu. Ale na bajonetu - tuto Talleyrandovu myšlenku citoval Stefan Bratkewski - se špatně sedí. A bajonetem, dodejme k tomu, setva někde vymaže patnáct měsíců svobody z paměti lidí.

Už předtím jsme hledali odpověď na otázku, jak se mohlo státní mocí podařit v tak krátké době zlomit odpor. Kromě šoku z překvapení spolu s přesvědčením, že prolévání krve je pro všechny Poláky nepřekročitelná mez, existoval ještě jeden faktor, který v průběhu událostí rozhodl: stín Ruska.

O problému sovětské intervence se často diskutovalo. Zprávy uveřejňované v tisku denně potvrzovaly jednoznačné úmysly Moskvy. V Kramě, to jsme věděli, byla Solidarita neoblíbená.

Spor se však točil kolem toho, jak hodnotit směřování sovětské politiky zapletené do afgánského konfliktu a do vnitřních těžkostí, jakož i do komplikované mezinárodní hry.

Zde nebylo vůbec jasno. Jedni z nás mlčky hájili naději, že je možné vytvořit takové Polsko - sovětské vztahy v něm by bylo místo i pro Polsko jako subjekt. Věřili jsme, že pro ozbrojenou intervenci se sovětská vláda rozhodne teprve v extrémní situaci, v případě občanské války anebo při pokusu o převzetí moci. Byli jsme toho mínění, že necenský aparát s chutí využívá sovětského strašáka, aby dosáhl efektu intervence bez intervence.

Průběh událostí ukázal, že tyto úvahy byly rozumné: Sovětský svaz udělal, co mohl, aby svou účast na prosincovém puči zamaskoval. Scénář toho, co se pak odehrávalo, byl z hlediska Rusů optimální: "Poláci sami překročili k řešení svých problémů."

Dekret o válečném stavu musel národu připomenout Targewici, nejtemnější symbol národní hamby. (Targewickou konfederací utvářili roku 1792 polští magnáti proti konstitučním reformám a zavelali si na pomoc ruská vojska. To vedlo k druhému rozdělení Polska) Strašák sovětské intervence, jež by nastala v případě porážky Jeruzalémské, rozhodl o chování Poláků. Riskují tuto hypotézu v přesvědčení, že to je další doklad toho, jak velké "zásehy" racionálního myšlení a zdravého rozumu jsou v tomto romantickém náředě. Je to další argument pro to, že Poláci umějí nejen bojovat, ale i myslet.

Nikdo v Polsku nepečoval o pomoc Západu, a tak silná reakce západní veřejnosti a západních vlád byla přijata víceméně jako překvapení. Takový ohlas je povzbuzující a může časem přinést ústup represivní vlny.

Rozhodnutí světové veřejnosti má důležitou morální dimenzi, neboť potvrzuje, že hodnoty demokracie jsou nedělitelné, že mají v celém světě své zastánce a že nepřestanou platit ani tehdy, když je zašlápla beta vojáka. Pro zavřené a pronásledované lidi je to injekce naděje, skutečné světlo v temném tunelu, jímž je každý všední den polského válečného stavu.

Jednání vlád mají své politické rozměry, jsou částí velké mezinárodní strategie, v níž polská otázka je epizodou. Neumíme si dělat iluze, že je tomu jinak. Přesto s jedním prvkem této strategie - s požadavkem po hospodářských sankcích - se vyplatí zabývat se blíže.

Nevíme, jaké motivy měl prezident Reagan. Pochybuji však, že - jak zdůrazňuje oficiální propaganda v Polsku - oznámené sankce jsou výrazem vřstku, že se Solidaritě v Polsku nepodařilo restaurovat kapitalismus. Pokud by tomu bylo opravdu tak, pak by musel být Reagan slabomyslný.

Myslím si ale, že sankce byly snadno předvídatelnou reakcí Západu na vojenský puč, a proto i odpovědnost za jejich důsledky padá na organizátory tohoto puče. Jaruzelský a jeho vojenská rada - a ne Reagan s Pentagonem - nesou vinu na katastrofálním depadu sankcí na životy polských rodin.

Ekonomiky komunistických států se neobejdou bez západní technologie a surovin, jsou na nich závislé. Naproti tomu velkovýroby úvěry nemusejí být vždy stimulatory referem - případ Gierka je v tomto ohledu poučný.

O to méně je však možné reformovat národní hospodářství pomocí banjetů, denunciací a policie. Úvěry jsou tedy v pokle. A jaký div, že je to pro Západ málo povzbuzující perspektiva. Může snad mít člověk západním politikům za zlé, že chtějí mít v polské vládě takového partnera, který má u svého národa minimum důvěry? Že další úvěry spojují s podmínkou opětovného nastolení občanských práv v Polsku?

Oficiální propaganda se snaží sankce líčit jako útok na existenci Polska, zdůrazňuje, že vinou sankcí se zastaví demokratická reforma, že se tím narušuje polská suverenita. Nejsem žádným advokátem těchto sankcí, avšak ze strany odpovědných jde o čistou zbabělost, když právě svou odpovědnost chtějí zastřít.

Nebyl to Reagan, kdo zrušoval polské hospodářství, ale ti, kteří své vlastní, úzce egoistické zájmy nadřadili duchovnímu a materiálnímu osudu polského národa. Co se ještě musí stát, aby tito lidé pochopili, že se likvidací nezávislých institucí metodami vojensko-politického

diktátu izolují čím dál tím víc od vlastního národa i celého civilizovaného světa ?

Co bude dál ? Okolo této otázky se točí každý noční rozhovor v Polsku, a tyto rozhovory jsou vedeny navzdory zákazu vycházení.

V noci z 12. na 13. prosince vrátili se vládnoucí komunisté ke svému původnímu stavu z roku 1945 - ke statutu početné malé sekty, jejíž moc se opírá o bajanety. Ve své době to byla sekta prosovětských jakobínů, dnes je to sekta prosovětských mandarinů. Tehdy hájili svůj program, dnes hájí své privilegia.

Dějinná zkušenost svádí k tomu, abychom si připomněli dva způsoby řešení této krize. Jedno je vyznačeno jménem Kádár, druhé jménem Husák.

János Kádár začal výkon své moci v roce 1956 jako sovětský místodržící, který se opíral o sovětské tanky. První roky jeho vlády se vyznačovaly ukrutností, represivní politikou, kterou vystřídala pomalá a opatrně dávkovaná politika "uvolňování šroubu".

Gustáv Husák v ČSSR vyhlásil na začátku svůj úmysl pokračovat v "Pražském jaru". I po sovětské intervenci fungovaly dál některé předtím založené instituce veřejného života. Zde však pomalu, krok za krokem, postupoval likvidační proces. Lidé byli donucováni k ponižující sebekritice a k denunciaci svých spolupracovníků. Byli vyloučeni "extremistické elementy", nezávislé instituce byly likvidovány - a to vše pod záminkou, že alespoň zbytky reformy mohou být jen takto zachráněny. Tak bylo "Pražské" jaro zardoušeno rukama jeho vlastních tvůrců.

Kádárov model, toť cesta od společensko-destruktivních represivních akcí k politice paternalistického liberalismu. Naproti tomu Husákov model vede od fiktivního pokračování demokratických struktur k totalitní sterilizaci veřejného života. Pro Polské komunisty je Kádár pozitivním hrdinou a jeho cestu by rádi zopakovali. Soudní rozsudky jsou doprovázeny ujišťováním, že se neustane v díle obnovy a reform. Scénář postupu je ale snadno čitelný : Solidarita má být zničena, totalitní instituce mají být uvedeny znovu do provozu, naděje na důstojný život má být ze všech ardců vymazána.

Solidarita má být zničena rukama svých bývalých funkcionářů, kteří - zlomení a penížení - podepsali prohlášení loajality. Zástupci vojenské rady usilovali o to, přesvědčit Lecha Walesu, aby se k tomuto plánu připojil. Neuspěli.

Solidarita bez Walesy, Bujaka, Siewika by mohla být nanejvýš atrapou, závojem, za níž se skrývá dělnická nepřátelská politika. K široce založené represivní akci - limitované polakými i mezinárodními protesty - patří "pacifikace" závodů, zatýkání odborářských funkcionářů a prohraná pamleuvačná kampaň. A toto vše převáží proklamace, že je vše v pořádku, že se situace v Polsku den za den normalizuje.

Ale z kostelních kazatelen - z jediného místa, kde ještě nebyla řeč spravena - se říká pravda o stavu národa. Je to řeč o pronásledování a pomoci jeho obětem. Odjinud se zas dovidíme, že odpor stále trvá. Objevují se nezávislé časopisy, nezávislé instituce jsou obnoveny. Ne, toto hnutí potlačit nelze.

Sam, do mého nového "domova", který je hlídán lidmi v uniformě, mřížemi a ostnatým drátem, sam pronikají jen útržky zpráv z Polska a ze světa. Naproti tomu je tu více času na syntézu.

Těchto 15 měsíců bylo lekcí svobody. Solidaritu lze smýt z fasád domů, ne však z lidské paměti. Jak často byl podtrháván určující charakter polské zkušenosti, polského boje bez krveprolévání, bez užití fyzického násilí - boje, který spočíval v obrodě společenských svazků mimo oficiální struktury! Tento model bude fungovat dál, za jiných podmínek: může se ukázat užitečným nejen pro Poláky, ale i pro jiné společnosti této geopolitické zóny.

Předpokládá se však dá, že se i mechanismus polského coup d'état může stát návedem

V komunistickém systému je bezprecedentní, aby se vojenská elita stala subjektem moci. Takovým subjektem býval obyčejně stranický aparát a - v dobách ztíženého teroru - státní bezpečnost. Vojská sloužili jako nástroj, a pokud se pokusili stát se takovým jednalcím subjektem, byli eliminováni. Osud sovětského maršála Tuchačevského a Žukova je v tomto ohledu víc než přesvědčující.

Polský vojenský puč se může stát precedencem. Úvahu zasluží hypotéza, zda Jaruzelský, když si umyslel zničit Solidaritu, nečinil též nolens volens za stranického aparátu pouhou fíkel. Až dosud to byl stranický aparát, jenž vládl, zatímco armáda sloužila jako ozbrojená paže; možná je to dnes tak, že vojenský aparát vládne a strana mu vytváří jen fasádu pro výkon moci.

Vojenský puč je jedna z technik společenských přeměn; je formou, která neurčuje bezpodmínečně obsah. Vojenským pučem v Chile byla nastolena diktatura, v Portugalsku otevřel cestu k demokracii.

Armáda - jediná poněkud suverénní struktura komunistická vedle strany a bezpečnostního aparátu - může hrát rozdílné role. Ta armáda například, jež se zapletla do nepopulární války proti stateč-nému afgánskému lidu (Marx je v 19.století nazval "Poláky Asie") může doma vyplnit zcela jinou úlohu, než plní armáda v Polsku, přičemž ji polský příklad může paradoxním způsobem inspirovat.

Zde za mřížemi je každý projev lidské solidarity jako deusček čerstvého vzduchu. Děkuji za ni z celého srdce jménem svých ko-legů a jménem svým. Každá dobrá zpráva pomáhá žít.

Jsem ale i těžké okamžiky. Když jeden německý sociální demokrat ujišťuje, že postavení internovaných je uspokojující, přičemž se odvolává na svědectví náměstka předsedy vlády PLR, to musím s hoř-kostí vzpomenout na osudy německých sociálních demokratů před 45 lety a na podobná prohlášení různých státníků, že v Německu je všechno okay a s protivníky klidu a pořádku se zachází lidsky.

Vládnoucí vicepremiér, který vystupuje jako expert ve věci zat-čených protivníků, je groteskní a žalostnou postavou; jeho němeo-ký partner v rozhovoru je však buď cynik, nebo naiva.

Několik slov o internovaných: jsme vězněni bez satýkacního rez-kazu prokuratury; každý z nás může být kdykoliv propuštěn na sve-bodu, pokud je hotov podepsat prohlášení o loajalitě a hrát roli policejního konfidanta. Zlomový člověk, uvažují naši hlídači, je neschopen dalšího odporu.

My všichni - dělníci, rolníci, intelektuálové - jsme rukejní. Náš osud má být varováním našim kolegům, naše postavení vizitkou pro cizinu, máme se stát objektem výměny. Hůře jsou na tom ti, kdež byli odsouzeni za účast na stávoce.

Jako všichni ostatní i my jsme díky "polsko-jaruzelské" válce (jak jí říká varšavský vtíp) vrženi do nové situace. Je těžké sta-novit jednotný postup chování. Každý sám si musí před vlastním svědomím zodpovědět otázku, jak se má chovat vůči zlu. Jen každý sám se může rozhodnout, jak hájit lidskou důstojnost, jak chce jednat v té podivné válce - člověk si to musí stále připomínat - ve válce, která je nevým ztělesněním trvajících zápasu mezi pravdou a lží, mezi volbou a násilím, mezi důstojností a ponižením.

Opakujeme si tedy, že v tomto boji nejsou sice žádná konečná vítězství, ale také žádné definitivní porážky - hle, důvod k opti-mismu.

Víra v to poslední mě přiměla k napsání těchto úvah. To je má

účast na této válce. Jistě se nedostanu hned tak rychle ke slovu. Přeji proto svým přátelům, především pronásledovaným a bojujícím, mnohe síly, aby se jim podařilo projít temnem, které se prostírá mezi zoufalstvím a nadějí.

A taky jim přeju hodně trpělivosti, aby zvládli nesnadné umění: odpouštět.

(Psáno pro Der Spiegel. Text byl tajně vynesena z věznice nedaleko Varšavy, kde je Michnik držen v samovazbě.)

REVOLUCE BEZ REVOLUCE

Leszek Moczulski

/fragmenty většího celku/

Wolne Wydawnictwo Polowe

Im. Stanisława Brzozowskiego

Polska 1981

Polsko se dostalo do neuzpůsobeného stavu. Vláda PRL ztratila již schopnost skutečného řízení společnosti na základě právních jistot. Zatím společnost postrádá dost síly, aby dokázala navenou vládu poválit a postrádá také vědomí možnosti toto učinit. Po třiceti pěti letech svého trvání systém PRL nachází v ruinách, přetrvává díky setrvačnosti, neschopný však za sebe vyloučit síly ničenné na jedné straně, ani vydat síly konstruktivní na straně druhé. odpor polské společnosti, silný a neorganizovaný v prvním poválečném desetiletí, začal se od poloviny padesátých let přeměňovat v pozvolný a do jisté míry švelý tlak, který však stále narůstal. Pod tímto tlakem vláda PRL, která je vlastně jen jistou formou vlády ESSR nad Polskem, začala se přeměňovat, hledat jakousi "polskou" masku a postupně rezignovala na nejzjevnější formy útlaku. Protinárodní síle, představované stranickou elitou a ovlivňované mostovním praprotismem, začala se zabývat do národní symboliky a freudologie, a současně snad nepochopila, že se dopouští narušení své vlastní moci, která ji nakonec zničí. Výzvy k ostřížitosti, pocházející již z doby stalinismu, že je tímto "vyvalován z lesa vlk polského nacionalismu", byly zlehčovány a jejich hlasatelé sami vyeliminováni z vedoucí skupiny. Strana, která kdysi brutálně prosazovala program neprostého zničení všeho, co bylo autenticky polské a souviselo se samostatností a prosazovala primitivní socialismu člověka zcela podřízeného státu, tak ztratila svůj politický korpus. Z ní právě početné strany, ale strany schopné učinit více, se změnila v třímilionovou masu oportunistů. Vlády státu, dříve egotizované vyvíjeným úsil-

lím, se v současné době snaží zalíbit společnosti a zároveň v zá-
chvatech strachu dokazují svou připravenost použít zbraní. Nescho-
pné řídicí a administrativní systémy vkročily již do fáze puko-
čivé eroze, kterou do značné míry zapříčinila i katastrofální hos-
podářská situace. V očích celé společnosti PZPR poklesla morálně i
ideologicky a tento jev je nejviditelnější ve faktu, že po deseti-
letích ateistické výchovy v Polsku triumfoval katolicismus. V tomto
příkladě se odráží krize celého sovětského bloku. Obávají se obavy
z dezintegrace, PZPR jen s největšími potížemi nese-tíží své impe-
riální politiky. Ztratil již n jednu svou pozici. Levinovič nerůsta-
jí patřice plněšené rok od roku se zpestřujícími sovětsko-čínským
konfliktem. Hospodářství SSSR se již dostalo na hranici vyčerpání,
dramaticky se zvyšuje rebování národního hospodářství států závislých
na SSSR včetně Polska. Stejně tak hospodářství SSSR a právě
tak i hospodářství ostatních zemí jeho bloku je stále více závislé
na pomoci ze západu, což zase omezuje politické možnosti SSSR a
to i ve vnitřních věcech. Přez polské situace není ani jasný ani
zřetelný. Společenský tlak, který dostal PZPR do výrazné defenzivy
posuvem stejně tak mohutným, jak neuvdomlým.

Je snad možné o Polácích říci, že jsou národem, který se nachází
v povážlivém stupni zatomizování, rozrůzněním samosprávných forem
organizace, podléhajícími nejrozličnějším inspiracím, lehko manipulova-
telným i když nedisciplinovaným. Jeho reakce mají instinktivní che-
rakter, společné činnosti chybí řídicí myšlenky a schopnost v doste-
tečné míře se zorganizovat. Tento stav, kdy PZPR již nemá dost sil
aby řídila společnost a společnost si ještě neuvědomila, že sáláží
na ní, zde vezme do svých rukou své osudy, je jen chvilkový. Změna
která povede buď k horšímu, nebo k lepšímu ale musí přijít. Ráno
těch nejvyšších ohrožení, se ale před Polskem otvírají poměrně
optimisticky vyhlížající perspektivy. Situace je ovšem i nadále té-
žká a složitá. PZPR je stále ochotna bránit své pozice se zbraní
v ruce a to i za cenu nejvyšší. I nadále jsou v Polsku sovětské
divize, stále hlesíteji o sobě dávající vědět, k vážnému předstupu do-
šlo v roce 1976. Blaho připravovaný politicko-hospodářský manévř
se PZPR nepovedl uskutečnit. Společnost nepřistoupila na žádnou cenu
a donutila vládu, aby od těchto opatření upustila, což značnou vět-
nou porážku strany. Poté zůstala již zcela zjevně precující opozice
a opět PZPR nesešla v sobě dost síly a rozhodnostik tomu, aby toto
hnuti buď rozbila, nebo ztlasila do podzemí. Státní politický a in-
formační monopol zůstal již narušený. V letech 1977-78 se oběvily
kvalitativně nové elementy na politické scéně FLR. Obecně, po dvoule-
tém období poměrného klidu, dostáváme se znovu do období rychlého

spědu událostí. Je možné že v nestalé situaci se bude muset každý Polák a celá společnost vyjádřit k otázce zásadního významu. Jistěže to nebude akt jednorázový a že se na otázku nebude nastoleno tak, že by odpověď musela přijít bez jakéhokoliv prodlení. V tomto zápasu půjde o to, zda se Poláci v nejbližších letech nechají znovu "uklidnit" a zmanipulovat, nebo se jim podaří najít cestu ke svobodě a nezávislosti. V současné komplikované situaci, plné znepokojení i nadějí, se konkrétně vyjasňují základní otázky i náznaky odpovědí na ně. Formou, se je formulovat obecně, je nejvýznamnějším úkolem, který stojí před současným hnutím za samostatností. To co dnes v naší společnosti výsledky mnohých přemýšlení a dlouhotrvajících diskusí, je celkové hodnocení situace v jaké se v současné době nachází Polsko, dále programové propozice, nastíněné co možná nejžalostněji a nejpesimističtěji a zároveň ne v nejkrásnějších podobách a polohách. To vše si vyžaduje dalších diskusí. Bude dobře, jestliže se tyto diskuse rozvinou nejen ve střešních hnutích za nezávislost, ale obsahnou a zahrnou všechny nezávislé politické seskupení. Potřeba tohoto vyplývá již ze snahy o prosazení tohoto programu nejen v hnutí za nezávislost, ale i ve všech nezávisle jednajících společenských formách a aktivitách.

Priorita morálních hodnot

Polsko potřebuje politiku otevřeného hlada a rovné přátel. Nemáme a nemůžeme se stydět ze své čile, jichž chceme dosáhnout, ani ze sebe samé. Jestliže se i nadále budeme tvářit, jako bychom neviděli že nám přivazí do tváře, stane se opravdu nevolníky. Celé minulé čtyřicetiletí je vyvíjeno účelí zbovit Polsko právě na vlastní život a je usilováno zničit nebo přinejmenším oslabit jeho morální sílu. To vše jsou záležitosti klíčového významu. Berne uznání hodnoty jednotlivce a cti Polska, národní nezaměnitelnosti, významu dějinnet p orkezu hlubce zakoreněného v našem křesťanském tisíciletí, vzájemná tolerance a respektování názorových rozdílů, respektování práv všech obyvatel, úcta k lidem a láska k vlasti - to jsou opravdu vysoké ideály. Je čas navrátit lásku a celospolečenské uznání takovým i ideálům jako jsou: dostát svým závazkům, schopnost obětí, věrnost, služba národu a vlasti. Nemáme připustit, aby tyto ideály byly považovány za triviality. Všechny "salómové" programy, a, ozující naše účelí jen na materiální stránku života, vyjadřující jen usilování homo ekonomikus - jsou pastí hrožícím znevolněním Polákům. Pro nás je nejvíce potřebné obnovení morálních hodnot. Jestliže uvedeme v ži-

vot plně uznání hodnoty člověka a národní vzájemnosti v jejich naplněném smyslu a nedělanou hodnotou ve vztazích mezi lidmi se stane pravda - všechny ostatní požadavky budou splněny při této základní. Jestliže obnovíme v plném lesu polskou toleranci-tud-ji následovat také demokracie. Pracujeme v zájmu lidstva a každého člověka. Proto musíme klást na prvé místo plán obnovy duchovních hodnot-nezbytné složky každé lidské bytosti. Čtyřicet let je nám vmlouváno, že duchovní hodnoty jsou něco podezřelého, nebo alespoň smíšného. Je tvrzeno, že polské osvobozovací hnutí je cosi neslučitelného s vývojem, cosi exotického, co jest nepáchopitelné pro svět, že způsobuje národní tragédii, že po nás zůstane jen "šrot a hluchý smích dalších pokolení".

Nechceme se tím ovlivnit. Nestydíme se za to, že pro nás existují vyšší hodnoty než přizemní materialistické existence. S námi je každý, kdo oslovuje slova: "Velikosti, jaké je tvé jméno?"

Dosáhnout samostatnosti je jistě velmi těžké. "Je není důvod se stydět a skrývat tuto svoji touhu. Že odstranění vlády ZSR z nás přesehne naše možnosti? Přesehne, ale tyto možnosti narůstají a my totální vládu odstraníme! Mějme se o tom mluvit. Mějme se a stydíme za opatrný realismus nevolníka, který nejen že si kluká, ale i odvrací zrak před pádem, aby ten v jeho očích neviděl nenávisť. Jestliže chceme být lidmi, kteří mají úctu sami k sobě-národem, který rozhoduje sám o svém osudu, nemůžeme se bát pohlednout do tváře kdekoli. To oni se bojí našeho pohledu. Vnuceme jim tedy do srdce strach!

Program samostatnosti-nezávislosti.

Je snadné o samostatnosti hovořit, těžké je o ni usilovat a přetěžké je ji dosáhnout. Vymanění Polska ze závislosti na SSSR nalze jistě dosáhnout jednorázově a tak i rychle, ale bude to proces dlouhotrvající, razněměnávající změny v rozsahu i v intenzitě. Jenže proces započal již někdy v polovině padesátých let. Polsko je dnes sice stále ještě satelitem SSSR, ale poute jsou již značně zeslabena. Počáteční, zvolna se rozvíjející fáze uvolňování máme již dnes za sebou. Úbavně se děje říci, že se dnes již nacházíme v novém úseku vývoje, který se vyznačuje zrychlením se tempem uvolňování těchto svazků. Iěmž nepostřehnutelně a po léta se hromadí problémy, které si vynucují řešení se začínají projevovat/vystupují téměř současně a často protichůdně/ a vytvářejí novou situaci jak politickou, tak morální. V současné době se již nacházíme v si-

tuaci kdy je nutné a potřebné pokusit se předložit společnosti jasně a konkrétní program usilující o získání samostatnosti a nezávislosti. Zveřejnění takového programu je nutné, neboť bude mít kristalizující a integrační vliv na aktivitu celého národa. Obraťme se k národu s výzvou k účasti na našem snažení o získání skutečné státní samostatnosti musíme ovšem zároveň říci, že nejme schopni v této chvíli stanovit přesněji okamžik, kdy těchto cílů dosáhneme. Tento proces může trvat ještě velice dlouho a vyplnit život celého pokolení. Rovněž je ale možné, že časový úsek, který nás od tohoto okamžiku dělí je velmi krátký. Je to ale to vše je ale a samozřejmě závislé na mnoha faktorech, jak vnitřních tak i mezinárodních. Největší význam a vliv má ale intenzita naší práce. Čím větší část společnosti se bude angažovat v úsilí o získání samostatnosti, s čím větší opravdovostí a obětavostí o to bude usilovat - tím rychleji tento proces proběhne. Všestranná a zevrubná analýza a prognózy dalšího vývoje situace vnitřní i mezinárodní dovolují tvzení, že období roku 1985 bude pro získání polské samostatnosti obdobím nejpriznivějším. Teoreticky jsou v boji za samostatnost použitelné jakékoliv formy práce, včetně těch nejrozhodnějších a nejednatelnějších. Ve skutečnosti je tato svoboda ve výběru metod práce omezena dvěma mezemi a to kategoricky. Jde o morální a politické meze. Je třeba se okamžitě a úplně zbavit hesla: "Účel světí prostředky". Přistupující k takovému úkolu stojíme vždy před jistým morálním rizikem a možnost zmýlení nelze nikdy vyloučit. Musíme si ale uvědomovat, že při hledání a výběru cesty po které naše práce a činnost půjde se nesmíme dostat do rozporu s morálními hledisky. A do zkladních morálních kritérií patří čestnost a pravdivost každé činnosti. Vyžadují to již cíle o které usilujeme. Vyvíjíme-li činnost pro získání samostatnosti, pro vyměnění ze sovětské hegemonie a jejího nástroje - totalitní vlády PZPN - musíme o tom mluvit hlasitě a otevřeně. Je morálně nepřijatelné ukrývání cílů takové činnosti. Bylo by to především nemorální vůči vlastnímu národu. Jestliže se chceme pokusit zapojit Poláky do takové práce, žádat od nich obětavost a pomoc, nemůžeme před nimi skrývat své cíle. Skrývání a zamlouvání cílů by znamenalo, že se národ pohlížíme stejně jako současná totalitní vláda a že společnost považujeme jen za nástroj se kterým je možno manipulovat. Nemorální by také bylo ukrývání našich cílů před protivníky. Říkáme jasně že chceme osvobodit Polsko ze závislosti na SSSR a zároveň potvrzujeme naši touhu po rovnoprávných a svobodných stycích a vztazích se SSSR. Nemáme žádné zlé úmysly vůči SSSR, ale nikdy se nesmíme se ztrátou samostatnosti a nezávislosti.

Konstruktivní revoluce znamená protivní s totalitarismu a totalitnímu počinání vlád na nejdůležitějších místech. Představuje přebudování společenských struktur a zároveň představuje proces, jehož konec nelze přesněji určit. Jestliže se hnutí usilujícímu o samostatnost podaří povzbudit společnost k samoorganizaci a k vytvoření autentických společenských struktur a místo narušených totalitních - rozběhne se proces, který bude znamenat částečnou a postupnou realizaci programů získání samostatnosti. Již během tohoto procesu se zvýší stupeň respektování práv člověka, občana a národa. V celém období dochází k vytvoření Třetí republiky.

Polský politický systém

Proces výstavby třetí republiky musí být všezahrnující. Některé činnosti jsou však základní a určující pro ostatní. Rozvíjející se procesy konstruktivní revoluce může řídit jen jasné politické koncepty. Aby bylo možno cílevědomě a konstruktivně tvořit takové struktury, které by zasahovaly do všech oblastí života Poláků, je třeba zformovat politický život. To on je schopen dávat podnětné impulzy, pobuzovat a aktivizovat, napomáhat samoorganizaci společnosti ve všech oblastech života, napomáhat tvoření hospodářských, politických, společenských, osvětových skupin. Nezpřílišné upřesňování politického hnutí a pohybu ve společnosti před jinými je ale samozřejmě nedorozumění, stejně jako jeho zakrývání.

Základem všech ostatních činností je ale nicméně zformování nezávislého politického systému zahrnujícího všechny, byť i hegemonní politická seskupení. Vypomáhajíc si slovem "systém", nemáme na mysli zinstitutionalizovanou soustavu, ale pluralistické spojení politických iniciativ v obou směrech. Kritérium účastenství v systému není závislé na oprávněnosti hlášených programů, ale na samotném faktu jejich hlášení a dále na schopnosti ovlivňovat společnost. Výstavbou politického systému, budujeme základ politického života republiky. A protože politický pluralismus patří mezi její hlavní zásady, je nutné v míře co největší jej uplatňovat již dnes. Je to pohled zásadní i když ne jediný. Prosazování pokud možno úplné rovnosti politických pohledů a přesvědčení, je činitelem značným narušení celého společenského systému - tak jak ho známe do teď. Podal rozvoj politické vrstvy konstruktivní revoluce je již připravený. Sefazujíc teoretický plán činnosti v oblasti politiky, můžeme mluvit o 5 fázích.

I/Fáze formování politických skupin. To je období v němž se již

nechážíme. V dezintegrované a atomizované společnosti se začínají formovat a krystalizovat ostrůvky nezávislého politického myšlení. V průběhu procesu samoorganizace-vzniklého faktoru anebo o ukončení represivní politiky vlády stát rozvíjejí se samostatně pracující struktury a tyto se ujímají různých prací na terénu hnutí odporu a nezávislé aktivity at již společenského či politického charakteru.

Další rozvoj bude znamenat vznik politických skupin vědomých si již svých, byť omezených, cílů. Časem se každá z těchto skupin dopracuje vlastního politického programu a začíná si uvědomovat svou politickou přislušnost. Jestliže stupeň vnitřní proorganizovanosti překročí jisté minimum, skupina se stává schopnou založit vlastní tiskový orgán a s jeho pomocí uveřejňovat svůj politický program. Tisk se rovněž ujme funkci šíření zpráv, názorů na vývoj společnosti a na ostatní aktuální problémy a větší možnosti diskuse umožní tak propočívání možných řešení problémů. Skupiny, které nadzroutou schopnosti mít vlastní tiskový orgán, nebo se nadokážou prezentovat vlastním politickým programem-odumírají. Ty které zůstanou se dále rozvíjejí a hledají další možné spolupracovníky a partnery. Končným aktem této fáze je stanovení společných cílů ve kterých se bude shodovat celá, nebo většina opozice. Tento proces završí pravděpodobně nejvíce uvědomilá skupina nebo skupiny. Ty, které zůstanou osamocené, omezí se jen na uznání priority pořadavku samostatnosti. Jak realizaci společných nadřazených cílů, bude urychleno formulování obecných programů i když jejich formulace se bude lišit podle jednotlivých skupin.

2/Fáze formování politické infrastruktury. Jednotlivé samostatné skupiny v probíhajících diskusích uplácňují své názory a pohledy na jednotlivé problémy, at již obecné či dílčí. Tomu napomáhá výstavba pevnějších společenských struktur a jejich vzrůstající vliv na středěku společenského dění. Na počátku značný počet skupin se stejným, nebo jen málo odlišným programem se bude snižovat jejich postupným slučováním ve větší celky. Bývají se ale pravděpodobně i jevy opačného rázu, dělení, nebo rozpad skupin, kterým se nepodařilo vytvořit vlastní politický program. V průběhu vývoje ztrácí význam na počátku dominující kritéria určování teritoriálně, geografičtě a prostředím ve kterém skupina vznikla a pracovala. Dominovat začínají kritéria programová a ideově-politická. Na společných bodách začínají skupiny spolupracovat, dochází k jejich slučování a přeměně v politické strany a politická seskupení se společným programem. Je to kvalitativní změna, jak z pohledu politické krystal-

lizace tak i z pohledu rozvoje vnitřní struktury.

3/Fáze formování Polského politického systému. Proces přeměny skupin v politické strany, vytváří novou politickou situaci. Na místě množství samostatně pracujících skupin a skupinek nastupuje několik nepoměrně silnějších politických seskupení. Kolm nich gravitují menší skupiny, která se z nejrůznějších důvodů nedomáhaly přeformovat v politické strany. Tato seskupení, která se odlišují v politických programech a patrně i ve vnitřní struktuře, nevázejí spolupráci a stanovují podmínky a zásady spolupráce. Kdyby se stalo, že některá ze skupin či politických stran zůstala izolovaná, to znamená že by se jí nepodařilo navázat třeba jen omezené styky s jiným seskupením, musela by se zákonitě čase odtrhnout mimo z rámec systému. A to by pro ni nebyla dobrá situace, stejně jako pro systém samotný. Během času, totiž rozličné formy spolupráce začínají nabírat institucionální podoby. Nejprve se vytvoří stále skupiny/komory/"doporozumění", která se postupně přetvářejí v koordinační střediska. Nastává zainstitucionalizování spolupráce nebo v ideálním případě všech seskupení v jednotlivých ^{společných} oborech činnosti. Pravděpodobně nejprve dojde k koordinování činnosti antirepresivního hnutí a hnutí organizujícího pomoc pronásledovaným. Časem se začínají vytvářet instituce politického a quasi státního charakteru. Například to mohou být koordinační výbory řídící spolupráci seskupení pracujících v určité oblasti, zabývajících se stejnou problematikou, dříve tomu nezávislou osvětou. Bude to jistě velmi komplikované období. Na počátku tohoto procesu bude charakteristickým jevem vytváření koordinačních výborů v obecné rovině mezi jednotlivými seskupeními, zatímco v závěru dojde k vytvoření quasi státních orgánů a středisek, zcela samostatně pracujících, ve kterých by se sešli zástupci jednotlivých politických seskupení. Formování Polského politického systému bude v zásadě ukončeno tehdy, když v zemi pracující politické seskupení vytvoří instituce, které budou svou činností dublovat státní, krajské a místní instituce PRL.

4/Ve čtvrté fázi bude vedle institucí PRL existovat a souběžně pracovat Polský politický systém. To již připomíná stav známý z naší historie, kdy již byly situace, kdy vedle formálních oficiálních vlád existoval Polský podzemní stát. Tato nová situace se bude od těchto příkladů lišit hlavně tím, že Polský politický systém bude pracovat zjevně a nebude vést ozbrojený boj s oficiální vládou. V této fázi je velmi důležité, aby quasi státní instituce získávaly stále více společenský charakter. Jejich formování budou nepo-

mábat již existující politické strany s seskupení. Bude nutné usilovat o to, aby co nejrychleji získaly společenský mandát. Z počátku to bude nejjednodušší na vsi, kde se lidé budou volit vlastní vesnické rady či výbory, pracující současně s oficiálními. Jistě bude z počátku do činnosti takového výboru zainteresováno třeba jen menšina obyvatel, např. 1/3 - tak i v tomto případě získá výbor "společenský mandát" oproti dosavadnímu vedení oficiální instituce. Prakticky současně by mohly vzniknout podnikové a závodní rady zvolené zaměstnanci. Bezprostředním impulzem k zakládání takovýchto rad se může stát konfliktní situace, zejména pak masové vystoupení pracujících na ř. výstředně stávka. V procesu získávání společenského mandátu, aby tento získával stále masovější charakter. Časem ho získají i instituce vyšší úrovně až po vládní. Společenský mandát je udělován buď přímo nebo tím, že si nižší instituce delegují své zástupce. Zakořeněním tohoto vývoje je vytvoření "státní politické reprezentace", která bude plnit funkci guazi parlamentu. Současně se rozvíjí činnost ostatních nezávislých institucí ve všech oblastech života polské společnosti.

5/Konečná fáze je převzetí vlády v zemi. Je možné si představit různý průběh událostí. Je možné přejímáním administrativy v různých regionech zemi. Není vyloučeno, že nejprve dojde k výměně ^{výběru} jednotlivých oddělení národního hospodářství za tlaku vyvíjeného závodními radami. V průběhu procesu trvalějšího krátki či delší dobu/je pravděpodobné že průběh událostí bude mít lavinovitý charakter/nejvyšší vládu převezme organizace vytvořená pomocí polského politického systému. Tehdy dojde k proklamování samostatné a nezávislé Třetí republiky, dojde k vyhlášení nové ústavy a k všeobecným, tajným, svobodným a přímým volbám do Sejmu a jiných orgánů republiky.

Výše uvedený model je jistě model ideální. Je jisté, že události budou mít mnohem komplikovanější průběh.

Během těchto událostí, kdy se materiální síla PRL začíná hroutit, vzrůstá i hrozba intervence SSSR. Toto nebezpečí je třeba rozpoznat včas. Nezávislé síly jsou povinny usilovat o takový průběh událostí, který by znemožnil takovéto řešení situace. PRL i SSSR mohou zareagovat zcela neočekávaně.

Vyčíslená situace - vyprovokované nepokoje - násilné řešení

Všechny předpovědi pro nejbližší měsíce se shodují v tvrzení, že dojde k urychlení průběhu událostí a vývoje. Je třeba si uvědomit, že může dojít k prudkému zhoršení životních podmínek a ke katastrofální hospodářské krizi. Bude postupovat radikalizace mas i když bez vědomých provokací nebo intervence nenabídou revoluční

tendence větší síle. Nelze odhadovat, zda PZPR, stále bezmocnější a zároveň stále více ochromené vnitřními rozpory v sobě najde dost síly, aby znovu ovládla situaci. Není vyloučené, že vedení strany, současné, nebo budoucí, dokáže pouze oddalovat blížící se katastrofu. Při stále ekonomické pomoci ze strany USA a západní Evropy se může politika "přežít do zítřka" udržet při životě velmi dlouho. Velmi pravděpodobný je pokus řešit situaci "státním převratem" v rámci výměny vedení státu a strany mezi jednotlivými stranickými frakcemi, ve vedení PZPR. Možností je zde více. Výměna vedoucí skupiny PZPR může probíhnout tiše: oznámí se, že kdosi nový se stal prvním tajemníkem, že došlo ke změně ve složení UV. Nové vedení by jistě mělo hodně práce se získání autority u společnosti. Muselo by začít od daleko jdoucích a rychle realizovatelných ústupků a reforem, které by mu získaly popularitu. Zde by to také znamenalo změnu pasivního postoje společnosti směrem k celospolečenské aktivitě, bez které žádná vláda nemůže sto vyvolat smysleplný proces obnovy - je jiná otázka. Jsou možné i jiné varianty: řízené vypjetí společenské krize. Vzpomeňme si, že cosi podobného již proběhlo v roce 1955 v Pijnu ve Varšavě v době jednání VIII plánu UV PZPR. Tehdy vyšli do ulic dělníci z Zeranie, ale nebylo to vystoupení živelné, nýbrž řízené a kontrolované továrním výborem PZPR a vyráževským výborem PZPR. Všechna hromadná vystoupení dělníků Zeranie byla pod dozorem funkcionářů PZPR a bezpečnostní služby. K /Početilo se jim tehdy stanovit složení jedné třetiny dělnické delegace/. Něco obdobného je jistě možno zinscenovat i dnes. V několika průmyslových střediscích, kde jsou silné stranické organizace, zatímco dělníci více méně pasivní, proběhnou veřejné stranické schůze, které značnou měrou svého vedení formulovat a předkládat jednotlivé požadavky. Takto probíhající hnutí, ať již pod heslem návratu k vnitrostranické demokracii, či potlačení sociálního elitářství, ze kritiky životního stylu zbohatlých stranických funkcionářů, může poměrně rychle zaujmout a vést značnou část pracujících a zastavit rozbihající se dělnické hnutí. Nasledovalo by pak uklidnění situace a udržení dosavadního stavu, jen s malými korekcemi. Šililí vedoucí frakce se může také zaměřit jiným směrem: Záměrně vyprovokovanou vypjetou společenskou krizi - výbuchem. Takovéto řešení musí počítat s tím, že může mít velmi vážné následky - potažte pravděpodobně krvav, dojde k ničení a "silý veřejného pořádku" obnovy klid. Je možné že poté nastoupí nové vedení, které přijme oprávněné požadavky společnosti, zmírní nepopulární opatření a vyzve všechny, aby ze této, tak tropické situace pro společnost, zapomnuli

na vášně a sjednotili se pod novým vedením "očistěné strany". Vyprovokované a zároveň řízené krize je pro stranu řešení nejvýhodnějším a zároveň nejrizikovějším. Kdyby se totiž situace vynesla kontrole, PZPR bude nucena přistoupit k ústupkům opravdu zásadním. Ze této situace není ani vyloučen pád vlády PZPR. Je třeba si položit dvě otázky:

- 1/Zda společnost a zvláště hnutí odporu bude schopno nepřipustit vyprovokování vypjaté společenské krize řízené PZPR?
- 2/Jestliže k takové krizi dojde, zda bude mít dosti sil ji ovládnout?

Domníváme se, že odpověď může být kladná. Hnutí odporu a společenské síly mají dost sil takovému řešení zabránit. Věnujme si nejprve první otázku.

Na svůj pohled vidíme, že stranická frakce, pokud ji bude stačit síla a odvaha, má možnost vyprovokovat krizi v okamžiku a v místě, které si samo určí. I když v současné situaci neprospívá většině obyvatel Polska osmítá krvavou revoluci, PZPR má prostředky, kterými ji může dosáhnout maximálního zotřetí situace v kterémkoli místě v zemi. Protože PZPR podle své vlastní úvahy rozkládá o místě a čase uskutečnění provokace či provokací, nezávislá opoziční hnutí nemá možnost se na tyto události předem připravit v konkrétních podmínkách tohoto místa a tak si také připravit nějaké konkrétní protiakce. Co tedy dělat?

Tvrzení, že v takovémto případě má hnutí odporu působit na lidi uklidňujícím expanzivním a nabádat je, aby se vyvarovali jakékoli reakce jestliže dojde k nepokojům, je jistě tím nehorším řešením z možných. Možnosti opozice ovlivňovat v takovéto situaci společnost jsou velmi omezené. Provokace vychází z poznatku, že lidé, kteří ze normální situace zachovávají klid, ve svém jednání pod vlivem silných a náhodných impulzů začínají podléhat skupinovému a začínají být ovládáni psychologii davu. Záměrná provokace má také zasáhnout jen malou část obyvatelstva, zatímco větší část je vystrašená událostmi a zachovává poměrný klid.

Výrvy ke klidu, které by v takovéto situaci vydávala opozice, nejsou schopny zabránit záměrně vyprovokované krizi, pouze by pomohly PZPR ovládnout situaci v zemi. Je třeba si jasně uvědomit, že pokud by opozice postupovala tak, jak jsme uvedli v několika předchozích částech, pouze by PZPR utvrzovala v předsvědčení, že dokáže ovládnout situaci. Ze takovýchto okolností by PZPR opravdu mohla přistoupit k takovému řešení. Má-li se podělit odvratit PZPR od vyvolání nepokojů, je nutno učinit více efektivní proti-

opatření. Spočívá v informová společnosti k čemu by takováto akce sloužila a čím by Poláky ohrozila. Kdyby PZPR takový výbuch vyprovokovala, je nutno zbavit ji možnosti lidit vládu státu. Odpovědi společnosti na provokace musí být generální stávka provedená na celém území země, která zbaví vládu jakkoliv možnosti záchrany. Jestliže opozice takovouto informační kampaň považuje dostatečně velkou a strana po ní, že v případě uskutečnění provokace zůstane velká většina společnosti v klidu a započne generální stávku, celá tato akce se stane tak rizikovou, že PZPR pravděpodobně upustí od jejího uskutečnění.

Jestliže PZPR i tak přistoupí k vyprovokování krize, oběvuji se tři hlavní nebezpečí.

1/Utopení krize v krvi, po vzoru užitém již v prosinci 1970 na pobřeží. Víme dobře, že při obraně své vlády je PZPR schopna krvavé konfrontace, třebaže v okamžiku, kdy se lidé shromáždili na ulici, například při cestě do práce/masakr v Gdaňsku/ - a rovněž likvidace osob, které považuje za nebezpečné. Můžeme ovšem konstatovat, že hrozba likvidace osob pracujících v hnutí odporu existuje reálně i dnes - jak jsme toho svědky.

2/Vyústění krizové situace v ničivých akcích. Účav rozjitřený emocemi omezi se pouze na vypalování výborů strany, vykrádání obchodů a může se také pokusit vzít spravedlnost do svých rukou. Žkvenosti z let 1972 a 1976 ukazují, že to jsou právě provokatéři, kteří první přistoupí k rabování a rozbižení obchodů. Stačí krátká doba trvání tohoto stavu a dav se jakoby unaví a situace je poměrně snadno ovládnutelná. Je ale možné, že právě ze této situace dojde k brutálnímu ozbrojenému zákroku.

3/Jakkoli je ze této situace intervence SSSR málo pravděpodobná, nelze ji vyloučit. Sovětská intervence by znamenala znásobení následků případného násilného řešení konfliktu o němž jsme psali v prvním bodě. Rusové by usilovali o zatčení nebo zabití pravděpodobně značného množství osob, které by považovali za nebezpečné, což by se v takovémto případě týkalo jak pracovníků hnutí odporu tak i pracovníků strany, ke kterým by Rusové neměli důvěru.

Uvědomujeme-li si všechny tyto tři možnosti, je třeba se pokusit nalézt optimální řešení, jak se vyhnout jejich uskutečnění. Pokusíme se tedy o to. Čím plněji se nám to podaří a čím více je uvedeno v život, čím bude nebezpečí které nás ohrožuje menší.

Závěrečné: V případě takového vyhrocení situace, ji přitom nit ve všeobecnou stávku. Je nutné přivést lidi o tom, že v tomto případě je jejich nejdelší zbraň okamžitě zastavení

práce a setrvání na pracovišti. Je třeba se vyhnout jakémukoliv násilné konfrontaci s policií a jinou ozbrojenou mocí. Ti kteří zůstanou v závodech se těmto s jistotou takového střetnutí vyhnou. Pokud milice a vojskou vytlačí lidi z továren, je třeba se ukrýt v domech a nezapovídat na výzvy k návratu do práce. Každý si musí uvědomit, že tyto výzvy mohou mít stejný dopad jako výzva Kocioška v prosinci 1970, ládející zaměstnance loděnic k návratu do práce. Pracovníci loděnic v Gdaňsku, kteří tohouposlechni, přišli přímo před hlavně vojenských kulometů. Do práce se je možné vrátit až tehdy, když milice a vojsko se již navrátilo do kasáren, a čímž se přesvědčí dělničtí zástupci na místě.

Zásada druhá: Snažte se dosáhnout úplné všeobecnosti stávky. V okamžiku, kdy se rozšíří zpráva o vypuknutí vyprovokované krize, je nutné aby k přerušení práce došlo v co nejširším měřítku, aby začala generální stávkováková stávka. Je nutné aby se neomezila jen na průmysl a stavebnictví, ale aby se rozšířila i na obchod, úřady, služby a další instituce a pracoviště. V místech s menší koncentrací průmyslu může nastat situace, kdy zahájení okupační stávky naráží na nejzávažnější překážky. V takovém případě stačí nadostavit se prostě do práce. Je však nezbytné, aby stávka zasáhla i zemědělství. Je ale samozřejmé, že i během stávky se budou vykonávat nejdůležitější práce, kterými se zabývá nenapravitelným škodám, např. na živém inventáři. Rychlost a jakou se stávka rozšíří a uskuteční je do značné míry závislá na energičnosti jejího provádění, a kvalitě spojení-informovanosti. Pokud by se stávka podařila uskutečnit v této podobě, je schopna zparalizovat činnost vlády. Pokud se stávky zúčastní většina pracujících jak na venkově tak ve městech-vláda ztratí v podstatě možnost kontroly nad situací vzápětí i možnost cokoliv dělat. Jestliže je možné rozbit osamocené stávky, není to možné v celé zemi. Připomínáme si, že k rozbití stávky na pobřeží v roce 1970 nebo v Radom v roce 1976 bylo použito vojsko a milice z mnoha vojvodství včetně všech dostupných formací, důstojnickou školu MO nevyjímaje. Když stávka zasáhne všechna vojvodství, je milice bezmocná. Všeobecná několikadenní stávka v celé zemi zparalizuje celý systém PLN a donutí vládu ke kapitulaci. V podmínkách všeobecné stávky by ani armáda SSSR neměla dostatečné podmínky k samotnému úspěšnému provedení intervence. Rusové jsou jistě schopni ovládnout zemi silou-a utopit v krvi i ty největší vystoupení lidí-ale ani ty největší tanky nejsou schopny donutit lidi, aby nastoupili do práce. Stávka jako forma společenského vystoupení se nemusí bát tanků. Rusové také mohou provést intervenci jen za předpokladu, že přinesou během krátké doby pozitivní výsledky. V případě všeobecné stávky-je ozbrojená

intervence neúčinným aktem. Nejprve by SSSR provedl intervenci politickou, bez použití vojska; donutí vedení PZPR k odstoupení a dosadí na jeho místo vedení nové. To však nebude mít v této chvíli vliv na situaci, ve které je činnost jakékoliv vlády znemožněná všeobecnou stávkou.

Zásada třetí: Zde plně platí heslo: "Nevypisujeme výbory, ale tvoříme je!" První činnost ke které je třeba přistoupit ihned po zastavení práce, je okamžitě provést samorganizaci. Je třeba vytvořit Rady a odporu/na názvu nezáleží/. Jejich povinností je převzít vedení stávk, stanovit pořádkovou službu, zajistit výživu, ošetření, vodu atd. Rady odporu jsou povinny obsáhnout v u činnosti celé vlny a nevázat spolupráci s Radami ve městech. Nemáme sympatie ke krvavé revoluci ruské, ale nevíme důvodu, abychom netěžili z jejich zkušeností a poznatků a neuvodili v život heslo: "Všechnu moc do rukou Rad". Základní úkoly je tedy možno stanovit takto: generální stávka na místo násilné pouliční konfrontace, všeobecnost stávky ve všech částech země a odvětvích národního hospodářství. Samorganizace. Prvým úkolem, který je nutno splnit je vytváření hnutí odporu. Některé specializované činnosti, jako např. tisk a distribuce tiskovin bude zajišťovat právě ono. Hnutí odporu bude také organizovat spolupráci všech zatím lokálně pracujících skupinek a posléze se bude podílet na vytvoření centrálního politického střediska, ve kterém se sejdou představitelé Rad/Výborů/hnutí odporu z celého Polska. Minimální ústupky vlády nutné k tomu, aby byla přerušena generální stávka jsou:

- 1/Propuštění všech zatčených a návrat ozbrojených sil do kasáren.
- 2/K obnovení normálních podmínek v jednotlivých oblastech bude přistoupeno na základě jednání s místními reprezentanty společnosti a v celé zemi po dohodě se státními reprezentanty hnutí odporu a Rad/Výborů/ odporu.
- 3/Uznání všech Výborů hnutí odporu jako skutečných autentických představitelů národa a zajištění jejich další oficiální činnosti.
- 4/Uznání všech politických, společenských a jiných struktur, které se zformovaly a zaručení jejich další práce a existence a zaručení jejich přístupu do veřejných sdělovacích prostředků a umožnění vydávání vlastních tiskovin.

Výše uvedený plán přeměny provokes ce ve všeobecnou generální stávku a dále postupně v bezvládu a poté převzetí moci v zemi je jistě těžko uskutečnitelný, ale je možný. Jestliže v současné době vysoce překračuje možnosti demokretické opozice je třeba tím více úsilí věnovat jeho přípravě. Formující se hnutí odporu má možnost informovat značnou část veřejnosti o tomto plánu činnosti. Musíme

ale i tak počítat s tím, že v okamžiku vypuknutí krize neinformova-
ná část veřejnosti nebude vědět co dělat. Je však velká převládá-
dobnost, že se poměrně rychle reorientuje v nastalé situaci a že
přispějí již pravicových složek hnutí odporu a již existujících
levo. Hnutí odporu nemá vlastně žádný jiný alternativní program, než
ten co jsme zde předložili. Nedostatek není způsobován nedostatkem
sil, ale nedostatkem odpovědnosti. Ani poznatek že ještě nejsem dost
silní nás nemůže odradit od další práce. Každou práci, byť omezenou
jen získáváme. Nepodaří-li se nám uskutočnit program v celé jeho
šíři, snižujeme tím šanci celého národa.

V předchozím textu jsme nahlédli toho nejnebezpečnějšího, čeho
se v takové době můžeme obávat. Je možné že se vláda takového
kroku neodváží. Je možné že k provokacím dojde a my utrpíme porážku.
To vše je možné. Ale nic to nemůže změnit na základním směru naší
práce. Optimálním řešením situace které hnutí za nezávislost před-
kládá polské společnosti je postupně silící revoluce o více fázích.
A podaří se jí uskutečnit, když nám nebude chybět odvaha, trpěli-
vost a dostatek vůle k jejímu uskutečnění. V každém případě je
tlačba, abychom vytrvali.

Leszek Moczulski

Dokumenty k předvečeru druhé světové války.

Dirksenův archiv /1938-1939/ /Dirksen, něm.valvys. v Londýně, a před
Orbis 1949 Praha tím v Moskvě, Tokiu/

Wilson je ztělesněním Moltkeova ideálu: "býti více, zdáti se méně".

.... King-Hall je inspirován a dostává peníze za své psaní nikoli od britské vlády, nýbrž zcela jistě od emigrantů, Čechů a Židů. Jak známo, sebral Beneš v Americe značné sumy na "osvobození Československa". Známo, že St. King-Hall je členem výkonného výboru k "osvobození Československa", v němž jsou zastoupeni hlavně leví liberálové, marxisté a Židé, jakož i že je v těsném spojení a tak řečeno "německou stranou svobody".

Vysoký důstojník z min.letectví, nedávno řekl leteckému ataši své přesvědčení o tom, že ani britská, ani ruská strana nemá vážného přání sjednotit dohodu /Voj.britská mise v Moskvě před válkou/

...r.1907. Tehdy se Rusko snažilo podmínovávat imperium v jižní Persii, Afganistanu a Tibetě. Dohodou z r. 1907 byly protivy odstraněny opět vytvořením zájmových sfér.

..... z návrhů:

"Velká Británie se zavazuje, že přeručí právě vedené jednání o sjednání spojení se Sov.svazem. V této souvislosti p.Roden Buxton jaksi podivně připomenul i to, že česko-ruská smlouva nebyla uplatněna."

9.8.1939:

Lord Halifax nato ještě jednou projevil svůj známý názor, že důvěra je silně otřesena, zejména v anglickém lidu, následkem německého vstupu do Prahy, ač o této věci by se dalo mnoho říci, stejně jako o jiných neočekávaných činech Německa, a že dokud nenastane uklidnění, nebo nebude obnovena důvěra, bude tato napjatá situace trvat. Vůdce je na celém světě jediný člověk, který by mohl tuto důvěru vrátit, kdyby jakýmkoli způsobem dal signál k vyjasnění ovzduší.....Anglická politika sleduje dvojí cíl: jednak odvrácení dalších útočných aktů sjednocením skupiny mocností, jednak sjednání lepších vztahů s Německem uvážením jeho požadavků a pretenzí. On sám je přesvědčen, že bude-li jednou led prolomen, půjde Anglie velmi daleko, aby dosáhla dohody s Německem. V dalším průběhu besedy mi Halifax řekl, že mi chce podrobně vyloužit své myšlenky i názory, jež se u něho vykrystalizovaly po Mnichově, i jak se od té doby změnily. Po Mnichově prý byl přesvědčen že v celém světě je mír na 50 let zabezpečen, asi na tomto základě:

Rusko, ležící stranou, je velká a těžko přehledná země.....

.....Ale tu došlo ke vstupu do Prahy, který vše změnil a především porušil představu o stálosti sjednané mezinárodní situace. Pak vznikly pochybnosti o tom, kde se Německo zastaví a zastaví-li se vůbec, a projevilo se přání zajistit se před dalšími překvapeními.

Odpověděl jsem, že s německého hlediska tento proces arci vypadá docela jinak, nechci mluvit o tom, jak často byla zklamána naše důvěra a jaká smutná zkušenost nás přiměla spoléhat nikoli na vyjednávání, nýbrž na vlastní rychlá řešení. Je mi dobře znám výklad, jež lord Halifax dává své, totiž britské politice. Ale jinak zase se musí vmyslit do způsobu myšlení německého státníka. Ten vidí toliko, jak se proti Německu tvoří čím dál tím větší koalice a jak

vojenský potenciál, stojící proti Německu, stále se mění nikoli ve prospěch Německa a zvětšuje se, V nejlěpším případě možno politiku Anglie srovnat s politikou člověka, který hází druhému na hlavu rybářskou síť a říká mu, že se mu nic nestane, bude-li se chovat pokojně, ale jakmile se začne hýbat, způsobí si velkou škodu.

Dopis Dirkensena Weizsäckerovi. Gräditzberg, okres Goldberg, Slezsko, 19.8.1939:

".....z rozboru příčin, které přiměly Velkou Britanii k tak těsnému svazku s Polskem.

Zahranichně pol.příčiny tohoto svazku jsou známy a potřebují toliko zhuštěné a výrazné charakteristiky: Mocný nepokoj, pociťovaný Anglií už v letech 1933-36 nad zesílením Německa, vzrostl ještě více po anšlusu Rak. a vrácení sudetské oblasti říši. Mnohohodné výsledky byly přijaty jako diplomatická porážka. Po připojení Čech a Moravy v březnu letošního roku, pod vlivem nepokoje, zesilujícího v souvislosti s ohrožením světového postavení Británie, dozrálo rozhodnutí postavit se proti dalšímu pozměňování vzájemného poměru sil ve prospěch Německa, působenému jednostrannými akcemi. Tohoto cíle se mělo dosáhnouti novým vydáním staré koncepce kolektivní bezpečnosti pod novou firmou - "vytvoření fronty neutočení", t.j. obličení Německa. Úhelným kamenem této fronty neutočení stalo se Polsko, v němž byla v březnu živou tiskovou kampaní objevena nejbližší "oběť" německé "agrese". Pokud se bude Anglie pevně přidržovat politiky obličovací, bude musit pokládat splnění záruk daných Polsku za otázku, na níž značnou měrou závisí její zahraničně politická reputace. Na stanovisko Anglie k Polsku mají kromě zahraničně pol.momentů vliv ještě jiné vážné faktory rázu psychologického. Dlouhá řada diplomatických porážek Anglie v minulých letech (Vých.Asie, Habeš, Španělsko, Rakousko, Mnichov, Čechy-Morava, nezdar politiky ve Společnosti národů) způsobil na anglickou samolibost čím dál tísnivější. To, že ponechala něguše, Schuschnigga, Beneše jejich osudu, pokládalo se za mravní méněcennost, která musí dovést k tomu, že Anglie stane před celým světem jako slabá země, nehodná důvěry a pol.úvěry. Spolu se zahraničně pol.obratem, který byl důsledkem nové pol.orientace anglické po 15.březnu, nastal i mravní obrát. Dnes chce Anglie na základě nových závazků, jež na sebe vzala, dokázat svou věrnost dohodám, svou sílu a obnovit své pol.dobré jméno. Zároveň chce sama v sobě překonat komplex méněcennosti. Taková je skrytá příčina častého téměř hysterického opakování jedné a téže třeše Chamberlainem a jinými britskými státníky: Jestliže dojde k přičlenění Gdaňska k Německu proti vůli Polska - nemluvě ani o dalším sloučení bývalých něm.zemí - nemůže se k tomu V.Brit. zachovat pasivně, nýbrž bude nuceno soudit, že nastala casus foederis. Proto je Gdaňsko bodem, na nějž angl. veřejnost zářá jako zhypnotisovaná a posedlá utkvělou myšlenkou.

Tento psychologický faktor nutno vážně vzít v počet, neboť to dovoluje činit vývody o stanovisku Anglie v dalším vývoji německo-polských vztahů.

Velký význam stanovisku Anglie k bouřce německo-polských problémů má dále okolnost, jež je mimo oblast zahraniční politiky: Anglie nezná skutečnou tvář Polska. Němci jakožto sousedé Poláků během mnoha století poznali nepevnost polské říše, její velikášství, její sklon k aneksím a k nemilosrdnému útlaku národních menšin, což vesměs Angličanům z rozličných příčin zůstalo neznámo - pro jejich vrozenou nechuť vžívat se v postavení i způsoby myšlení jim cizí, pro jejich nynější tvrdohlavé stanovisko ke všem důvodům na podporu nároků činěných Německem.....

..Nutno předeslat obecnou poznámku, že se V.Brit. zárukou danou před časem nezavázala stoprocentně vystoupit po boku Polska v případě každého konfliktu. To by odporovalo psychologii Angličanů, kteří si vždycky nechávají možnost ustoupit od přijatých závazků. Tím se

vysvětluje podmínka, že pro Anglii nastává casus foederis jenom tehdy, je-li ohrožena nezávislost Polska. Tím je zajištěna známá pružnost. Tvrdí se, není však ještě dokázáno, že se Polsko zavázalo, dříve než se chopí zbraní, zjednat si k tomu nejprve angl.souhlas. To by pro angličany znamenalo svobodu jednání v tom případě, kdyby Polsko vypovědělo válku samovolně.

Automatický zásah Anglie do Německo-polského konfliktu pro Gdansko nebo koridor je přívě tak málo pravděpodobný, jako by bylo chybou aplikovat na Anglii formulaci otázky v článku franc.politika Désta "Proč umírat za Gdansko?" Takováto formulace otázky by obešla podstatu problému. Anglie není zainteresována v osudu Gdanska životně, ale má zájem na tom, aby dokázala, že je sto platit politické směně, jež vydala.....

.....Anglo-polský svazek, nehledíc k jeho vnější neotřesnosti, podléhá stálým vnitřním změnám. To se ukázalo už za nemnoho měsíců jeho trvání. Čím dále jde Anglie po spleťtých stezkách východní politiky, tím více se u ní projevuje pochybností a obav, Polská neukojitelná potřeba peněz způsobila už částečný nezdar finančních jednání. Nestoudný tón polského tisku, třebaže je v angl.tisku pečlivě umlčován, vzbuzuje ve vůdčích kruzích nevoli. Vojenská síla Polska se při bližším zkoumání jeví problematickou. Ponenáhlu vzniká přesvědčení, že zvláštní nesnáze ve vztazích polsko-ruských snižují hodnotu Polska jakožto spojence. Východní politiky Anglie se ještě nestálila, což je působeno aspoň zčásti prodlužováním vyjednávání se Sov.svazem. K tomu přispívá také ta okolnost, že Anglie svůj dnešní poměr k Německu nepokládá ještě za definitivně vyjasněný. Nezměnitelným činitelem, působícím na obecné stanovisko Anglie, sluší pokládat obhodlanost vyvrátit šířící se názor, že Anglie je upadající, nespolehlivá a slabá země. A jmenovitě ve svém stanovisku k Polsku bude se V.Brit. i nadále řídit těmito úvahami.

Von Dirksen"

Situční zpráva Dirksena ze srpna 1939:

Tajné!

.... Anglie, která se zpětnou platností ráda prohlašuje, že vítala všechny spravedlivé akce německé politiky a odsuzovala toliko likvidaci čsl.státu, ve skutečnosti od samého počátku odsuzovala všechny počiny Německa uskutečňované jím za účelem spravedlivé obfazy jeho životních zájmů a reagovala na ně zuřivými štvanicemi. Česká weekendová krise dne 21. května posunula sudetoněmeckou otázku na první místo mezi evr.problémy a toto místo zaujímal až do jejího řešení na Mnich.konf. Během této krise se angl. vláda nechávala pod bezvýhradným vlivem poplašných čsl. informací nebo lživých informací své tajné služby a voj. přidělců; vláda přímo budovala na tom, že české zprávy o shromažďování něm.vojsk musí býti něčím podloženy a obrátila se na nás s patřičnými výstrahami. Bylo zřejmo, že Angličany doslovně opakované české insinuace musí vyvolati co nejostřejší reakci se strany Německa. Tímto způsobem se weekendová krise stala jedním z kulminačních bodů anglo-něm.styků, a to v záporném smyslu. Jakmile byla známa skutečná situace, nastoupilo určité vystřízlivění a vytvořil se kritičtější postoj k Benešovi; stalo se to však příliš pozdě, než aby to mohlo setřít vyvolaný v Německu dojem. Pak se ihned projevila tendence, aby uznaná za nebezpečnou otázka sudeto-německá byla řešena slušně a ve smyslu pro Německo příznivém. Určitá osoba, stojící blízko franc.velvyslanectví, nám naznačila, abychom nevrhli plebiscit v sudetském území. Tento návrh byl by pravděpodobně přijat Anglií a Francií. V odpověď na můj telegram v této věci obdržel jsem brzy příkaz, abych na tento návrh nereagoval.

V následujících měsících ztratila čs. otázka svou bezprostřední aktualitu, ačkoliv se jí pol.veřejnost ještě živě zabývala. Zvláště silný vliv vykonala Henleinova návštěva v Londýně. O tom, že vláda hledala způsob mírového řešení této otázky, svědčilo několik článků v "Times", které byly pokusnými balonky pro myšlenku adtřžení

šudetského území nebo aspoň plebiscitu. Těmto článkům se připisovala oficiální inspirace.....

... Halifax šel tak daleko, že řekl, že nejkrásnější okamžik jeho života by byl, kdyby vůdce vedle krále projížděl přes Mall /ulice, vedoucí k Buckinghamskému paláci/ během oficiální návštěvy v Londýně....

..... Když jsem se 6.října vrátil do Londýna a byl informován o tamních náladách, zdálo se mi, že nejdůležitějším výsledkem přežití krise je to, že jí neutrpěly anglo-něm.styky. Na krisi bylo pohlíženo spíše jako na živelnou pohromu, která šťastně minula a zakterou nikdo není odpověden. Rozšířilo se chápání nepřírozenosti a nepevnosti českého státu. Tajně se radovali, že nyní, v důsledku mnichovské konference, Čechy defenitivně přestaly být jablkem sváru. Protokol, podepsaný v Mnichově vůdcem Chamberlainem, se považoval za novou základnu a směrnici pro rozvoj anglo-něm.styků /"Mír pro nynější pokolení"/. Na tomto základě spočívala víra v možnost vyrovnání a uvolnění napětí. Předmětem úvah byla otázka, jaké problémy existují mezi oběma zeměmi a jak možno je řešiti.....

..... Tendence, rozlišovati mezi něm.lidem a jeho vedoucími činiteli, byla tehdy teprve v počátcích; vystoupila enefgicky do popředí v příštích měsících. Tato tendence pramenila z mnich.konf. a z domněle tam zpozorovaných mírových nálad veřejnosti....

... Situace se vyjasnila brzy v důsledku protižidovských demonstrací v Německu dne 10.listopadu. V Anglii po nich následovala mimořádně silná reakce, vyvolaná částečně důvody čistě emočními a nedostatkem pochopení pro něm.stanovisko, částečně úmyslným zveličováním. Všechny protiněmecké a semitofilské živly vystoupily na arénu a zahájily prudkou protiněm.propagandu - zvláště emigranti, vlivná část politických a hosp.veřejných činitelů, závislých na židech, ultrapacifisté atd. Mnoho oficiálních osobností zaujalo na projevech a na veřejných souběžích nepřátelské nám stanovisko. Fomd lorde Baldwine dal sbírku /peněžní/, inseráty atd.nový impuls protiněm. propagandě pod rouškou lidumilnosti. V těchto týdnech byly přehlušeny všechny hlasy volající po rozvazu a zanikla veškerá snaha po vzájemném objasnění....

..... Když kolem 12. března vznikl konflikt mezi Čechy a Slováky, k němuž došlo, protože si Praha vynutila změnu vlády na Slovensku, angl. tisk neprojevil zvláště živý zájem o tyto události. Rovněž odtržení Slovenska bylo přijato klidně. Tisk prohlašoval téměř jednohlasně, že tyto události se netýkají V.Británie. Naproti tomu německý vpád do Čech a na Moravu a obsazení Prahy bylo bodem zvratu v anglo-něm.stycích a vůbec v britské zahrani.politice. Události 15. března způsobily na úvahy Angličanů v trojím směru:

1. Ve smyslu politicko-mocenské rovnováhy byla připojením Čech a Moravy a postavením Slovenska pod kuratelu překročena míra mocenského vzestupu, který Anglie byla ochotna dopřáti Německu, cestou jednostranných opatření, bez předběžné dohody s Anglií. Již anšlus Rak. byl přijat zamítavě, neboť znamenal výkyv pol.rovnováhy ve prospěch Něm. Připojení sud.území v důsledku mnich.konf.bylo přijato jako velká diplom.porážka, ale přece jen ji spolklí se zdání myšlenkou, že nyní je v sázce postavení Anglie a celá situace světová.
2. V zahraničně pol.smyslu - ve vzájemných stycích obou národů - se jednostranná likvidače Čs. považovala za porušení mnich. dohody, za porušení litery nebo aspoň ducha této dohody. Na náladu širokých mas silně působil dojem, že Chamberlain byl napálen, že to nebylo "postivé vůči starci, který v září minulého roku podnikal a třikrát letadlem cestu do Něm., aby zachránil mír".
3. Všechny představy, které si průměrný Angličan o národním socialismu učinil, byly otřeseny. Jedním z mála zkl. principů nár.cosialismu, který Angličané pochopili a který jim byl do určité míry srozumitelný, byla rasová theorie. Angličan si také zapamatoval ujištění daná Němci, že Německo nemá zájem na připojení původem a rasou cizích Čechů. Považoval za nevysvětlitelný protiklad to, že Němci připojili asi 7 milionů rasově cizích lidí.

Shora uvedenými city, úvahami a dojmy ztratily anglo-něm.stsky do určité míry půdu po nohama. Je samozřejmé, že tento postoj k něm, vpádu do Čech a na Moravu nebyl do značné míry správný nebo aspon nestranný, a že vůbec nepočítal s tím, jak se situace postupně vyvíjela. Nebral v úvahu to, že situace v Čechách se stávala stále nejistější, že katastrofu vyvolalo vystoupení pražské vlády proti Slovenskému, že připojení Čech a Moravy se uskutečnilo na základě iniciativy pres.Háchy, že protektorát nebyl administrativně začleněn do říše a že mu byla dána široká autonomie.

K tomu, aby všechny tyto protiargumenty mohly zapůsobit, nebylo už času. Obsazení Prahy působilo na angl.veřejnost jako hrom s jasného nebe. Jakmile se veřejné mínění zotavilo z prvního otřesu - začal se s důrazem a rychlostí, která vyvrátila všechny argumenty zdravého rozumu, vytvářeti názor, založený na úplném nepochopení pro činnost Německa. Nebylo ani času ani možností působit na veřej.mínění v kladném pro Něm.smyslu, až snad na soukromé rozhovory. Patnáctého jsme se dověděli o obsazení Prahy a už devatenáctého byli s obou stran odvolání velvyslanci.

Oficiální zpráva o obsazení Prahy byla z počátku přijata poměrně dobře. Chamberlain a Halifax učinili tentýž den umírněná prohlášení v parlamentě v tom smyslu, že nehledě na odmítavý postoj nutno pokračovat v předchozí politice. Samozřejmě bylo ihned prohlášeno, že se Stanleyova návštěva neuskuteční, ale jinak ještě nebylo možno pozorovat žádných podstatných příznaků toho obratu, který se projevil za několik dní.

Ostřejší stanovisko Anglie nevycházelo z počátku z vlády, nýbrž z pol.veřejnosti, z parlamentu, z volebních okersů; v Londýně bylo tím silnější, čím těsnější byl styk mezi poslanci a jejich volebními okresy. Důvody tohoto zátiší před bouří a důvody rozpoutání bouře byly různé: průměrný Angličan, který myslí pomalu, musel se nejdříve vzpamatovat z prvního otřesu, způsobeného neočekávanou zprávou a ujasnit si význam událostí. Když se to stalo, byl zachvácen shora vyličenými city a úvahami. K tomu se ještě připojila další okolnost, rozhodujícího významu: konservativní voliči pochopili, že likvidace čs.státního zřízení neznamena jen pol.porážku Chamberlainovu v důsledku ztroskotání jeho politiky "usmířování", ale že současně vytváří nebezpečí pro jeho vnitropolit.postavení a tedy i vládu kons.strany vůbec. Všechny sály, mající zájem na zachování a udržení jejího postavení - zvláště pak celý stranický aparát - byly dány do pohybu a vykonávaly z důvodu volební taktiky nátlak na Chamb. a vládu, aby zřeknutím se politiky usmířování a energičtějším tónem vůči Něm. vyrazili zbraně z rukou opozičních stran /a zejména opozičních skupin uvnitř kons.strany/, a aby náladám voličů bylo učiněno zadost. Současně se objevila také vlivná zákulisní činnost Německu nepřítelských živlů. zvláště ve Foreign Office, které získaly min.zahr.věcí Halifaxe - osobně věrného min.předsedovi - pro změnu kursu britské zahr.politiky. Není pochyby, o tom, že právě v těchto dnech se na Foreign Office zrodila politika obličení.

Pod tlakem těchto vlivů pronesl Chamberlain v Pátek 17.března známou řeč v Birminghamu, koncipovanou ve velmi ostrém tónu. Tato řeč dala první impuls obkličovací politice prohlášením, že Anglie vstoupí do styku s druhými mocnostmi, zastávajícími stejné názory jako ona. Od tohoto okamžiku se události začaly vyvíjet rychleji. Měl jsem v těchto dnech dva ostré incidenty s Halifaxem, který nejen že se kategoricky vyjádřil proti připojení Čech a Moravy a nechtěl slyšet žádné protiargumenty, ale vůbec byl tvrdošíjný a ještě zvětšoval ožehavost situace: kategoricky odepřel jakoukoliv omluvu za drzou urážku vůdce v poslanecké sněmovně, které se dopustil Duff Cooper, aniž ho speaker byl přivolal k pořádku; hrozil vyhoštěním něm.občanů a žádal odvolání jednoho člena velvyslanectví. Tentýž den, t.j. osmnáctého, byl velvyslanec Henderson demonstrativně povolán k "referátu". V těchto dnech a do počátku příštího týdne ještě vzrostla nepřátelská Němcům nálada z těchto důvodů: poslanci, kteří v neděli navštívili

své volební okresy, aby si pohovořili s voliči, vrátili se pod dojmem krajně nepřátelského poměru /K Němcům/, který panoval v zemi a podle toho i působili na vládu. Proto se události vyvíjeli právě opačně než v r. 1936 při obsazení Porýní, kdy z počátku vláda a parlament byly pro válku, ale vzhledem k zmírňujícímu vlivu voličů musela se vláda vyjádřit pro větší zdrženlivost.

.....Tato hysterická nálada se ještě zesilovala vlivem zpráv, že Něm. ukončilo velké voj.připravu na polské hranici, rovněž za účelem vpádu do Polska nebo aspoň na území Gdanska.

Když se rozšířila zpráva o Hendersonově odvolání do Londýna, obdržel jsem rovněž v sobotu 18.března příkaz, abych přijel do Berlína k referátu. Po pětidenním čekání jsem odjel se souhlasem říšského min. do Grödtzbergu, jse srále k jeho dispozici. Nebyl jsem však vyzván k referátu a obdržel jsem pozvánku na banket pro vůdcovy čestné hosty a na jeho řeč 28.IV. Avšak ani při této příležitosti jsem neměl možnost referovat říšskému min.zahr.věcí. Když jsem pak 2.května obdržel příkaz, abych se vrátil zpět na své místo, prohlásil jsem, že to mohu učinit toliko po referátu u říšského ministra. Během rozhovoru, který jsem krátce nato s ním měl, dostal jsem směrnice v tom smyslu, že nechceme válku s Anglií, že jsme však na všechno připraveni. Jestli se Polsko dotkne Německa, bude rozdrčeno. Jsme připraveni k válce na 10 let, dokonce na 20 let. Angličané musí odmítnout pomoc Polsku.

6.května jsem se zase vrátil do Londýna....

... V prvním návalu zuřivosti angl.vláda zasypala garancemi celou řadu států. Tyto garancie byly jednostranné, byl-li určitý stát proti bilaterální smlouvě; jindy byly dvoustranné, jestliže určitý stát byl ochoten zapojit se do spojeneckého systému. Co nejkvapněji bylo uzavřeno těsné spojení s Polskem, a to v neposlední řadě následkem živých zpráv a něm.vpádu.

Po návratu do Londýna pokusil jsem se zjednat si jasno o tom, zda anglo-něm.vztahy vedou neodvratně k válce, či zda je ještě naděje na mír... Německo, podle vůdcova prohlášení ve Wilhelmshafenu, nemohlo jako v r.1914 klidně čekat, až se železný kruh kolem něho úplně uzavře... Obklíčovací manévry dostoupily právě bodu, kdy k nim měl přistoupit Sov.svaz. Započala se ona rozvláčná a proměnlivá jednání, která se táhla celé léto. Charakteristická byla tvrdošíjnost, fanatismus a téměř hysterie, se kterou pol.veřejnost popoháněla jednání a vynucovala na vládě stále větší a větší ústupky s tím, že pakt má být uzavřen pokud možno co nejdříve. Všechny urážky se strany Sov.svazu byly přijaty; akceptovali stále drzejší ruské léčky a nakonec došli téměř k tomu, aby ve formě ústupku v otázce tzv. "nepřímé agrese" odevzdali Rusku na milost a nemilost malé státy.

Z chování veřejnosti bylo zřejmo, že tento nátlak na urychlené uzavření dohody se vykonává proto, že koalici bez ruské pomoci nepovažovali za dostatečně silnou, aby mohla vyplnit svůj úkol. Bosti značné příznaky hysterie, která byla zřejmá ze všech těchto úvah, nepůsobily dojmem sály.

Souběžně s jednáním s Rusy vedla se během léta bezpočetná zvláštní jednání odborná s jinými účastníky politiky obklíčení....

.... Zatímco u příležitosti zapojení Turecka do této fronty panovalo ohromné nadšení, vzrůstalo stále zklamání Polskem a Ruskem; postupně se přesvědčovali o nepevnosti polského státu, o ztřeštěnosti jeho velkopanských vůdců a o jeho neukojitelné potřebě peněz. Sov.svaz vzbuzoval odpor stále těžšími podmínkami, které kladl při jednáních zřejmou nedůvěrou K Chamberlainovi a chladem, kterým reagoval na námlavy Angličanů....

.... Vůdce prý vyjádřil své přesvědčení, že v přímém, německy vedeném rozhovoru s pořádným, upřímným Angličanem najde bez velkých obtíží uspokojivé řešení všech sporných otázek....

.... Bylo však těžko najít obobnost, která by byla sympatiská vůdci, t.j. upřímnou, čestnou, vojenskou povahu, která by současně uměla německy....

... Tato nepřátelská kampaň dosáhla svého kulminačního bodu v prvních červencových dnech, kdy koncem týdne zprávy "United Press" z Varšavy o gdansko-polské krizi, ultimatu atd. vyvolaly v Londýně pravou paniku a náladu, jaká bývá při krizích. Původci paniky byli velvyslanectvím brzy zjištěni - byly to amer. kruhy, které pracovaly prostřednictvím amer. velvyslanectví ve Varšavě. Po prvé se úplně zřetelně projevil Rooseveltův zájem na zotřetí krizí situace nebo na válce, a to proto, aby si nejdříve vymohl změnu zákona o neutralitě, a pak, aby dále válce, byl zase zvolen.

..... Představa, že jakákoliv změna daného stavu, provedená bez souhlasu Polska, bude mít vzápětí vyhlášení války v Německu, utkvěla jako šílená myšlenka, v myslích nejširších angl. kruhů.

Počátkem července nálady obyvatelstva se daly charakterisovatí tímto průřezem: první prstva představovala nepočetnou, ale politicky vlivnou skupinu, která si byla vědoma nebezpečí tohoto stavu a snažila se nějakým způsobem dosáhnout dohody s Německem - byla však do určité míry v zajetí vlastní politiky; pak následoval širší kruh odhodlaných a k válce štvoucích nepřítel Německa, skládající se ze skupiny Churchill-Eden-Amery-Cooper a jejich přívrženců z levých liberálů, ultrapacifistických živlů, z novinářské skupiny kolem "Daily Chronicle", "Yorkshire Post", "Manchester Guardian", z vlivných židovských skupin, z emigrantů, amerického vlivu atd. Třetí vrstva - široká veřejnost, která necítila nenávist vůči Německu, která však byla unavena "stálými překážkami klidného rozvoje", za které činila odpovědným Německo. Její pocity mohou býti nejtrefněji vyjádřeny větou: "Je-li boj nutný, neodkládejme ho." Válečná nálada byla všeobecně udržována pocitem, že nedostatky ve výzbroji jsou překonány a že zvláště pokud se týče letectva a protiletectvé obrany, je Anglie v dostatečné míře ozbrojena.....

Máme-li pozorovat vcelku události z Anglie, tu poměr něm. publicistiky vůči Anglii působil takovým dojmem, že každé smířlivé slovo z angl. strany na adresu Německa bylo charakterisováno jako příznak slabosti a úpadku, zatím co rozhodný tón byl považován za drzou výzývavost...

.... Když pan Wohlthat byl v červenci v Londýně, aby se zúčastnil jednání o lovu velryb, pozval ho Wilson k rozhovoru, během kterého rozváděl na základě předem připravených poznámek program široké úpravy anglo-něm. vztahů. Tento program předvídal dohody pol. voj. a hosp. rázu. V pol. sféře se plánoval pakt o neútočení, obsahující zřeknutí se principu agrese. Tajný cíl tohoto paktu spočíval v tom, aby dal Angličanům možnost postupně se vyprostiti ze závazků vůči Polsku s odůvodněním, že tímto paktem se Německo zřeklo agresivních method. Pak měla být uzavřena smlouva o neintervenci, která by měla do určité míry hráti úlohu roušky pro rozháňání zájmových sfér velmocí.

Ve voj. sektoru se plánovala jednání o uzavření dohody o omezení zbrojení na souši, na moři a ve vzduchu.

V hosp. směru byly učiněny dalekosáhlé návrhy; plánovala se jednání o otázkách koloniálních, o zásobování Něm. surovinami, o rozhraničení prům. trhů, o mezinár. dluzích, o aplikaci doložky nejvyšších výhod. Zákl. myšlenka těchto návrhů - jak pravil sir Horace Wilson - spočívala v tom, aby byly formulovány a řešeny otázky tak velkého významu, že by východoevr. problémy, jako otázka gdanská a polská, které se dostaly do slepé uličky, byly jimi odsunuty do pozadí a mohly pak býti řešeny přímo Německem a Polskem.

..... Dohoda s Něm. dá Anglii možnost vyprostiti se ze závazků vůči Polsku s tím, že dohoda o neútočení ochrání Polsko před něm. agresí. tímto způsobem by se Anglie úplně zbavila svých závazků. Pak by bylo Polsko, abych tak řekl, ponecháno osamoceno tváří v tvář Německu.

.... Současně se stále rostoucím zklamáním nad jednáním s Ruskem, rostla patrně tendence směřující ke konstruktivní politice vůči Německu, obsažená v návrzích Chamberlainových a Wilsonových, přednesených vládnímu radovi Wohlthatovi a mně. Chamberlain - tak jeho straníci vysvětlují jeho vnitropolit. postoj - byl nucen ustoupit

tlaku veř.mínění, pevně však věřil, že i ono přijde brzy k rozumu. Pak usoudil, že přišel čas, aby opanoval veř.mínění a aby ho usměrnil v určeném jím směru, tzn., chtěl postupovat stejně jako v případě habešském. Chtěl tedy nyní využít zklamání pol.veřejnosti nad Ruskem k tomu, aby znovu zamířil k dohodě s Německem.....

.... Za tragédií a za rozhodující moment ve vzniku nové anglo-něm. války možno považovati to, že Něm. požadovalo pro sebe stejnou pozici světové velmoci jako Anglie a že Anglie byla zásadně ochotna s tím souhlasit. Ale zatím co Něm. žádalo, aby jeho požadavky byly uskutečněny ihned, v celém rozsahu a jednoznačně, Anglie, ačkoliv i byla ochotna zřít se svých závazků na východě a tím i obkličovací politiky, stejně jako byla ochotna ponechat Německu výsadní postavení ve vých. a jv.Evropě a přistoupiti k jednání o spolupráci s Něm. na základě rovnosti v otázkách světové politiky, chtěla, aby všeho toho bylo dosaženo cestou vyjednávání a postupné změny angl. politiky. Tato změna se měla uskutečnit během měsíců a nikoliv během několika dnů nebo týdnů.

Dále pak, s hlediska techniky a atmosféry jednání, byly další obtíže vyvolány tím, že právě v tu dobu, kdy Angličané byli ochotni vésti jednání a přistoupiti na ústupky, k jednání nedošlo; mám na mysli období od Minichova do pražských událostí /s výjimkou období protizidovských demonstrací v Německu listopadu/. Od pražských událostí nastel všeobecně známý obret v angl.politice a rovněž ve vnitřním poměru každého Angličana k Německu.....

...V těchto dnech jsem v Berlíně často slyšel, že říšský min.zahr. věcí je přesvědčen, že v případě německo-polské války Anglie nevyšopí po boku Polska.....

...Na můj dotaz u říšského min.zahr.věcí jsem neobdržel odpověď. Bylo zřejmo, že nemá čas nebo chuť vyslechnout můj referát, stejně jako tomu bylo během březnové krise, kdy jsem byl povolán k referátu do Berlína a pak jsem nebyl přijat....

...Požádal jsem státního tajemníka, abych směl až do dalších disposic zůstat v Gröditzbergu, což mi bylo povoleno. 16.srpna jsem odjel do Gröditzbergu, kde jsem se zabýval vypracováním zmíněného memoranda. Avšak mých služeb později již nebylo použito.

Gröditzberg v srpnu 1939

Von Dirksen

P.S.

.....Tento záznam byl vypracován z paměti bez dokumentace.....

Dirksen z Moskvy Wangenheimovi 22.7.1931:

...Nutnost kontroly exportu a importu není nic jiného než monopolizace zahr.obchodu; budeme jí samozřejmě museti použít jako ostatně každý stát, který si nemůže dovolit vyvážeti všechno to, co napadne některému jeho občanovi.

Monopolizace zahr.obchodu otvírá nám všem všechny možnosti, které z ní plynou pro vládu sovětskou; především budeme moci nakupovat tam, kde to bude pro nás výhodné, aniž bychom se vystavovali nebezpečí, že porušujeme doložku nejvyšších výhod, obsaženou v jednotlivých obch.smlouvách....

.... Nemohli jsme dosud úplně využítí všechny ohromné exportní možnosti, které nám byly dány minulý rok /jak dlouho ještě potrvají, neví nikdo/, protože jsme nemohli sov.vládě poskytnout nutné úvěry, t.j.proto, že nejsme dosti bohatí, abychom tyto obchody financovali, aby nám platila nikoli penězi, ale zbožím. Můžeme však povolit, aby se sov.strany platili zbožím, jakmile jen zmonopolizujeme zahr.obchod. Pak na př. nebudeme muset kdekomu platit za nákup nafty a výrobků z nafty a budeme moci veškerou potřebnou naftu kupovat z Ruska a vyvážet příslušnou částku navíc, nad naše předchozí úvěrové možnosti. Totéž platí pro celou řadu jiného zboží, které dovážíme z jiných zemí bez příslušných protidodávek, jako např. dřevo, pšenici, kukuřici, bavlnu atd.

Jsem si plně vědom toho, že takové kolosální obchody, dosahující mnohamilionových částek, se neuzavírají za pultem. Vyžadují nejen mnoho

času, ale potřebují i finančníka. Osvobodíme-li se však od zlaté valuty a přejdeme k vnitřnímu valútě, pak financování těchto ruských obchodů mohlo by býti prováděno zvláštním druhem cenných papírů a nehraje roli, nazveme-li je státními pokladničními bony nebo ruskými finančními bony nebo jakkoli jinak. Tyto papíry by se pouštěly do oběhu v míře předpokládaných obch. operací a pak by se stahovaly v míře uskutečnivších se obchodů....

.... Je absurdní, že s jedné strany existuje takový kontinent jako Rusko, který nutně potřebuje všeho druhu zboží, stroje atd., jehož potřeba lidí je mimořádně velká a s druhé strany existuje taková země jako Německo, s nadvýrobou téhož zboží a lidí, a zatím tato nabídka a poptávka se nemohou vzájemně uspokojiti.

Čas spěchá a já končím. Vidiš, že vůbec nejsem beznadějný pesimista. Vždy se najde východisko. Ostatně nejsem už ani takový krajní ~~xxx~~ pesimista, dokonce i pokud se týče průběhu pařížských a londýnských jednání, neboť při jednáních máme nejlepší myslitelnou pozici: pozici dlužníka, který vypumpoval ne více a ne méně než 25 miliard marek a jehož úpadek může uvrhnout do záhuby i věřitele.....

Dirksen

Profil Machiavelliho, nelze stotožňovat s tzv. machiavelismem, který s vlastním významem i s intencemi velkého Florentěba nemá nic společného. "Machiavellismus" je ideologický produkt mocenských kruhů s JKKM

jejich ideologických přísluhovačů, kteří chtěli skrýt před ovládanými masami geniální poznatky, k nimž Machiavelli došel při analýze vztahů uvnitř společnosti. Machiavelli je do dnes veřejnosti předkládán především jako autor "Vladaře" a když k poznání skutečného profilu této velké osobnosti především je nutné prostudovat jeho "Rozpravy o první dekádě Tita Livia" /vyšly česky ve Zlíně v roce 1939 pod názvem "Vlády a státy/. Analýza celého jeho díla nás vede ke zjištění, že Nicolo Machiavelli byl neobyčejně bystrý a přitom hluboce demokraticky orientovaný myslitel, jehož poznatky žádná skutečná vědecká politická sociologie nejmodernější provenience nemůže ignorovat.

Podle Machiavelliho, bez ohledu na to jaký je politický systém - třeba monarchie či demokracie - existuje v každém státě malá skupina lidí kteří fakticky vládou?....v každém společenském zřízení, ať má jakou chce ústavu, jsou vedoucí místa obsazena nejvýše 40 - 50 občany." Faktická moc tu může splývat ale nemusí s držetím formálně stanovených institucionalizovaných vládních pozic. Ve státě mohou být lidé, kteří formálně nevykonávají žádné vládní funkce, ale mohou mít na závažné a závažné rozhodování o osudu společnosti větší vliv než ministr.

Zakladatelem klasické teorie elity je italský teoretik a konzervativní politik Gaetano Mosca /1858 - 1941/. Téměř současně s ním rozvinul tuto teorii a vtiskl jí sou specifickou tvářnost i Moscov krajan Vilfredo Pareto /1848 - 1923/.

Moscova i Paretova koncepce je jistou vyhraněnou formulovanou filosofií dějin a jako taková je ostře formulovanou kritikou tradiční koncepce demokracie, spjaté se jménem J.J. Rousseaua, i neméně ostrou kritikou socialistických teorií, zejména marxismu.

V čem spočívá podstata Moscovy a Paretovy kritiky? Pomineme-li na okamžik jisté difference mezi oběma teoretiky, které se v průběhu doby zvětšily můžeme tuto podstatu vyjádřit takto:

1. Je odmítnuta teorie pokroku a společenského vývoje. Společenský pohyb je chápán jako pouhá změna a koloběh.
2. Na základě analýzy slabostí buržoazní demokracie je odmítnuta myšlenka demokracie vůbec.
3. Je odmítnut společenský optimismus, spolu s ním i socialismus, zejména marxistický.
4. Rovnost je v kterékoli formě společenského života nemožná. Hybnou pákou společenského života je nerovnost, která je přirozená a věčná a je základem dělby práce.

5. Společnost se dělí a vždy se bude dít na dvě kategorie lidí: ti kteří vládnou/elita/ a ti kteří jsou ovládáni/masy, lid/Tzv. politická ideologie/Mosca hovoří o "politických formulacích", Pareto o "derivacích"/je jen směs pravd, polopravd a lží, její funkcí je masy manipulovat, přimět je aby věřily, že je vše v pořádku, že systém, ve kterém žijí je nejlepší možný a že vůdcové řídí lid v jeho vlastním zájmu.

6. V důsledku toho je teorie společnosti redukována na teorii elity: základem společenského pohybu je pohyb politický, základem tohoto pohybu pohyb elit.

Klasická teorie elity má pro buržoazii neobyčejně velký význam: říká se jí totiž nepokrytě na adresu dělnické třídy, že třídní boj v marxistickém smyslu je zbytečný, že ani vítězná revoluce nemůže odstranit železný zákon dějin, podle něhož vždy budou vládnoucí a vždy budou ovládaní.

Parsonsova kritika Millse se soustředila do tří bodů: podle Millse je otázka elity ztotožňována převážně s otázkou moci, ve společnosti jsou však síly, které nemají moc a přesto mají obrovskou důležitost; vedle moci existuje i prestiž/například prestiž vědy/, který může bez použití mocenských prostředků orientovat lidi určitým směrem, ovlivnit jejich myšlení i jednání jako určitý vzor. Moc nemusí být apriori něco špatného, výkon moci je funkcí a nikoli privilegiem.

vypsáno z předmluvy Miroslava Jodla

Morální a psychologický tyo, jímž se lidé stávají, bývá většinou určován životními zkušenostmi a institucionálními rolmi, které směřují a mají hrát.

...mluví-li lidé o moci své vlastní strany nebo skupiny, pak oni sami i jejich vůdcové jsou samodřejmě bezmocní; jen "lid" je všemohoucí. Jakmile však mluví o moci strany nebo skupiny opačného zaměření, přisuzují jejich vůdcům všemohoucnost; "lid" je zcela bezmocný, byl pouze sveden.

A proto můžeme definovat mocenskou elitu z hlediska mocenských prostředků-tětiž jako skupinu lidí zaujímajících klíčové pozice.

Caesar mohl učinit s Římem méně než Napoleon s Francií; Napoleon s Francií méně než Lenin s Ruskem; Lenin s Ruskem méně než Hitler s Německem. Co však byla Caesarova moc na samém vrcholu slávy ve srovnání s mocí stále se měnícího vnitřního kruhu v Sovětském svazu nebo s mocí současného amerického vládního aparátu?

Názor, že celé dějiny jsou výtvorem spiknutí snadno odhalitelné skupiny ničemů-nebo naopak hrdinů-, je rovněž ukvapeným unikem od obtížného úsilí pochopit, jak přesuny ve společenské struktuře poskytují různým elitám vhodné příležitosti a jak různé elity těchto příležitostí buď využívají nebo nevyužívají. Kdybychom přijali některý z těchto dvou názorů a viděli v celých dějinách buď spiknutí, nebo neovladatelný proud dění, vzdali bychom se úsilí poznat pravdu o moci a o metodách, jichž mocní používají.

Tvrdím také, že se na střední mocenské úrovni vytvořila poloorganizovaná stagnace a že se na nejnižší úrovni zrodila společnost masového charakteru, která se velmi málo podobá ideálu společnosti, v níž klíče k mocenským pozicím mají dobrovolné organizace a harmonicky uspořádaná veřejnost. Na vrcholu amerického mocenského systému je mnohem víc jednoty a moci, na jeho nejnižších stupních mnohem víc roztržitosti a popravdě i neschopnosti, než všeobecně předpokládají, kdož jsou uváděni v omyl působením druhořadých mocenských útvarů, jež ani nevyjadřují skutečnou vůli nejnižších vrstev, ani zásadně neovlivňují rozhodování vrstev nejvyšších.

V Americe, snad jako všude jinde, společnost založená na vznešeném původu buď patří minulosti, nebo jo vulgární zbohatlíci ovládli svými penězi.

Ti kdož patří do nejvyšších kruhů společnosti jsou "hrdí"; ti kdož tam ještě pevně nezakotvili jsou pouze domýšlivý ale závisí na lichocení a lichotkami je lze snadno oklemt, protože si neuvědomují, že jejich vlastní představy o sobě samých závisí na mínění jiných lidí.

Je jistě pravda, že ani moc zbraní, ani moc peněz k vysvětlení prestiže nepostačí. Aby vznikl prestiž, musí se k moci pojit i jistá dávka dobré pověsti. Žádná elita nemůže nabýt prestiže bez moci; a žádná si nemůže udržet prestiž bez dobré pověsti. Její moc a úspěch v minulosti vytváří dobrou pověst, z níž může nějakou dobu těžit. Teď však už je vyloučeno, aby se moc elity opírající se jen o dobrou pověst uhájila proti dobré pověsti opírající se o moc.

Je tu ještě jiná funkce prestiže a statusem podmíněné jednání, která je dnes nejdůležitější. Prestiž podpírá moc, mění ji v autoritu a chrání ji před ohrožením ze strany ostatních společenských vrstev. "Prestiž, který se strácí pro nedostatek úspěchů", poznamenal Le Bon, "zkrátka mizí. Může se také ztratit, avšak mnohem pomaleji, stane-li se předmětem diskusí... Od okamžiku kdy se o prestiži začne pochybovat,

přestává být prestižem. Bohové i lidé, kteří si udržovali prestiž po dlouhou dobu, nikdy diskuzi netrpěli. Má-li dav někoho obdivovat, musí být držen v jisté vzdálenosti.

....Odměnou..v tomto životě je uznání a obdiv druhých-trstem lhostejnosti a pohrdání-a nikdo si nepředstavuje že obojí není stejně reálné. Touha po uznání ze strany druhých je právě tak přirozenou potřebou jako hlad a lhostejnost a opovržení světa jsou bolestí stejně palčivou jako dna nebo ledvinové kaménky.

Ve 20.století se slavná nadvláda civilistů,jež však trvala krátce a nebyla pevně fundovaná,začala ve všech industrializovaných státech s světa povážlivě vyklát.Po dlouhém mírovém období od napoleonských válek do první světové války setkáváme se znovu s obvyklým během světových dějin.Na celém světě se vracejí k moci představitelé ozbrojených sil.

Každá politika je boj o moc?základní formou moci je násilí.Proč tedy není vojenská diktatura normální a běžnou formou vlády?Během větších částí dějin lidstva žili lidé skutečně pod ustavičnou hrozbou meče.Vždycky když dochází k vážnému narušení vztahů mezi lidmi,ať už skutečnému či domnělému,projevují společenské celky tendenci přejít k vojenské vládě.I dnes často přezíráme tato víceméně známá fakta světových dějin,protože jsme zdědili určité kulturní hodnoty které se rozvinuly v 18. a 19. století.

Mosca tvrdí,že v každé společnosti vždy existovalo určitý počet lidí,kteří,jsou-li patřičně vyprovokováni uchylují se k násilí.Dáme-li říkát Mosca,tekovým lidem génia a dějinnou příležitost,dostaneme Napoleona;dáme-li jim velký ideál,dostaneme Garibaldiho,dáme-li jim jen příležitost a nic jiného,dostaneme Mussoliniho - nebo,můžeme dodat,v obchodní civilizaci-gangstera.

Proč se armády podřizují?Včem je tajemství stálé armády?

Žádné tajemství tu není.Exis-tuje jen několik zcela jasných mechanismů,které působily všude,kde stálé armády podléhaly státní civilní kontrole.V první řadě byly tyto armády institucemi"arystokratickými".Pokud docházelo k pokusům skoncovat s tímto rysem,např.v době prvního nadšení bolševiků,všechny stroskotaly.Ve stálé národní armádě se udržuje zásadní rozdíl mezi důstojníky a mužstvem a důstojníci se většinou rekrutují z vládnoucích vrstev obyvatelstva nebo z těch,jež sympatizují s jejich zájmy.

Optimistickému liberálovi 19.století by se to vše jevilo jako skutečnost velmi paradoxní.Většina představitelů tehdejšího liberalismu

předpokládala, že růst industrializace brzy přidělí militarismu jen zcela nepatrnou úlohu v moderním dění, že se působením vlídné atmosféry průmyslové společnosti hmožické úsilí, vlastní militaristickému státu prostě rozplyne. Nenesvědčovali snad tomu vývoj industrializace a dlouhé mírové období v 19. století? Avšak klasické naděje liberálů, jako např. Herbert Spencer, byly mylné. Hlavní směr 20. století ukázal, že zároveň s koncentrací a inkorporecí ekonomie do velkých hierarchií se rozšířila i složka vojenská a stala se rozhodujícím činitelem pro celou ekonomickou strukturu; mimo to došlo k hlubokým strukturálním vztahům mezi sférou hospodářskou a vojenskou, když se hospodářství stávalo čímžtím více natrvalo hospodářstvím válečným a představitelé vojenského stavu i jejich metody pronikali rostoucí měrou do korporečního hospodářství.

Albert Einstein: "Kdybych byl znovu mladým mužem a měl se rozhodnout, jako si vydělávat na živobytí, nesnažil bych se stát ani vědcem, ani specialistou, ani učitelem. Raději bych se stal instalatorem, nebo podomním mním obchodníkem v naději, že naleznu ten skromný stupeň nezávislosti, který je v dnešních podmínkách ještě možný."

Společensky má úřední osoba tendenci jednat se svými kolegy dosti formálně, neboť hladký chod byrokratické hierarchie vyžaduje správnou rovnováhu mezi osobní dobrou vůlí a vhodným společenským odstupem, který je dán úředním postavením.

Byrokracie je neúčinnější formou lidské organizace i když se pracovníci byrokratického aparátu této ideální představě blíží jen čístečně. Vytvořit takové organizované těleso je ovšem značně obtížné; podobná snaha může snadno vyústit ve vytvoření aparátu těžkopádného a neohrabaného, nepoddajného a zamotaného do byrokratických procedur, který má daleko ke skutečnému účinnému politickému nástroji.

Integrita byrokrata z povolání závisí na tom, zda jeho jednání v úřadě i sama jeho osobnost stělesňují představu o vhodném vystupování a především o zachování politické neutrality. Bude sloužit novému politickému vedení a jeho nepolitice stejně věrně, jako sloužil staré. V tom je politický význam dobré byrokracie. Byrokrat jako takový politiku nedělá; sbírá informace o všech alternativách v politickém životě a v praxi pak prosazuje alternativu, která je oficiálně přijata. Jakožto víceméně stálý personál, který má k dispozici více méně stálou hierarchii podřízených úředníků, je byrokracie loajální pouze takové politice, kterou je jí nařízeno provádět. "Téměř všeobecně se uznává," tvrdí Herman Finer, "že každý zásah politických stran do této neutrality znamená pro celý státní aparát ztrátu odborně vyškoleného úřednictva, a pouze nejkratnější levi-

čátské nebo pravičátské režimy projevíly ochotu obětovat tuto neutralitu organizováním "čistek" ve státním aparátě".

"Národ, který nepřijme koncepci mocenské rovnováhy," napsal John Adams, "musí se uchýlit k despotismu. Jiná alternativa není."

Stálou slabostí americké "sociální vědy" od těch dob kdy se stala tak velice empirickou, byl její předpoklad, že pouhý výčet mnohých příčin je moudrou a vědeckou metodou, vedoucí k pochopení moderní společnosti. Ovšemže o nic takového nejde; podobný postup je eklekticismus bez ladu a skladu, který se vyhýbá svému skutečnému úkolu analyzovat společnost. Tento úkol vyžaduje, abychom se nespokojili s pouhým výčtem veškerých skutečností, které by mohli v daných okolnostech působit, ale abychom o každé z nich uvažovali s úmyslem pochopit, jakým způsobem do sebe zapadají a vytvářejí model toho, čemu se snažíme porozumět.

Stejně tak privilegované národy odsuzují národy slabší ve jménu internacionalismu a morálními hlesky obhajují to, čeho dobyly násilím na národech chudých a bezmocných, které pak odkládají dosažení rovnosti nebo nadvlády na dobu pozdější a mohou doufat, že se jim podaří změnit status quo pouze násilím.

Na rozdíl od farmáře a malého podnikatele - a na rozdíl od námezniho dělníka - zrodil se úředník příliš pozdě, aby mohl prožít i jen krátké období samostatnosti. Postavení v zaměstnání a statusové trendy, které formují názory úředníků, učinili ze zaměstnanců pobírajících plat spíše zadní voj než předvoj v proudu historických přeměn. Z politického hlediska nejsou ani sjednocení ani jednotní. Pokud se sjednosují v odborech, přidružují se k hlavnímu proudu /i úpadku/ dělnických odborových organizací a tak se stávají stálou nejnovější zájmovou skupinou, která se marně pokouší podílet na státní moci.

Musíme však být historicky přesní a ochotní čelit komplikacím. Podle zjednodušeného marxistického názoru jsou národohospodářští magnáti skutečnými držiteli moci; podle jednoduchého liberálního názoru stojí v čele mocenského systému vysocí politikové; a jsou lidé, kteří vojenské pohlaváry pokládají za skutečné mocipány. Všechny tyto názory jsou však příliš zjednodušené. Abychom se jim vyhnuli, používáme spíše výraz "mocenská elita" nežli například výraz "vládnoucí elita".

"Vládnoucí třída" je výraz velmi neadekvátní. "Třída" je hospodářský termín, kdežto "vládnoucí" je termín politický.

"Je velký rozdíl", poznamenal Richard Hofstadter, "mezi odhalováním spi-

knití v historii a mezi konstatováním, že sama historie je vlastně historií spiknutí."

Lidé kteří zaujímají vedoucí místa v institucích, chápou strukturální trendy těchto institucí jako příležitosti. Jakmile se takové příležitosti objeví, mohou jich lidé využít. Určití lidé v každé dominantní institucionální sféře, kteří viděli dále kupředu než jiní, aktivně podporovali vzájemné propojení těchto sfér ještě dříve, než nabylo své v pravdě moderní podoby. Činili tak často z důvodů, které jejich partnery neuznávali, třebaže se proti nim nestavěli; a často spojení jež navázali, vedlo k výsledkům, jež nikdo nepředpokládal, tím méně vytvářel a které bylo možno pevně uměřit teprve v dalších vývojových fázích. Teprve když tento proces značně pokročil, shledala většina účastníků, že se stala součástí dění, což jim udělalo radost, ale někdy také starost. Jakmile však dojde k plynulé koordinaci, připojují se k ní rádi a pohotově další lidé a přijímají ji jako danou skutečnost.

Lze se tedy domnívat - nikoli však podle povahy věcí dokázat - že mocenská elita tak docela "nevypílula na povrch". Není zahalena tajemstvím, třebaže její činnost není zveřejňována. Elita jako taková není organizovaná, třebaže se její členové navzájem znají, zdánlivě zcela přirozeně spolupracují a jsou členy mnoha stejných organizací. Není na ní nic spikleneckého, třebaže její rozhodnutí nejsou často zveřejňována a při svých operacích používá spíše manipulaci než otevřeného postupu. Není na místě se domnívat, že elita se u nás věří v jednotnou elitu za kulisami a v masu, které je pod ní. To nelze tak říci. Podle představ elity lidé nutně podléhají zmatku a musí jako důvěřivé děti svěřit celý ten neznámý svět zahraniční politiky, strategie a výkonné moci rukám odborníků; každý ví, že někdo musí tyto věci dělat a obvykle je také někdo dělá. Ostatní se o to vůbec nestarají a kromě toho by ani nevěděli jak. A tak propast mezi oběma typy lidí se zvětšuje.

Když lze krizi označit za totální a zdánlivě trvalé, zasahují také důsledky rozhodování do všech životních sfér a rozhodnutí učiněná v každé důležité životní sféře mají integrální a totální charakter. Až po jistou mez lze odhadnout tyto důsledky v jiných institucionálních řádech, ale za touto mezí je nutno riskovat. A tehdy - protože se projevuje nedostatek lidí s vyškoleným a žvůrcím úsudkem - probouzejí se u vysokých správních funkcionářů pocity znepokojení nad nedostatkem kvalifikovaných nástupců v politickém, vojenském a hospodářském životě. Tyto pocity vedou k zvýšenému zájmu o vyškolení nástupců, kteří by převzali mocenské pozice, až starší odejdou. A tak dnes v každé sféře pomalu nastupuje nová generace, která vyrostla v době koordinovaných rozhodnutí.

Mocenská elita si sama alespoň nejasně uvědomuje, že doba koordinovaných rozhodnutí, která mají nové, dalekosáhlé důsledky, vyžaduje mocenskou elitu zcela nového ražení. Pokud se bude rozhodovat o obrovské spoustě vzájemně souvisejících otázek, pokud informace potřebné k pousození budou složité a budou vyžadovat odborných znalostí, lidé na vedoucích místech nejen že se budou obrecet jeden na druhého, ale vynasnaží se vychovat lidi, kteří jednou převzou jejich úkoly. Tito noví lidé vyrostou v mocné muže, kteří budou koordinovat rozhodnutí v ekonomické, politické a vojenské sféře.

V záporném smyslu působila na vytvoření mocenské elity tato fakta:

1. Profesionální straničtí politikové byli odsunuti na střední mocenskou úroveň.

2. V zájmových skupinách v suverénních místních útvech, kam přešly legislativní orgány, došlo k spola organisované stagnaci.

3. Prakticky neexistuje civilní státní služba, která představuje politicky neutrální ale zároveň politický důležitý arzenál duševních schopností a administrativních zkušeností.

4. Bylo utuženo úřední tajemství, pod jehož rouškou se formují závažná rozhodnutí, aniž je může veřejnost prodebatovat.

J.J. Rousseau: "Veřejné mínění, královna světa, není poddáno moci královské; sami králové jsou jeho prvními otroky.

Najdůležitějším znakem veřejnosti, v níž pramení veřejné mínění/k němuž dává podnět vzestup demokratické střední třídy/, je svobodná diskuse.

1. V demokratickém společenství všech složek veřejnosti se vycházelo z předpokladu, že konečným arbitrem úsudku a tedy konečnou apelační instancí je svědomí jednotlivce. Proti této zásadě, zastávané též Johnem Lockem, však byly vzneseny námitky - jak říká E.H. Carr -, když Rousseau "poprvé propracovával myšlenku svrchovanosti všeho lidu a řešil otázku masové demokracie."

2. V demokratickém společenství všech složek společnosti se mělo zato, že zájmy jednotlivců, z nichž je společnost složena, jsou v přirozené a klidné harmonii. Ale tačo v podstatě konzervativní doktrína ustoupila utilitářské doktríně, která tvrdí, že než se tlová harmonie může projevovat, musí jí být dosaženo reformami a později v marxistické doktríně třídním bojem.

3. V demokratickém společenství všech složek společnosti se vycházelo z předpokladu, že dříve než se nějaká veřejná akce uskuteční, dojde k rozumné výměně názorů mezi jednotlivci, což rozhodne o jejím průběhu a že tedy veřejné mínění, které z diskuse vyplýne, bude neklamným hlasem

rozumu. Tuto premisu však uvedla v pochybnost následující fakta:

1. Předpokládaná nutnost, aby o sližitých a delikátních otázkách rozhodovali odborníci.

Kzndáxxkxjx

2. Freudův objev iracionálnosti myšlení obyčejného člověka.

3. Marxův objev sociálně podmíněné povahy toho, co bylo dříve pokládáno za autonomní rozum.

4. V demokratickém společenství všech složek veřejnosti se mělo za to, že až bude rozhodnuto, co je pravda a spravedlnost, bude se tím veřejnost řídit nebo se postará, aby se jím řídili její zástupci. Nakonec bude veřejné mínění nejen správné ale zvítězí. Tento předpoklad byl však vyvrácen tím, že se vytvořila veliká mezera mezi nižšími vrstvami obyvatelstva a těmi, kdo rozhodují jejich jménem o otázkách nesmírného rozsahu, o nichž veřejnost často ani neví, že jsou projednávány - dozví se o nich, až když jsou dávno rozhodnuty.

Stručně řečeno, přeměna veřejnosti v masu - a vše, co s tím souvisí - byla jedním z hlavních trendů moderní společnosti a zároveň jedním z hlavních faktorů vedoucích ke zhroucení liberálního optimismu, který tak silně určoval myšlení intelektuálů v 19. století.

Skutečnými jednotkami moci jsou dnes obrovské korporace, nepřístupná vláda a ponurá bráná moc. Mezi nimi na jedné a rodinou a malou pospolitostí na druhé straně nenajdeme žádnou organizaci, v níž by se lidé cítili bezpečni a která by jim dodávala pocit vlastní moci. Živý politický zápas je řídkým jevem. Vše je řízeno zhora a dole je politické vakuum. Primární okruhy veřejnosti jsou nyní buď tak malé, že je lze zdolat přesilou a proto se vzdávají; nebo jsou tak velké, že představují jen další složku mocenské struktury, která je vzdálená a tedy nepřístupná.

Jednotlivec jak jsem již řekl, nedůvěřuje své vlastní zkušenosti, dokud není potvrzena jinými lidmi nebo sdělovacími prostředky. Jestliže to, co vyplývá z bezprostřední zkušenosti, nějak narušuje loajalitu a názory, které jednotlivec již chová, pak tuto zkušenost obyčejně odmítá. Aby ji mohl přimout, musí odpovídat jeho citům, nebo ospravedlňovat jeho city, které jsou často v jeho podvědomí jako nejvýznanější charakteristické znaky jeho ideologické kvality.

Víme, že lidé mají silnou tendenci volit ty sdělovací prostředky, které přinášejí to s čím oni již souhlasí. Jde o jakýsi výběr novových názorů na základě názorů dřívějších. Nezdá se, že by někdo vyhledával protichůdné výroky, které lze najít ve vzájemně se vylučujících programech různých sdělovacích prostředků. Určité rozhlasové, televizní

programy, časopisy a noviny mívají stálý okruh konzumentů a tak stále upevňují vliv svých zpráv v myslích posluchačů.

Vybírat si mezi sdělovacími prostředky předpokládá, že přinášejí rozdílný materiál. Předpokládá to skutečnou soutěž, což zdaleka neodpovídá pravdě. Čím dál tím více se zdá, že jednat svobodně a efektivně o různých problémech může jen několik zájmových skupin, které mají možnost stálého přístupu k informacím.

Sdělovací prostředky říkají člověku v masovém je-čdávají mu individualitu, 2. říkají mu čím chce být-vzbuzují v něm aspirace, 3. radí mu, jak těchto cílů dosáhnou-podávají mu metody pro realizaci aspirací, 4. říkají mu, jak má cítit, že je takovým, jakým chce být, 1 když takovým není-poskytují mu možnost úniku. Diskrepance mezi individualitou a aspiracemi vede k realizaci aspirací nebo k úniku. To je pravděpodobně základní psychologický vzorec dnešních sdělovacích prostředků. Jakožto vzorec však není v souladu s vývojem lidské osobnosti, je to vzorec pseudosvěta, který sdělovací prostředky vynalézají a udržují.

Sdělovací prostředky-zejména televize-podstatně přispěly k tomu, že bylo zničeno soukromí člověka v plném jeho lidském významu. V tom je hlavní důvod, proč nejen selhávají po stránce výchovné, ale působí zhoubně, neboť nevesvětlují diváku či posluchači, z čeho pramení jeho duševní napětí a úzkost, jeho nejasné rozhořčení a jen zpoza formulované naděje. Nedovolují jednotlivci aby vyšel ze svého omezeného prostředí a uvědomil si co pro něho toto prostředí znamená.

Sdělovací prostředky poskytují hojnost informací o tom co se děje ve světě ale neumožňují divákovy či posluchači, aby opravdu svůj denní život uváděl do souvislostí a těmito událostmi. Zprávy které podávají o veřejných problémech, nijak nespojují s potížemi které cítí jednotlivci.

Autorita je moc, která je jasná a kterou lidé více či méně "dobrovolně" respektují, kdežto manipulace je "tajný" výkon moci, o němž ti, kteří jsou ovlivňováni nemají ani tušení. V modelu klasické demokratické společnosti není manipulace žádný problém, protože formální autorita spočívá ve veřejnosti samé a v jejích zástupcích, které veřejnost volí nebo odvolává. Ve zcela autoritářské společnosti manipulace rovněž není problémem, protože autorita se otevřeně ztotožňuje s vládnoucími institucemi a jejich zaměstnanci, kteří smejí užívat své moci přímo a otevřeně. V nekkrajnějším případě nemusí skrývat a udržovat svou moc tím, že by její používání skrývali.

Autorita sice formálně spočívá "v lidu", ale iniciativu ve skutečnosti

drží v rukou malé kroužky lidí. Proto je podle standartních zásad manipulační strategie třeba postupovat tak, aby se zdálo, že lid, nebo přinejmenším velká část "skutečně rozhodl". A tak i tehdy, když lidé mají možnost použít autority, mnohdy dávají přednost skrytému a navtíravému způsobu manipulace. Ale nejsou dnes lidé vzdělanější? Neměli bychom zdůraznit spíše všeobecné rozšíření vzdělání než zvýšené účinky masových sdělovacích prostředků? Stručná odpověď je, že masové vzdělání se v mnoha směrech stalo dalším masovým sdělovacím prostředkem.

Vyškolit někoho, aby dovedl pracovat na soustruhu nebo aby četl a psal, je do velké míry vlastně výchova k ~~nezávislosti~~ dovednosti; přivést lidi k pochopení, co vlastně chtějí udělat ze svého života, nebo s nimi debatovat o stoickém, křesťanském nebo humanistickém životním stylu je jasně výchova k hodnotám. Ale pomáhat v nějaké skupině lidí při vzniku těch jemných citových sil ve sféře k lůdní, politické a technické, které by z nich udělali správné členy pravé liberální společnosti - to je současně školení v dovednostech a výchova k hodnotám. Konečným produktem takové liberální výchovy k citlivosti je muž či žena, kteří sami sebe vychovávají a vzdělávají.

Lidé a masách jsou v zajetí svých potíží, ale neuvědomují si jejich pravý význam a zdroj. Lidé ve "veřejnosti" čelí událostem a jsou si vědomi, co tyto události znamenají.

Demokracie totiž znamená, že ti kdož nesou důsledky rozhodování, mají dostatek znalostí - o moci nemluve -, aby přiměli k odpovědnosti ty, kdo rozhodují.

"Za starých dob, "podotkl Archibald MacLeis na konci čtyřicátých let, svoboda" byla něčím čeho jste užívali... dnes je něčím, co si šetříte, co si dáváte strnou a chráníte jako svůj majetek - jako nějakou úřední listinu, nebo obligaci v bance".

Je mnohem bezpečnější občanské svobody oslavovat než je hájit; je mnohem bezpečnější hájit je jako formální právo než jich účinně užívat v politice. I ti, kdo tyto svobody by nejraději zvrátili, sami se jich přitom dovolávají. Je přece sbažší dokazovat, že někdo oprávněně užíval občanských svobod v minulosti, než sám se k věci vyjádřit - a vyjádřit se důrazně - v přítomnosti.

Protože lid je v masě nemá pevný morální řád ani víru, jsou o to přístupnější manipulacím a rozptylování, které přináší svět celebrit. Časem vede takové stálé střídání tužeb, mravních norem a hodnot, je - muž jsou podrobováni k nedůvěře a k cynismu, k jakémusi machiavelismu pro malého člověka.

Řekneme-li však že ti kdo dosáhnou moci jistě jsou "chytří", znamená to že moc je vědění, řekneme-li, že ti kdo dosáhnou bohatství, jistě jsou "chytří", znamená to, že bohatství je vědění.

Všeobecné rozšíření takovýchto doměnek odhaluje jednu pravdu, že prostí lidé si i dnes často vysvětlují a ospravedlňují bohatství a moc jako důsledek znalostí a schopností. Tyto doměny také zčásti odhalují, mezi jaké životní hodnoty bylo zařazeno dnešní vědění. Ve vědění se dnes už všeobecně nezidí ideá; pohlíží se na ně jako na pouhý nástroj.

"Špatní lidé docházejí k vědomostem stejně rychle jako lidé dobří," napsal John Adams, "a vědy umění, vkusu, rozumu a literatury je používáno právě tak v zájmu bezpráví jako v zájmu mrevní dokonalosti." To bylo v roce 1790; dnes máme příležitost vidět, že měl pravdu.

Pouze tehdy, má-li myšlení autonomní základnu, nezávislou na moci, ale pevně s ní spjatou, může mít silný vliv na utváření lidských záležitostí. To je z demokratického stanoviska možné, jen když existuje svobodná a vzdělaná veřejnost, k níž se mohou vědci obracet a jíž jsou mocní lidé skutečně odpovědní. Taková veřejnost a takový lidé - ať již nadaní mocí či vědění - dnes nejsou, proto nemá dnes vědění pro americkou demokracii význam.

Dnes máme co činit s naprostým nedostatek jakéhokoli druhu myšlení jakožto síly, která se uplatňuje ve veřejném životě; máme co činit s nezájmem o vědění, se strachem z vědění, které by mohlo mít na veřejnost osvobozující vliv. Tento stav věcí umožňuje rozhodnutí, která nejsou rozumově zdůvodněna a která by inteligentní lidé mohli zkoumat a podrobit diskusi.

Přesto, že myšlení bylo z politiky vyloučeno, přesto, že cesta k úspěchu předpokládá nemorálnost, a přesto, že se všude zahnízdila organizovaná neodpovědnost - anebo snad právě pro to všechno - používají příslušníci vyšších kruhů neomezené moci institucionálních domén, kterým vládnou.

Naše snaha podat jistý důkaz a na drzé straně skutečný nedostatek a fakt naprosto neznamenají, že společné úvahy nejsou důležitou součástí správné metody hledání pravdy.

Václav HAVEL

P O L I T I K A

A

E V Ě D O U Í

/ Tato fot. je určena univerzitě v Toulouse, kde bych ji
přednesl v květnu 1984 při slavnostním předávání doktorátu
h.c., kdybych se ho účastnil./

Jako malý chlapec jsem šel určitý čas na venkově a vzpomínám si jasně na jeden svůj tehdejší zážitek: šel jsem do školy, první cestou do nedaleké vsi a přitom jsem viděl na obzoru velký kamín jakási narychle vybudovaná továrna, aleu-
ličí s největší pravděpodobností válců. Z tohoto kamína vycházel velký hustý kouř a resptýloval se po okolí oblasy. A ja měl vždycky, když jsem to viděl, in-
tensivní pocit že v tom je něco hluboce nepatřičného, protože tím lidé špiní
nobe. Nevím, zda v té době už existovala ekologie jako vědecká disciplína pokud
vůak existovala, rozhodně jsem o ní nic nevěděl. Přesto jsem byl tím "špinění
nobe" spontánně dotčen a uražen; zdálo se mi, že se tu člověk nějak provinuje,
že něco důležitého má, že svévolně porušuje přirozený řád věci a že se mu
takové podnikání musí vymetit. Můj odpor k této věci byl ovšem hlavně estetický.
O šedivých omáčkách, které budou jednou zabíjet lesy, hubit svět a chrobovat
lidské zdraví, jsem pochopitelně v té době nic netušil.

Kdyby něco takového spatřil náhle na obzoru - řekněme při lovu - středověký
člověk, nejspíš by to považoval za dílo ďáblů, padl by na kolena a modlil se
na spánu svou i svých blízkých.

Co je vlastně společného světu středověkého člověka a světu malého chlapce v
Myslim že jedna podstatná věc; oba jsou silnější, než většina moderních lidí, a
zakotvení v tom, čemu filozofové říkají "přirozený svět" nebo "svět života". Ne-
odchýlili se ještě světu své skutečné a osobní zkušenosti; světu, který má své
ráno a svůj večer, své "male" /mam/ a své "machafo" /maba/, v něm slunce každé-
denkrát vychází na východě, putuje po obloze a zapadá na západě, a v něm ještě
coś velmi živého a určitého znemenují pojmy dneška a císety, dobra a zla, krá-
dy a občlivosti, blízkosti a dálavy, povinnosti a práva; světu, který má hrani-
ci mezi tím, co je nám důvěrně známo a o co nám přálubí se starat, a tím, co je
na jeho horizontu a před čim se máme jen pokorně sklánět, protože to má povahu
tajemství. Tento přirozený svět je světem bezprostředně euicovaným našim "já" a
tímto "já" osobně naručovaným; je to onen ještě naimaferentní svět našeho proží-
vání, a nímž jsme zcela osobně spojení svou láskou, nemávností, detem, pohnutím
tradice, svými sámy i nereflektovaným kulturotverým cítěním. Je to terén naší
neopakovatelné, nepřemenné a nescizitelné radosti i bolesti; svět, v němž, křes
něji a za nějž nějak odpovídáme; svět naší osobní odpovědnosti. Takové kategorie
jako např. spravedlnost, čest, hrda, přátelství, nevěra, státnost či soucit
mají v tomto světě zcela konkrétní, s konkrétními lidmi spojený a pro konkré-
tní život velmi důležitý obsah; něco skrátka ještě váli. Přidrysem tohoto světa
jsou hodnoty, které tu jsou jakoby odvědycky a pořad, dřív, než s nich mluvím,
než je skousím a šimím - tímto světem svého řádu. Vnitřní koherenci mu dává pří-
tom jakási "před-spekulativní" daný předpoklad, že funguje a je vůbec možný jen
proto, že existuje něco na jeho horizontu, že je něco za ním či nad ním, něco
co se nico vyniká našemu chápání a manipulaci, co vůak právě proto dává tomuto
světu pevné posadí, řád a míru a co je skrytým zdrojem všech pravidel, svyklostí
přikazů, zákazů a norem, jež v něm závazně platí. Přirozený svět v době tedy
se sám své podstaty skrývá předpoklad absolutu, které ho zakládá i chrání; je,
predubvuje i řídí, bez něhož by byl neryšitelný, absurdní a smysloý a které
nám nashývá než také respektovat; každý pokus jím pohrznout, podmanit si je ne-
bo dokonce nahradit našim jiným je v dimenzích tohoto světa chápán jako projev
překy, na který musí člověk vždy tvrdě doplatit - jako na něj doplatili Don
Juan a Faust.

Kamín, špinící nobe nebo něco pro nás osobně jen nějaký politováníhodný lapus
techniky, která do svých výpočtů započítá "ekologický faktor" a která
livých látek. Je to pro nás něco naprosto přálubného filtru, sbavujícího kouř šed-
přirozeného světa a jeho více; vyšel epochy, která se snaží překročit hranice
subjektivního mínění, jeho norem a učebat a nímž pouhé lidské privatizismus, vše
jednotlivce. Epochy, která popírá závazný význam osobní zkušenosti - včetně sku-
benosti tajemství a absolutu - a za místo absolutu osobně zkušeného jako mí-
ra světa staví absolutně nové, lidmi stverené a už mikterak tajemné, absolutně

osobnost od rozměrů subjektivity a tudíž nemožnost a neúčinnost, totiž absolutně
tav. objektivitu, objektivního resumevého poznání, vědeckého rozvrhu světa.

Novověká věda, konstruující svůj obecný a obecně platný obraz světa, proráží
tedy hranice přirozeného světa, který chápe jen jako vězení předpoklady, z něhož
je třeba se probít na světlo objektivně verifikované pravdy a který je pro ni
pouze neblahým dědictvím našich sacralitálních předků a fantasie jejich dětské ne-
dozrálosti. Tím ruší ovšem - jakoukoli pouhou fikci - i nejvládnější základ to-
hoto přirozeného světa: zabíjí boha a usedá na jeho uprázdňovaný trůn, aby to nyní
byla ona, kdo má v rukách řád bytí a je jeho jediným legitimním správcem; aby
to byla ona, kdo bude nadále jedinou oprávněnou majitelkou veškeré relevantní
pravdy, protože jen ona to přece je, kdo se povznáší nad všechny subjektivní
pravdy jednotlivých lidí a nahrazuje je pravdou lepší, nesubjektivní, nadčas-
nou, vskutkem objektivní a univerzální.

Novověký racionalismus a novověká věda, jakkoliv jsou dílem lidí a resvima-
ly se - jako všechno lidské - v prostoru přirozeného světa, tento přirozený
svět tedy programově opouštějí, popírají, degradují a difamují - a zároveň ovšem
kolonizují: modernímu člověku, jehož přirozený svět věda a technika už náleži-
tě ovládla, vadí kout z konína jen potud, pokud mu jeho zarád proniká do by-
tu, rozhodně jím však není jasně poznán - metafyzicky - pohotou; ví přece, že to-
várně, k níž konín patří, vyrábí věci, které jsou zapotřebí. Jako člověk tech-
nické čry uvažuje o eventuelním nápravě jen v dimenzích techniky, totiž filtru
kterým by měl být konín vybaven.

Abyste mi bylo dobře rozuměno: nenavrhuji lidstvu ani zrušení konína, ani zánik
vědy ani obecný návrat do stře ověku. /Ostatně, není náhoda, že některé nej-
hlubší objevy ze smrti současně vědy kupedivu právě mýtus Objektivní problémy
tiskující a pozoruhodnou oklikou se pracují k lidskému subjektu a jeho světu./
Kauzálním se pouze - v nejobecnějších a s jistotou velmi schématických obrysech -
o tom, co zakládá duchovní strukturu moderní civilizace a v čem je tudíž třeba
hledat i nejvládnější příčiny její krise. A i když mi v této věci přijde spíš
o politické než ekologické aspekty této krise, mohl bych snad to, z čeho ve
svém samyčlenění vycházím, přiblížit ještě jedním ekologickým příkladem: po sta-
letí byl základní bunovou evropského zemědělství statek. U nás se tomu říkalo
"grunt", což není s etymologického hlediska bez zajímavosti a to slovo, pře-
vzaté z němečtiny, znamená vlastně "základ" a v češtině má zvláštní sématické
zabarvení; jako hebrejské synonymum českého slova základ / i statek / odrazu-
je "základnost základu", jeho napechování, tradiční a před-speculačně danou
poctivost a věrnost. Právě, statky byly zdrojem bezpečí romanitých so-
ciálních resper, a časem zřejmě stále hlubších, nicméně jedno jím opravdu
upřít nelze: že k nim vědecky patřila jakási přitřpená harmonická a staletou
tradicí osobně /generačně sdílená/ vyzkoušená a osobně /výsledky jejich po-
speňování/ zaručovaná sakrosvěcenost v povaze místa, kde statek stál a jakási
optimální vzájemná proporcionalita - jak se do rozsahu tak se do druhu. - vše-
ho se k nim patřilo: polí, luk, mezí, lesů, dobytka, domáckého zvířectva,
vody, cest atd. To všechno tvořilo - aniž se tím po staletí kterýkoli sedlák
vědecky zabýval - celkem uspokojivě fungující ekonomický a ekologický systém
v němž bylo vše provázáno tisícovými nitkami vzájemných souvislostí a myslu-
plných vazeb, zajišťujícími jeho stabilitu a stabilitu výsledků sedláckého ho-
speďování. / Mno jiné: tradiční grunt byl - na rozdíl od dnešní "zemědělské
velkovýroby" - energeticky nezávislý. / Pokud třeba dřívější zemědělství ně-
jakými obecnými pohromami, nemohlo za ně: například počasně, nemocí dobytka,
války a jiné katastrofy byly mimo dosah sedláckého vlivu. Uplatnění moderní
zemědělské inženýrské vědy mělo jistě tisíců věcí fungovat v zemědělství
lépe: jeho produktivitu lze zvýšit, lidskou práci snížit, nejnepříjemnější
respery odstranit. Za předpokladu ovšem, že se i modernizace bude vysnažovat
jistou dohou, pokorem před tajemným řádem přírody a s toho pramenící přiro-
zeností, vlastní přirozenému světu osobní lidské zkušenosti a odpovědnosti, a
že tedy nebude jen spuzem gigantemanským a veškeré brutální vpád nemožné
objektivní vědy v podobě právě destrukce svého agnoscema nebo "vědeckého světo-
vému názoru" alchymického byrokrata.

Kdo: přestože toto druhé máse semé začala: říkají tomu "kollektivizace".

Byla to surž, která se před třiceti lety přehnala československým venkovem, aby tam nesechala kamen na kameni. Jejím následkem byly na jedné straně desítky tisíc kriminálně zničených životů, obětí polepšených na oltář vědecké utopie a světlejších zítřků; na druhé straně fakt, že sociálních respérů a dřiny na venkově ubýlo a zemědělská produkce skutečně kvantitativně stoupla. Proto však o tom teď nemluvíme. Mluvíme o tom teď z jiného důvodu: třicet let po této smrti která smetla s povrchu zemědělské i instituci tradičního gruntu, věda a úhlavní sjišťuje to, co viděl už tehdy i polegramotný sedlák: že každý pokus takto radikálně, jednou provždy a beze sbytku zrušit em pokorně respektovanou hranici přirozeného světa a jeho tradici opatrné osobní evidencí, vstít takřka je přirodu beze sbytku do lidských rukou a vymáť se jejím tajemstvím, zrušit skrátka kůha a zahrát si na něj - že každý takový pokus se musí člověku vymstít.

Což se opravdu stalo: díky reserovaným masům a zrušeným románským uhynulím plni ptactva a v něm i přirozený a zdarma pracující ochráníce úřady proti jejím škůdcům; ohromné sovětské lázy saviunji masadřitelné kůdorečnické odplavování nálie-
ně kubických metrů ornice, která se tvořila po staletí; umělé hnojení a chemie-
ká likvidace škůdců katastrofálně otravuje všechny rostlinné produkty, půdu i
vodstvo; těžké stroje systematicky sňhahují půdu, čímž ji čímž napredyčnou a
tudíž neplodnou; krávy v gigantických kravínách trpí naurázání a strážejí nálehu
zemědělství oděrpává stále víc energie v průmyslu /výroba strojů, umělých hno-
jiv, stoupající náklady na dopravu v situaci rostoucí lokální specializace/; atd.
atd. Skrátka a dobře: pragmaty jsou děcivé a sikhle nové, jaká další překvapení
nás připraví následující léta a desetiletí.

Je to paradoxní: člověk úry vědy a techniky se domnívá, že zlepšil život, pre-
telo je schopem pochopit a využít komplexnost přirody a obecné zákony jejího
fungování - a právě touto komplexností a těmito zákony je nakonec tragicky na-
skláden a přelstěn. Myslel si, že vysvětlí přirodu a ovládne ji - a výsledkem je
že ji zničil a že se a ní vyděsil. Co však čeká "člověka sime přirodu"? Vždyť
je to koneckemů právě nejmodernější věda, která sjišťuje, že lidské tělo je
vlastně jen takovou obviště frakventovanou křivočárkou miliard organických
mikrotělínek a jejich nepředstavitelně komplikovaných vzájemných kontaktů a vli-
vů, tvořících dekreandy omen neuvěřitelně megarorganizmus, kterému se říká "bio-
sféra" a kterým je obalem nebo planeta.

Vímam /j nemí věda jako taková, ale přeha člověka vědecký úry. Člověk prostě
nemí bůh a hra na něj se mu krutě matí. Zrušil absolutní horizont svého vstaho-
vání, odmítl svou osobní "před-objektivní" zkušenost světa a své osobní vědomí
a svědomí sahmal kamci do koupelny svého bytu jako pouhé intimno, do kterého
nikomu nic nemí; zbavil se své odpovědnosti jako "přeludu subjektivit" - a na
místě toho všeho instaloval přelud - jak se dnes ukazuje - se všech desavádních
nejnebezpečnější - fikci se konkrétního lidství sebezbožné objektivit, konstrukt
racionalního pochopení vědomí, abstraktní schéma údajné "dřinné nutnosti"
a jako vršel všeho vizi čistě vědecky vypočítatelného a čistě technicky deca-
řitelného "blaha všech", které stadi ve vřkumých datavech vymyslet a v prů-
mysl vřch továrnách i v továrnách byrokracie proměnit ve skutek. Že temhle
přeludu padnou za obět miliony lidí ve vědecky řízených koncentračních táborech
- to takto "mod-rního člověka" /pokud se tam náhodou sám neseitne a toto pro-
středí ho drasticky naurvne zpět do je přirozeného světa/ nutrápi: fenečen
osobníhou noucitu s blízkím patři přeco do omeho zrušeného světa /osobních
předudků, který musel ustoupit Vědě, Objektivitě, Dřinné nutnosti, Technice,
Systému a Aparátu: a ty se trápit nouchou, protože prostě nejsou osobní. Jsou
abstraktní a anonymní, vždy účelné a provědy proto a priory nevinané.

A pokud jde o budoucnost? Kde to se a si osobně najímal a nebo se ji dokonce
osobně trápil, když do omě koupelny intimno, respektive přímo do řího pohádek
bylo odtransportováno i nahližení vci sub specie aeternitatis! "Kud myslí
dnešní vědec na to, co bude za dvě stě let, pak pouze jako osobně nezaitřero-
vaný pozorovatel, kterému je vpedstatě jedno, zda zhozná metabolismus štěni-
ce, radiové signály pulsarů nebo planetární záseby zemního plynu. A moderní po-
litik? Ten už přeco vůbec nemá žádný osobní důvod se takovou vci zabývat,
svládt kdyby to nále chrozit - pokud působí v zemi, kde existují volby - jeho
šance v nich!

Český filosof Václav Bilehradský, suggestivně rozvedl myšlenku, že racionalistický duch novověké vědy založen na abstraktním rozumu a předpokladu nesební objektivity, má ve své otce v přirovědě - Galileja - i svého otce v politice: je jím Machiavelli, který první formalizoval /byť s příděchem alomyslné ironie/ teorii politiky jako racionalní technologii moci. Lze říci, že - přes všechny spletité historické peripetie - lze prapřed moderního státu a moderní politiky moci hledat právě zde, tedy opět v ekonomice, kdy se začíná lidský rozum "navozovat" od člověka, jeho osobní zkušenosti, osobního svědomí i osobní odpovědnosti a tudíž i od toho, čemu se v dimenzích přirozeného světa každá odpovědnost jediná vztahuje, totiž od jejího absolutního horizontu. A jako dal novověký přirovědě do závěry konkrétního člověka jako subjektu protiktu světa dává ho stále spěšnější do závěry i moderní stát a moderní politika.

Tento proces anonymizace a aneobnání moci a její redukce na pouhou techniku řízení a manipulace má přirozeně tisíců podob, variant a projevů; jednou je skrytý a nenápadný a podruhé nespak zcela zjevný, jednou je plíživý a jeho česty jsou rafinované; křivé, podruhé je nespak až brutální přímý. V podstatě je to však pohyb jediný a univerzální. Je bytostnou dimenzí celé moderní civilizace, vyrůstá přímo z její duchovní struktury, je do ní tisícovými spleťnými kořeny vrostlý a od její technické povahy, státnosti a konzumní orientace už vlastně neodmyslitelný.

Konevsky a vřede jako se sebou samými identické osobnosti a konkrétní lidové tváři, odpovědné vědy ještě nějak osobně za své dobré činy i zločiny - až už je instalovala dynastická tradice, vůle lidí nebo vítězná bitva či intrika - stává v moderní době manažér, byrokrat, aparátčík, profesionál na řízení, manipulaci a frázi, edeobnání průběhů mezinárodních a funkčních vztahů, součástka státního mechanismu intervenující do své předem dané role, "neviný" nástroj "neviné" anonymní moci, legitimované vědou, kybernetikou, ideologií, zákonem, abstrakcí a objektivitou - tedy vším jiným než osobní odpovědností k lidem jako k osobám bližním. Moderní politik je transparentní: za jeho rozhodnou maskou a umělým jazykem nesehlédáme člověka třívíce svou láskou, vášní, zálibou, osobním míněním, nenávisť, odvahu či krutostí v řádu přirozeného světa; to vše i on ponechává jako privatizaci ve své koupelně; zablédne-li tam ales, pak je zdatnější či méně zdatného technologa moci. Systém, ideologie a aparáty vlastnily člověku - vládnoucímu i ovládanému - jeho svědomí, přirozený rozum a přirozenou řeč a tím i jeho konkrétní lidské; státy se připodobňují strojným lidem se smějí ve statistické součiny voličů, producentů, konzumentů, pacientů, turistů či vojáků; dobro a zlo - jako kategorie z přirozeného světa a tudíž přelivky minulosti - strácejí v politice svůj smysl; její jediným matkem se vztahy úspěch. Moc je a priori neviná, protože nevyrůstá ze světa, v něm mají ještě slova vína a nevinu nějaký obsah.

Svého zatají nejdekonzulačtější výrazu dosahuje tato neosobní moc v totalitních systémech. A i když aneobnání moci a její kolonizace lidského vědomí a řeči tu začasté - jak upozorňuje Bilehradský - úspěšně navazuje na mineevropské tradice "kosmologického" chápání říše /identifikujícího říši/- jakožto jediný pravý střed světa - s celým světem a pojímajícího člověka jako její bezvýhradný majetek/ znamená to, že moderní neosobní moc, jak ji tyto systémy vyhraceně demonstrují, je jakousi mineevropskou zálibou. Právě opak je pravdou; byly to právě Evropa a evropský Západ které daly a mohly přímo vmtit světu vše to, na čem tato moc dnes stojí: od novověké vědy, racionalismu, scientismu, průmyslové revoluce a vůbec revoluce jako fanatismu abstrakce, přes inter-naci přirozeného světa do koupelny až po kult konzumu, atomovou bombu a marxismus. A je to Evropa - demokratická západní Evropa - která dnes stojí bezradně tváří v tvář výhledům tohoto svého dvojnásobného expertu. Svědčí o tom např. její současná dilema, zda se má opět expandovat těchto výsledků své vlastní expanze vzepít či má před ní ustoupit. Zda totiž zrakům, které vývozem svého duchovního a technologického potenciálu umožnila sama na sebe nasílit, má čelit instalaci podobných a ještě lepších rakot a demonstrovat tím sice své odhodlání bránit hodnoty, jež jí abývají, ale zároveň tím přistoupit na vmocnou a veakree neuravnou hru, či zda má ustoupit a doufat, že takto předvedená od-

naivitu, ze zárodky, ze strachu či z lhostejnosti - takového podniku účastnit! /

Zřejmě ale se ještě nepodařilo odstranit tím, že byly odstraněny jeho symptomy. Je třeba odstranit jeho kůru.

3

Čas od času nám příležitost hovořit s různými západními intelektuály, kteří zavítají do naší země a ohledují se přitom navětvit nějakého disidenta - jednou s upřímného zájmu, snahy po porozumění a úmyslu vyjádřit svou solidaritu, podruhé prostě jen ze svědovosti: mine gotických a barevných penatek jsou disidenti stejní pro zahraničního turistu v tomto veskrze šedivém prostředí jedinou zajímavostí. Ty hovory bývají obvykle poučné a šlovák se při nich mnohé doví a mnohé si uvědomí. Nejčastěji si bývají kladeny otázky tohoto typu: Domníváte se, že něco změníte, když vás je tak málo a máte takový vliv? Jste odpůrcem socialismu nebo ho chcete jen zlepšit? Odsuzujete nebo schvalujete instalaci Pershingů 2 a hřibujících rakat v Západní Evropě? Co pro vás máme udělat? Co vás máti děláat to, co děláte, když vám to vyndá jen prosekci a vzniká nějaké viditelné výsledky to nemá? Chci byste, aby ve vaší zemi byl obnoven kapitalismus?

Ty otázky jsou dobře míněny, vyrůstají z vůle porozumět a porozumí, že tím, kdo je kladen, není jedno, jak to na tom světě vypadá a jak to s ním dopadne.

Přesto mi právě takové a podobné otázky vždy znovu odkrývají, jak hluboko znosi západní intelektuálové morosnutí / a v jistém ohledu ani nemohou rozumět / tomu, co se zde děje, co nám - tím myslím tzv. "disidenty" - jde a především obecnému myslu toho všeho. Vezměme např. otázku "Co pro vás máme udělat?"

Kajistě nekom udělat něco? Jím větší počtu, zájem a solidaritě světoobecných lidí ve světě se těšíme, tím menší je nebespědi, že nás zavře a tím větší je i naděje, že naše volání nebude snít do prázdna. A přece je kdesi v hloubi té otázky zaklato nedorozumění: v poslední instanci nejde přece o to pomoci nám, několika "disidentům", aby nám mla zavírali! Nejde dokonce ani o to pomoci tomuto národu, Čechům a Slovákům a nějak to sádit, aby se jim lílo lépe a světoobecněji pomoci si musí především sami; na pomoc jiných čekali až příliš často, až příliš se k ní upínali a až příliš často se se špatnou potěšili: buď jim byla alibemá pomoc v poslední chvíli oděkanta, nebo se proměnila v pravý opak toho, co od ní bylo očekáváno. V nehlubším myslu jde přece o něco jiného: o záchrana všech, to y ve stejné míře má i toho, kdo se mna ptá. Anože ta země najde a upočetnou vás? Majou snad ná špatné vyhlídky či napak naděje i jeho špatnými vyhlídkami a nadějemi? Což má zavřezí není útekem proti němu a jeho obelháni útekem proti němu? Což není ničím šlověka v Prase viděním všech? Což lhostejnost ke sdějším všem nebo dokonce iluze o nich není připraven pro tutéž misérii jinde? Což není jejich misérie předpokladem misérie naší? Vždyť tu přece najde vůbec o nějakého českého disidenta, jako osobu v tisku, že bych prostě přestal být "disidentem", ale o to, co bych odpověděl sám: tím a jeho soud říkájí a smyselnají, co vypovídají o stavu, o jeho neadekvátní snahách světa, v čem jsou či mohly by být důvody k zamyšlení pro jiné i s hlediskem jejich a tedy někde společného soudu, v čem jsou i pro ty, kteří nás navětvují, varováním, výzvou, nebespědím, či poučením.

Anože otázka po socialismu a kapitalismu! Přiznám se, že při ní mívám pocit, jako by j ke mně doléhala z hlubin minulého století. Řká se mi, že už dávno najde o tyto veskrze ideologické a mnohemáchní sémanticky smyslné kategorie ale o otázku docela jinou, hlubší a všech stejně se dotýkající, totiž otázku, zda se podaří opět nějakým způsobem rekonstruovat přirozený svět jako pravý terén politiky, rehabilitovat osobní zkušenost šlověka, jako výchozí míru věci nadřadit mravnost politice a odpovědnost údelu, dát opět mysl lidské pospolitosti a obsah lidské řeči, učinit chůvsem společenského dění svéprávné, integrální a důstojné lidské "ja", raději sarr se nebo, protože vztahové k něčemu nad sebou, a schopné obětovat něco nebo v krajním případě vše za svého všedně prosperujícího privátního života - této "vlády dne", jak říkával Jan Patočka

- tomu, aby měl život smysl. Zda nás při tom velice skromen a zároveň vždy znovu uvědomíme zapadne se zanepráhylen neosobní moci náhoda násého bydliště nutí konfrontovat se se západním manažerem nebo s východním byrokratem - to přece opravdu není tak důležité! Mude-li obhájen člověk, pak je - snad - jakas takas mude je / i když jisté nikterak autentické/, le si nalozas i nějaké vysluplnější způsoby, jak vyvážit svůj přirozený nárok na hospodářské opulenc-hedování s sv. práci a sociálně důstojný stát s osvědčeným motorem každé práce, kterým je lidská pevná zvest a vstup jejich výlečků do nefiktivních tří-ních vztahů. Pokud však člověk obhájen není, nezachrání ho žádný technický či organizační trik lepšího hospodářského fungování, podobně jako žádný filtr na továrním kování nezabrání obecné dehumanizaci. Důležitější je přece, před systémem funguje, než jak fungovat: anebo nemůže snad docela dobře fungovat na díle totální skazy?

Před ale o tom všem na tento nízký slavin: při pohledu na svět z tohoto stanoviska, které mi snad přisoudil, se možná zbavit dojmu, že mezi západní lidé stále ještě mále chápeu, ož v tuto chvíli ve skutečnosti běží. Divím-li se např. znovu na obě základní politické alternativy, mezi nimiž dnes západní vzdělanec osciluje, zda se mi, že nejsou ničím jiným, než jen dvěma různými způsoby přijetí hry, kterou neosobní moc člověku nabízí, a tudíž jen dvěma způsoby /různými/ putování k obecné totalitaci. Jednou variantou "přijetí hry" je další zahrávání si neosobního božstva s tajemství hmoty - tuto "hra na Boha" - tedy další a další vymalování a rozvíšení věničnických obrátí, určených k "obraně demokracie" a pomáhajících jen dál degradovat demokracii na onu "neobyvatelskou fikci", kterou se na naší straně Evropy už dávno stal so-cialismus. Druhou variantu přijetí této hry představuje naopak smen svůdný trychtýř, který do sebe strhává telik upřimých a odbrých lidí a který se nazývá "bojem za mír". Zajisté to neplatí všeobecně, nicméně anebdy to na nás působí tak, jakoby tento trychtýř vybudovala a jako jakýsi pečetitelský způsob kolektizace jeho v domě člověku nastrojila opět onu zákeřnou a ve prestatující neosobní moc /pozn: myslím neosobní moc jako princip, tedy obecně a všichni, nikoli pouze konkvu, která věru nemá prostředky na to, aby tak rozsáhlou věc jako je současná mírová hnutí, zorganizovala!/. Jak lepe totiž ve světě racio-nalistické tradice a ideologických konceptů smeknout pectivně a sveobemal-ného člověka /tuto základní hrozbu každé neosobní moci/, než se nahádnout pokud možno jednoduchou lózi, která má všechny jevěvé znaky dokulibého cíle? Ise si totiž představit mlov, se by spravedlivou mysl mohle účinně ji nachnout zametat, okupovat a tím posléze intelektuálně smeknout, než možnost bojovat proti válce? A lse této pacifikace docílnout líkově ji, než obelhamím člověka iluzí, že vůbec zabráni, když bude nait instalaci obrátí, která budou bestak instalovány? Ztěži si lse pře-stavit nějaký způsob, jak ztotalizovat lidské myšlení: vždyť čím srojnější je, že obrátí přeci jen instalovány budou, tím rychleji se radikalizuje, fanatizuje a a mkenos nebo samé zcela seizuje mysl toho, kde se hoze sbytku identifikoval s cílem této instalaci zabránit! A tak člověk vynalazí na svou cestu tím nejušlechtilejším myšlen se ocitá na jejím konci přecně tam, kde ho neosobní moc potřebuje mít: v kolejkách totalitního myšlení, kde už nepatří sám sobě a vřádu se vlastního rozumu a svědomí ve prospěch další, "neobyvatelské fikce"! Je-li tohoto cíle docílnou, je už ved-lejší, jak se ta fikce jmenuje, zda "blaho lidstva", "socialismus" nebo "mír". Zajisté: s hlediska obrany a zájmu západního světa není zrovna moc dobře, když někde říká "raději radý než mrtvý", nicméně s hlediska globální / tak říkajíc "madelkové" resp. planetární/ neosobní moc - jako pokračení svou vándypřítomnos-tí vpravdě ďábelského - si může přát nic lepšího: takové heslo je totiž so-cialismým signálem, že ten, kde ho volá, resignoval na své lidství jako na nehop-most osobně zaručovat mlov, se ho přenahuje a tedy obětovat v osobním případě i život jeho myslu. Patečka kdysi psal, že život, který není ochoten sám sebe obětovat svému myslu, nantejí za to, aby byl lit. Jemné ve světě takového života a takového "míru" / tj. "vždy ano"/ nejmenšími vznikají války: chybí v něm totiž ta jediná a skutečná - t. t. s odvahou k nejvyšší oběti zaručování - mravní hráz proti nim. Ivoře iracionálnímu "sajištorvání zájmu" jsou otevřeny dekařim. Nepřítomnost hrádů, vřadoucích, před umírají, je prvním krokem k hro-madné mrtvali těch, kteří byli poraženi už jen jako sob, tek. Jinými slovy:

heslo: "raději rudý než mrtvý" nás neirituje jako projev kapitulace před Sovětským svazem. Běží nás jako výraz rezignace západního člověka na svůj život a jeho přihlídku k neosobní moci jako takové. To heslo totiž ve skutečnosti říká: nic nestojí za obětí života. Jemně bez horizontu nejvyšší oběti strácí smysl obětí jakékoliv. Čili: nic nestojí za nic. Nic nemá smysl. Je to filosofie širé negace lidsví. Sovětská totalita taková filosofie pouze politicky poučá. Západní totalita však besprestředná tvoří.

Kommu se k zkrátka zbavit dojmu, že západní kultura takto víc, než rakety SS 20, ohrožuje západní kultura sama. A když mi jeden francouzský levičový student s upřímným zápletem v očích řekl, že Gulag byla jen ideálním socializmem a že Holodomyn je jen osobní satrpký úmrtí, zasmála se má hluboká nostalgia. Což se Evropa opravdu nemá schopna poučit ze své vlastní historie? Což opravdu tento mlý chlapec nepochopí, že i ten nejsubjektivnější projekt "obecného blaha" sám sebe uvádí s holidskou v okamžiku, kdy si vyřídí jedinou nedobrovolnou smrt /nikoli tedy tu, která je vědomou obětí života za jeho smysl/ což to opravdu nepochopí 444, než ho zakatrují v nějaké kateřce poblíž Toulouse? Což nespouk dnešního světa už tak dokonale potlačil přirozenou lidskou řeč, že si ani ve nejprostší zkušenost nenachová dva lidé navzájem sdílit?

Zajisté je po všech těchto přízvyz kritikách očekáváno, že řeknu, co je tedy vlastní podle má smysluplnou alternativou pro západoevropského člověka stojícího tváří v tvář politickým dilematům dnešního světa.

Jak snad vyplývá ze všeho, co jsem už řekl, zdá se mi, že všechno - ať šijeme na Západě či na Východě - máme před sebou jen základní úkol, s nímž by mále vše ostatní vyrástat. Tímto úkolem je bít, rozmýšlet, pozorovat, ale zároveň s plným sebezasazením čelit na každém kroku a vůde iracionálnímu samopohybu nezmyslné neosobní a molišské moci légalit, systémů, aparátů, byrokracií, Účelů, jazyků a Politických hesel; bránit se jejím komplexním a všestranně seisujícímu tlaku - at už má podobu konzumu, reklamy, represe, techniky, či fráze /tato rodná souřty fanatismu a studny totalitního myšlení/; čerpat bez ohledu na všechno výměch své mřížky se svého přirozeného světa a reklamovat au jako upíranou smrtedlnost; stít s pokoum moudrých jeho hranice i tajemství, ješ je za nimi; přiznat si, že je v řádu bytí málo, co zjevně přeceluje všechny naše kompetence; vztahovat se vždy znovu k tomu absolutnímu horizontu naší bytí, který - pokud jen trochu chceme - tímto svým bytím vždy znovu objevujeme a zakoušime; vycházet ve svém jednání se svých osobní zkušených nepředpojetí reflektováních a ideologicky necenzurovaných zkušeností mřížek a imperativů; vřít hlasu svého svědomí víc, než všem abstraktním spekulacím a nekonstruovat si jinou odpovědnost, než je ta, k níž nás tento hlas volá; mstydět se za to, že jsme schopni lásky, přátelství, solidarity, soucitu a tolerance, ale naopak vysvědit tyto základní rozměry svého lidsví s jejich vykoupení do sektoru privátního a přiznat je jako jediné pravé východiská smysluplné lidské společnosti; řídit se vlastními rozumem a sloužit na všech okolnostech pravdě jako své bytostné zkušenosti. Vím, že to všechno zní velmi všeobecně, velmi neurčitě a velmi neredně, ujistuji však, že tato sdělivá mluví slova přemění s velmi konkrétní a se vždy lehké zkušenosti se světem a že - je-li mi dovoleno se tak vyjádřit - vím, co říkám.

Předvojem neosobní moci, vlečením svět po své iracionální dráze, lemované devastovanou přírodou s odpalovacími rampami, jsou současně totalitní systémy. Může je ani novit, ani omlouvat, ani před nimi ustupovat, ani přijímat jejich spůsob hry a tím se jim připodobňovat. Jsem přesvědčen, že nejlepší jím lze čelit tím, že je nepředpojetě studujeme, poučujeme se na nich a odperujeme jim svá radikální "jinakosti", jak vychází s trvalého boje s tím slnem, které my sice tak násrně stělujeme, které však přebývá vůde a tedy i v každém z nás. Nejnebezpečnější pro toto ale nejsou rakety, meilony an ten či onen stát ale jeho fundamentální negace v samotné struktuře současněho lidsví; návrat člověka k sobě samotnému a ke své odpovědnosti za svět; nové pochopení lidských práv a jejich vytrvalá reklama; odpor proti každému projevu neosobní a máne

deho a síle postavěné mezi kdekoli a všude, byť by své triky a manipulace snižovala jakkoli, třeba i nutností obrany před totalitními systémy. Nejlepší odpověď proti totalitě je prostě vypudit ji z vlastní duše, z vlastního prostředí, z vlastní smrti, vypudit ji ze soudobého člověka. Nejlepší pomocí těm, kteří trpí v totalitním státě, je všude na světě šelit tomu slzu, které totalitní systémy konstituje, z kterého čerpa svou sílu, z něhož vyrůstá jako jeho "předvoj". Mohlo-li to nic, čeho by byl předvojem či extrémním vyhemčením, strati pádu pod nehnou. Obnověná lidská odpovědnost je tou nejúčinnější krásí každé neodpovědnosti; bude-li např. opravdu odpovědná - tedy nikoli pouze pod tlakem sebeobětavého zájmu o zítřek - šířen duchovní a teologický potenciál vyspělého světa, bude tím zahráněno i jeho neodpovědné proměny v lidské zbraně; rozhodně je mnohem důležitější operovat ve sféře příčin, než pouze reagovat na následky; to nejde obvykle už jinak, než prostředky stejného řádu, tedy stejné nemorálnosti. Jít tou cestou znamená jen dál ve světě šířit zle neodpovědnosti a produkovat tak přesně ten ječ, z něhož je totalitarismus živ.

Jsem příznivcem "antipolitické politiky". Totiž politiky nikoli jako technologií mezi a manipulací a ní nebo jako kybernetického řízení lidí nebo jako umění účelovosti, praktik a intrik, ale politiky jako jednání se spásou, jak hledat a dobývat v životě smysl; jak se chránit a jak se sloužit; politiky jako praktikované mravenství; jako služba pravdě; jako bytostně lidské a lidským měřítky se řídící starost o bližní. Je to ani způsob v dnešní době krajně nepraktický a velmi těžké v každodenním životě aplikovatelný. Přesto není o žádně lepší alternativě.

371

Když jsem byl souzen a potom si odpykával trest, poznal jsem na vlastní kůži význam a blahodárnou sílu nesmiřitelné solidarity. Měly se všechny její projevy nepřetržitě být věšeny. Přesto si však myslím, že se my, kteří se ve sdělovacích podmínkách pokoušíme říkat nahlas pravdu, ocitáme v jakési asymetrické situaci a že bychom to měli být jen my, kdo budeme trvale hledat a očekávat pomoc aniž bude ochopen smírem, odkud tato pomoc přichází, sám také pomoci.

Jsem přesvědčen, že to, co se nazývá "disidentem" v sovětském bloku, podstupuje určitou specifickou moderní zkušenost, totiž zkušenost života na samé krajní výpěť moderní solidárního mezi. Jako takový má tento "disident" čekat a přinejmenším tuto zkušenost reflektovat a svědčit o ní a předávat ji těm, kteří mají to štěstí, že ji mohou podstupovat. I my tedy máme možnost pomoci určitým způsobem těm, kteří pomáhají nám, pomoci jim v našem hlubokém společném zájmu, v zájmu člověka. Základní takovou zkušeností je, že to, co jsem nazval "antipolitickou politikou", je možné a že to může mít svůj efekt, i když to ne samé své podstaty namísto a jakýmkoli efektem předem kalkulovat. Ten efekt má přirozeně docela jinou povahu, než to, co se rozumí politickým úspěchem na papíře. Je skrytý, nepřímý, dlouhodobý a těžko měřitelný. Možná přechází jen v neviditelné sféře společenského vědomí, svědomí a povědomí, přičemž může být téměř nezjistitelné, jak se v ní zhmotňuje a do jaké míry participuje na eventuelním společenském pohybu. Ukazuje se však - a to je, myslím, zkušenost národní a obecné důležitosti - že jediný náležitě bezmocný člověk, který se odváží nahlas svažet pravdivé slovo, a který celou svou osobou a celým svým životem za ním stojí a je připraven za ně tvrdě zaplatit, má kapacitu vědět moc, byť by byl formálně jakkoli bezprávný, než v jiných podmínkách tísně anonymních voličů. Ukazuje se, že i v dnešním světě - a dokonce právě na té jeho výpěti, kde řídí nejostřejší vítr - ale postaví osobní zkušenost a přirozený svět proti "neviditelné" moci a odhalit její vlnu - tak, jak to udělal autor Souostroví Valag. Ukazuje se, že pravda a mravenství mohou zakládat nové východisko politiky a mohou mít i dnes svou nespornou politickou sílu: varovný hlas jediné statečné vůle, obkláděného klíči v provincii a terrorizovaného postavením okolím, je slyšet přes hranice kontinentů a otevírá svědomí nejmenších táborek světa víc, než jsou celé brigády národních propagandistů a to otevírá samy sebe.

Ukazuje se, že tak veskrze osobní kategorie, jako je dobro a zlo, mají stále svůj je značný obsah a na jistých okolnostech jsou schopny ovládnout sdělitelnou mocí a celou tu armádu vojáků, policistů a byrokratů. Ukazuje se, že politika sdělitelna nemůže už navždy zůstat sdělitelství profesionálů na techniku moci a že jeden prostý elektrikář, který má srdce na pravém místě, čím více nad sebou a sebou se, může ovlivnit dějiny svého národa.

Ano, "antipolitická politika" je možná. Politika "sdělu". Politika člověka, nikoli aparátu. Politika restaurace se srdcem, nikoli s tělem. Nemá náhodou, že tato nadějivá zkušenost musí být čím dál více sde, na naší posmutně výši. Za vlády "dne" je třeba nastoupit až na dne studaj, aby člověk spatřil hvězdy.

Když psal Jan Patočka o Chartě 77, užil pojem "solidarita střesných". Měl na mysli ty, kteří se odvážili vzepít osobní moci a postavili proti ní to jediné, čím disponovali : své vlastní lidství. Mithví perspektiva lepší budoucnosti tohoto světa v jakémsi mezinárodním společenství střesných, které nadbývá hranic států, politických systémů a mezinárodních bloků, vůči vysoké hře tradiční politiky, konspiračie na funkce a sekretariáty, pokusí se učinit reálnou politickou sílu s fenoménem tak dnes technology moci vymívaného, jakým je lidské svědomí ?

Viktor F I S C H L

ROZHOVORY

S J A N E M M A S A R Y K E M

/ O svezbodě, komunismu, demokracii a vstahu velmocí
a malých národů, hovoří syn TGM /

PRAHA 1984

1.

O SVOBODĚ

" Víte, člověk vlastně nepotřebuje moc ke štěstí. Chce mít domov, ohleba s máslem, tu a tam sklenici piva, ženu kterou má rád a která i jeho má ráda, děcka, nějakou tu práci, kterou dělá rád a která je užitečná, no a zdraví. To je všechno. Já měl sůstat u klavíru anebo jsem v jistý čas měl sůstat hasičem v Detroitu. Člověk nemusí být zahraniční ministr, aby byl šťastný. Ale nejvíce se všeho potřebuje svobodu. Chce volně dýchat. Je nešťastný, když se s ním oře, když si nemůže ekopávat zahrádku jak on sám chce, když mu kášeou, aby pěstoval mrkev, srovna, když se těšil na kedlubny, když nemůže vychovávat děcka jak chce, když nad ním stojí někdo s rákoskou - nebo s kanónem - a hlídá ho na každém kroku. Já mám pochybnosti o tom, že by totalitní režimy dokázaly zvýšit životní standardy po hmotné stránce. Ale i kdyby dokázaly každému dát soukromý bazén a vlastní helikoptéru, nikdy nedají lidem více štěstí dokud je budou ekrádat o osobní svobodu.

Jsou lidi, kteří věří, že se dá totalitní režim ospravedlnit tím, že prý zvýší obecný životní standard většiny. Já nevím. Nemohu si pomoci, ale já alespoň bych byl nekonečně šťastnější jako listoneš v Manchesteru za čtyři pfundy týdně, než jako generál v Madridu nebo jako člen Nejvyššího Sovětu s tisíci rubly a s dáčou. Věřte mi, kamaráde, já se neměl v životě nikdy špatně, ale jedno mi bylo vždycky jasné : Hmotný blahobyt není všechno. Ono je to důležité nemít hmotné starosti, ale co je vám platná slatá vana, když se musíte bát rozpívat si od plie v koupelně, protože vám mořné namontovali odposlouchávací zařízení do sprehy."

A jindy ještě jiná variace na téma svobody :

" Já si vzpomínám, když ještě tata žil, jak k němu chodili naši i jiní agráři a servirovali mu třikrát denně místo jídla nápad postavit komunistickou stranu mimo zákon. Tata byl vždycky rozhodně proti tomu. Jednou se mě zeptal, co si myslím o těchto pokusech našich státníků zbavit se opozice toute snadnou cestou. Tak jsem mu řekl, že když jsme jako kluci šutali merunou, nikdy nás nenapadlo jít k soudci

a na něm chtít, aby vyhodil se hřiště těch jedenáct kluků, kteří hráli proti nám. Mohl vyloučit jenom ty, kteří nehráli fair. Oni tatiš ve skutečnosti nikdy neuznávali, že by stejná pravidla platila pro obě strany. Jenže dneska si nejsem docela jistý, jestli komunisté vůbec kdy hráli fair ! Jenže teď nám už nastříleli moc golů a taky nikde nevidím soudce, který by si troufal odpískat foul.

Vzpomínáte si, že jsem vám jednou říkal, že by se věda o svobodě měla vykládat dětem na školách ? Někdy si myslím, že by to nebylo zlé, kdyby každý prošel také kursem všeho toho, co je opakem svobody. My jsme si takový kurs absolvovali a dokonce jsme si lehkterý rok i zopakovali. Ve skutečnosti jsme asi seděli v universitě nesvobody tak dlouho, že si na to naše lidi už pomálu svykli. Ale krátký kurs, ne tak intenzivní jako ten, kterým jsme prošli my, by byl pro lidi moc dobrý. Někdy jsem si přál, kdyby tak třebaš Angličané nebo Američané prošli takovým docela krátkounkým prázdninovým kursem nesvobody. Vsa-
dím se s vámi, že by se nikdo v Americe už neodvážil mluvit o izolaci-
onismu a Angličany by už nikdo nenašel tak nepřipravené, jako byli roku 1939, když měli všeho všudy dva kanény v Britském muzeu. To by si potom lidi víc vážili vlastních zahrádek. S lidmi je těžko. Dovedou si věci a lidi vážit plně, jen když je na chvíli stratili. To platí o svobodě srovna tak, jako o všem ostatním. Dokud vám žena vaří, pere a štipuje punčochy, přijímáte to všechno jako samozřejmost, ale když jí doktor pošle do postele, vidíte najednou všechny ty tisíce každodenních malých obětí, kterých jste si po celá léta ani nevšímal.

A se svobodou to máte stejné. Dokud vám někdo nestojí za zády a nepoleží vám browning mezi lopatky a nediktuje vám, co máte říkat, psát a učit, nevíte opravdu, jaká je to velká věc, když smíte psát, říkat a učit všechno to, čemu sám věříte."

2.

O K O M U N I S M U

První rozhovor na téma komunismu jsem měl s Janem Masarykem na počátku druhé světové války. Bylo to v době dohody mezi Molotovem a Ribbentropem, kdy Moskva vydala pro komunisty na celém světě direktivu, že tato válka má být pokládána za imperialistickou záležitost dvou kapitalistických bloků, jež povstaly proti sobě a v jejich zápase komunisté musí zůstat stranou. Tehdy mi Jan Masaryk řekl :

" Nesmíte nikdy zapomenout, že komunismus se skládá z deseti procent ideologie a devadesáti procent taktiky. Komunisté a jezuité mají mnoho společného. Věří na chlup stejně, že všechny prostředky jsou posvátné, když slouží jejich cíli. Jen se podívejte : Než Rusové podepsali pakt s Hitlerem, nebyli naši komunisté k udržení a teď nám najeďnou chtějí dělat těžkosti. Že prý je to imperialistická válka a že nebudou krváčet za Angličany ze Sity. Jen si to představte ! Hitler doma střílí do našich děcek. Na Kladně gestapáci odstřelí každého desátého v řadě. Ve Škodovce oddělají čtyři dělníky a ostatní se na to musejí v tu chvíli dívat. A tohle je imperialistická válka ? Tohle mám jít vykládat paní Šimáčkové a paní Adamcové ? Prosím vás, máma jednoho z těch děcek byla komunistická nevinářka a funkcionářka na Žižkově. Kluka oddělali protože volal : Ať žije svoboda ! A teď přijdou komunisté a vypravují mi něco o imperialistické válce ! A když se jich septám, co tedy sami chtějí, aby se dělalo, tak mi řeknou, že nás nakonec rudá armáda přece jen spasí ! Ale je, prosím, ať spasí, jenže Hitler zatím vraždí lidi v mé zemi a já nemám čas čekat !

Když říkám, že v komunismu je deset procent ideologie, tak ještě přeháním. Paněvadě dobrá polovina z těch deseti procent není nic jiného, nežli starý ruský imperialismus v nových šatech. To je právě část těch devadesáti procent taktiky, že Rusové dovedou využít hesla proti imperialismu k tomu, aby odvrátili pozornost od imperialismu vlastního. Dokázali přesvědčit zástupy lidí, že se chovají dobře k malým národům. Je, chovají. Moc dobře. Když chcete, můžete mluvit třeba astrachánsky, nosit k tomu národní kroj. Ale musíte pěkně smekat po rusku. Jinak brzy zapomenete, že jste vůbec kdy patřil k nějakému národu ! Vemte si například Finy : Já si dovedu představit, že z jistých důvodů Rusové potřebovali určitě věci ve Finsku. Ale to se nesmějí snažit mi namluvit, že museli napadnout Finsko, protože Finové chtějí obsadit Petrohrad. To je pro mě moc silný kafe ! Jak se říká : Das kost mich zu lachen. Přece víme, že třikrát patnáct

není devatenáct. Nikdo mi nenamluví, že tři miliony Pinů by mohly ehro-
zit sto padesát milionů Rusů ! Komunisté by to měli mnohem těžší, kdy-
by lidé užívali trochu víc zdravého rozumu a násobilky, Třikrát patnáct
je pětáctýřicet. Tak jsme se to alespoň učili ve škole a já si myslím,
že to pořád ještě platí."

Jindy, uprostřed války, jsme spolu hovořili o problému vnitřního
rošímu v poválečném Československu. Tehdy mi řekl :

" Já ehci, aby si naši lidi vybrali sami. Když se rozhodnou pro ko-
munismus, mají ho mít. Ale český komunismus! Já bych se v tom případě ne-
vrátil. Mě by oddělali a já bych byl ošklivá mrtvola. Já jsem moc tlustej.
Ale prosím, když si vyberou naši po válce komunismus, musí to moci dělat
po svém. Po Česku. Ale na aby nám někdo z Azerbajdžánu ehtěl říkat, jak
si máme vládnout a jak máme dělat auta v Kolbence! Te tedy ne ! Já nikdy
neměl rád lidi, kteří si myslí, že se narodili k tomu aby vydělávali
prachy. Mě se líbí moc věci na Americe, ale vědycky jsem nenáviděl to,
jak tam odhadují člověka podle toho, kolik vydělává. To je chlapík s
pěti tisíci ročně, tamhle ten s deseti tisíci. Já neměl na penězích nikdy
moc velký zájem. Když jsem měl dost na ehleba s máslem, dal jsem vědycky
co jsem nepotřeboval někomu, o kom jsem si myslel, že je lepší než já, i
když vydělává mñ. Tak s mně sotva někdo může říct, že jsem kapitalista.

Já tedy souhlasím se socialisty, že nikdo nemá práve na to, aby vy-
kořisťoval druhého. Ale já věřím na lidi a na zdravý rozum do té míry, že
jsem přesvědčen, že si lidstvo všechny zlé věci v našem sociálním řádu
odstraní i bez revolucí, bez slz a bez krve. A hlavně nevěřím, že má něja-
ký smysl nahrazovat jedno zlo druhým. Když už musí být utlačovatelé a
utlačení, tak mi pramálo záleží na tom, kdo utlačuje. Komunismus v praxi
není, kamaráde nic jiného, než stejná hladová hra s obrácenými rolemi.
Děkuju pěkně, ale to není to, co já ehci. Ono je možná docela zdravé, když
nějaký ten uhlobaron jde na chvíli kopat uhlí do dolů a možná, že bychem
našli i nějaké horníky, kteří by dovedli řídit doly. Ale když noví páni
začnou tím, že budou vykořisťovat bývalé pány, tak v tu chvíli se bývalí
páni v svých eších stanou těmi slabšími a já jim půjdu pomoci a budu pro
ně srovna tak, jako jsem dneska pro horníky! Víte, já jsem proti surovcům
a utiskovatelům všech církví a barev. A hlavně v každém případě jsem pro-
ti prolévání krve za něco, čeho se dá dosáhnout i jinak.

Jestli je vůbec nějaký ráj, je asi bestřidní. Ažkoliv i v nebi máte
anděla a archanděla. Jenže lidi nejsou andělé a členové Politbyra rozhodně
nejsou archandělé. Já jsem prosím pro bestřidní společnost, kde každý bude

mít co potřebuje. Jenže s děcka neuděláte vousatého mudrce a myslitele přes noc. Lidí musí dospívat postupně. Nemůže vám být šedesát sítra, když vám ještě včera bylo dvanáct a tak ve všem. Já vím, že můžete dostat revolucí dneska to, čeho všichni slušní lidé na světě chtějí dosáhnout sítra. Ale když nenecháte věci dozrát přirozenou cestou, tak se vám stane, že vám usrajou jablka kyselá a nic se nedivte, když v nich budou i červy."

/ Jednou posdějí mi řekl/ :

"Někdo měl napsat pokračování " Ze života hmyzu". Ono to totiž nekončí zápasem mravenců. Vítězný rudý mravenec se ve skutečnosti promění v lunika, který vraždí ty, kdo se stali bezmocnými. Rudý mravenec se pak promění dokonce i v hovnivára, jenže místo kapitálu si válí před sebou hovínko moci, což je srovná tak špatné, a možná ještě horší.

Komunisté chtějí beztržní společnost. Prosím. Jenže první věc, kterou udělají, když se dostanou k moci / a Pánbůh jim odpust všechny ty nedědy, kterými se k ní dostanou/ je, že vytvoří novou privilegovanou třídu. Novou aristokracií se všemi hnusnými snaky sbehatlíků. Já si nemůžu pomoci, ale mě je opravdu špatně, když vidím chlapa, který byl poctivý dělník a teď je z něho opice ve fraku a dělá přesně všechny ty špatné a hanebné věci, které ještě včera právem nenáviděl. Mě je jich hrozně líto. Oni byli / alespoň někteří/ docela slušní lidé. Pak se stanou ministry a řediteli a hednestáři a Pánbůh ví, co ještě, a začnou sábit svoje kásky poctivé manželky jako vánoční stromčky. On každý musí vypadat důležitě. Tak on zahodí gypsovku a rače kouřit havana a spát s herečkami a šárli, když druhý soudruh má větší bourák a má v něm víc toho, co se leskne. Ale on se pořád ještě necítí dost důležitý. Tak skouší dostat víc moci a ještě víc a ještě kousek. A nejedívá rače šlapat lidem v každé situaci na paty a pak jim ukáže svou moc tím, že je vyhodí z práce, pekle do praček, do koncentráků, do vězení, a když ani potom někde neuvěří v jeho důležitost, tak ho zlikviduje totálně. A ten, kdo jich v krátké době zlikviduje víc, je důležitější než ten, kdo jich zlikviduje jenom pár. Mistro beztržní společnosti nakonec udělají beztržní hřbitov ...

Ona v nich není špatka pokory, lítosti a porozumění pro člověka. Co asi chcete s takovými lidmi dělat ? Věřte mi, já dělám co můžu. A někdy se mi zdá dokonce, že se mi podařilo jednoho nebo druhého přesvědčit, že člověk musí být na lidi trpělivý, rozumět jim a mít s nimi slitování. Ale pak Všemohoucí Partaj vydá rozkaz a přestanou s ním sase být lidé, stanou se z nich disciplinevaní straníci a když partaj poručí, tak pověsí i vlastní mámu. Víte, můj tata byl filosof. Byl proti každému materialismu.

"Můžeš si naopak nácka", říkával," ale co pak ?" Já rozhodně nejsem filosof. Ale jsem proti každému, kdo si myslí, že logika a rozum jsou všechno. Petiš s komunisty je v tom, že věří v psychologii jen pokud to potřebují pro vlastní taktiku. Jinak s lidskou duší vůbec nepočítají.

I kdybych mohl spolknout všechno to, co kdy páni Marx, Engels a Lenin a všichni ti jejich papešové a kardinálové dohromady napsali, pořád by mě ještě museli poslat na Sibiř nebo zlikvidovat při první čistce. Nikdy bych nedokázal spolknout metody, kterých komunisté užívají / a asi užívat musejí/ aby to všechno mohli provádět prakticky, protože já bych se vždycky znovu ptal : Stojí to opravdu za tu cenu ? Stojí to za ty tisíce a miliony nešťastných lidí ? Protože přesvědčit mě, to by bylo pro mě moc těžké. "

3.

O DEMOKRACII

"Ideální demokracie, to je hledání společného jmenovatele všech v konkrétní situaci vyslovených náserů. Aby jste dostal ten správný výsledek, nesmíte vynechat žádný z těch cifer, které máte před sebou. Pro tohle já byl vždycky proti tomu, aby se eliminovali komunisti. Když jsou lidi, kteří věří, že komunismus je ideální medicína na všechny těžkosti na světě, musí se je taky vsít do Kaufu, když se hledá společný jmenovatel. Jenže, to se ví, demokracie je rovnost a to znamená, že každý musí taky akceptovat stejná pravidla hry. A nejenom to. Ony i metody politického boje mohou být všelijaké, ale musí stát v rámci nejdůležitější sloužnosti. A právě na tohle některé partaje, které by se na vás moc slobily, kdyby jste řekl, že nejsou demokratické, moc rády a často zapomínají.

To se ví, když se řekne demokracie, je to jenom slovo. Jako jiná slova. Přátelství, biograf, snídaně anebo bačkory. Důležité je, co je v něm. Některá slova jsou, kamaráde, jako gumová. A demokracie je naneštěstí jedné z těch slov. Ono je pomalu těžké najít dneska člověka, který by o sobě netvrdil, že je demokrat. Američané jsou demokrati, Angličané jsou demokrati, Rusové říkají, že jsou demokrati a magnáti z Perúří měli taky plnou hubu demokracie. Tak komu chcete věřit? Dejte každému stejnou příležitost, přijměte zásadu rovnosti a vyjde vám sociální demokracie. Ale když slovo nenaplníte programem, přihrajete míčodu přímo na nehu někomu z druhé jedenáctky a to je fuk, jestli hra je na levém nebo pravém křídle. A nic se potom nedivte, když uvidíte, jak se vám třepotá gól ve vaší bráně.

Je, holečku, ale demokracie, to je záležitost výchovy. Jen si představte na jedné straně člověka, on mu ještě včera mačkal pastu na kartáček na zuby jeden sluha a druhý mu natloukal vejíčko k snídani a na druhé straně lidi, co ještě včera lízali boty představeným a mohli se přerasit před každým, kdo měl stokorunu v bance. A teď jim všem řekneme: Tak, a od zítra budeme všichni demokrati. Ono to chce čas. Já znám moc lidí, ze kterých nikdo nikdy neudělá dobrého demokrata. Pro některé lidi už je pozdě. Ale ti vymřou a jejich děcka můžeme možná pro demokracii zachránit.

Já si vzpomínám, před válkou, když jsem jel tramvají / nejdemokratičtější vehykl na světě/ můj soused, on byl ajsanbeňák nebo dělal u soustruhu v Kolbence, vytáhl z pravé kapsy České slovo, když ho dočetl, vytáhl z levé kapsy Rudé právo, a když pak byl hotov s oběma, tak se

na mě obrátil a řekl mě, že si oba kecají rozum a že on si myslí, že by to mělo být tak a tak. To je demokracie ! Poslouchat každého, kde má co říct a pak povědět, co si myslíš ty sám. Jenomže k tomu potřebujete dvě maličkosti : Předně musíte mít možnost slyšet obě strany a za druhé musíte smět říct všechno, co si myslíte. A ne aby se vychovávala děvka k tomu, že nakonec nebudou věřit, že každý krajíc má dvě strany, protože za ně bude všechny otázky zodpovídat někdo nahoře.

Ono být demokratem není lehká věc. Ono to holečku znamená, že člověk musí myslet sám za sebe. A jak říkal můj tata : "Myslet, to bolí". Tajemství úspěchu všech diktátorů je v tom, že je na světě moc lidí, kteří jsou líní myslet sami za sebe a raději přijímají všechny pěkně hotové a promyšlené rozkazy shora. A když začnou konečně přece jen myslet, tak je obyčejně už moc pozdě. Pak jim obyčejně zbude čas nejvíc na to, aby si uvědomili, že hrobníci už promysleli všechno za ně."

4.

VELMOCI A MALÉ NÁRODY

"Já vám povím, Já jsem, čemu lidé říkají státník. Ne, že bych se bral moc vážně. Já se vám přiznám, že se moc směju, když se ráno holím a vidím tu svou pitomou palici v zrcadle. Nejuctivější dobrýtre pane náměstků našeho předsedy vlády ! Ale když už teda jsem státník, o dnešku, o tom co je před námi dnes. Ale někdy večer, když srovna nemusím jít na nějakou tu satracenou záležitost ve fraču a můžu si uvařit sám svůj guláš a ebout si bačkory místo lakýrek, tak si dopřeju, že nemyslím na dny, ale na staletí. Tohle já doporučuju každému, kdo se narodil jako člen malého národa a kdo pro tohle má minďáška. To jsem se naučil od taty. Pozor, já nebyl srovna moc dobrý šák, ale tohle jsem se naučil. Vidět věci, jak on sám říkal, " sub specie aeternitatis." Z téhle perspektivy ty malé národy nevypadají tak malé. Jen si vzete třeba Platona. Řecko, to byl mrňous mezi národy. Anobě Ježíš. Já si myslím, že Češi nemají zas tak špatný rekord : Hus, Komenský, Dvořák, Masaryk - jestli račte devolit - to není tak špatné. Konec konců jste Žid, tak co vám mám vykládat. Já vám ochotně prodám všechny velmoci a přidám vám ještě pár těch středních nádevkem za Mojžíše, Izaiáše, Bin - staina. Co vy na to ? Nedáte, vidíte. A já se vám upřímně řečeno ani nedivím.

Velký kluk může malého buďto chránit nebo týrat. Pánbůh pomoz našemu národu, který by chtěl jít jenem s jedním velkým! To je taková kooperace jakou nabídl vlk Červené Karkulce. Ale velká demokracie může být dobrá kvočna pro malá demokratická kuřata. Velká demokracie, když je to opravdu demokracie, totiž nikdy nebude vlk. Víte, taková velmoc kde muži nekřičí na ženy a ti, kdo jsou u moci, nekřičí na ty, co jsou bez moci, taková velmoc nikdy nebude týrat malý národ.

Oni ti velci mají také starosti, kterých jsou mrňousi ušetření. Oni se náramně bojí, že se v nějaké jiné velmoci budou lidé množit rychleji, než u nich. Tak říkají mladým manželům : Tadyhle máte zadarmo postel, za každého pátého syna dostanete ledničku, za každého desátého automobil, za každého dvacátého aeroplán. On Pánbůh taky řekl : Množte se jako ryby v moři a jako písek na zemi ... Něco takového. Já nejsem moc dobrý na citáty. Jenže Pánbůh chtěl udělat co nejvíce šťastných lidí na světě, kdežto populační politikové velkých národů chtějí takhle udělat co nejvíce vojáků a kanonenfetrů. To je, prosím pěkně, rozdí!l !

Hrozný rozdíl! Te mi připomíná, že jeden z našich chytráků tady v Londýně, /tato rozmluva je z konce roku 1944 - posn.aut./ tuhle přišel ke mě s nápadem, že po téhle válce budeme muset propagovat nějakou tu populační politiku s prémiei rodinám s mnoha dětmi, něco a la Hitler a Mussolini. Tak jsem mu řekl : Podívej se, kamaráde, po každé vojny vždycky bylo moc pohlavních nemocí. Tak my budeme muset především vychovávat naše lidi k tomu, aby pušivali tyhleto ochranné prostředky. Ty mi jdeš s tím, že máme produkovat co nejvíce dětí. Tak já navrhuji, abychom postavili továrnu na preservativy s dírkou ! A pak jsem ho poslal ke všem čertům. Copak familie je nějaká fabrika na vojáky ? Tak se na to dívají některé velké národy. U malého národa nezáleží tolik na tom, jestli může postavit esn nebo dvěť divizí. Tak alespoň v téhle nemravnosti se po těch velkých nepotřebujeme opišit.

Víte, to máte jako ve familii. Když se táta s mámou mají rádi a neházejí po sobě hrnce, děcka jsou šťastná a mají růžové tváře. Ale když se táta vrací domů opilý a máma ho mlátí po hlavě válečkem na nudle, tak to nakonec odnesou i ty děti. Kdyby ti velcí dokázali žít vedle sebe v pokoji, nemuseli bychom se my mrňousi bát, že nám nějaký ten hrnce spadne na hlavu. Jenže tehle naše satracené století se moc málo podobá spořádané a klidné familii. Začalo to docela pěkně. Po líbáčkách v osmnáctém roce to vypadalo, že malé národy budou moci hezky a pokojně a ve zdraví růst. Táta a máma je dokonce vsazli k rodinnému kulatému stolu v Ženěvě a jako pořádní pokrokoví rodiče se jich i ptali, co si o tomhle nebo támhleto myslí. Někdy si dokonce dali od nich poradit. Jenže pak se jeden z těch velkých zase opil a víte co se stalo. Behužel, toho slanečka, který by pomohl světu vystřízlivět, jak se zdá, ještě nikde nevylovil."

Několik slov o autorovi této reportáže

JUDr. Viktor F i s c h l se narodil 30.června 1912 v Hradci Králové. Roku 1930 maturel, pak studoval práva na Karlově Universitě v Praze a promoval roku 1938. Později vystudoval sociologii na filosofické fakultě.

Od roku 1933 psal do Národního osvobození, Lidových novin, Práva lidu, Židovských práv, Žlína a jiných, i zahraničních časopisů. Byl také v době první republiky literárním spolupracovníkem Československého rozhlasu v Praze. V době první republiky vydal tři sbírky básní v Melantrichu a v Društevní práci. Za okupace v zahraničí vydal další tři knihy, v Londýně, v nakladatelství Čechoslovák a Nové Československo.

Okamžitě po okupaci se v Londýně přihlásil ke spolupráci v zahraničním odboji. Dne 1. listopadu 1940 byl přijat do služeb Ministerstva zahraničních věcí, kde až do roku 1944 vedl oddělení kulturní propagandy v informačním odboru. V roce 1944 byl Fischlovi svěřen anglický politický referát, přičemž se v této funkci velice podílel na založení Československého výboru v anglickém Parlamentu a stal se spojovacím úředníkem mezi tímto výborem a ministerstvem. Dne 1. dubna 1945 byl jmenován tiskovým atašé Československého velvyslanectví v Londýně, stitulem legačního tajemníka. Od 1. května 1947 vedl tiskový referát v Londýně.

Dne 31. října roku 1949 resignoval a odjel z Československa. V současné době žije v Izraeli. - Tyto výše uvedené reportážní rozhovory s panem Janem Masarykem, byly otištěny a pořizeny s jeho laskavým svolením.

--- oo00oo ---

Viktor F i s c h l

ROZHOVORY S JANEM MASARYKEM

Převzato z periodiky SEŠITY PRO MLADOU LITERATURU č. 22 - 23./1968-9.
Text byl převzat z vydání SAMIZDATu 1983.
Praha 1984

Ladislav Kojeďmek :

SUBJEKT , MÍŘÍ, UNIVERZUM

Třetí - 5 / 1969

Dějiny moderní filosofie lze pojmenovat jako dějiny objevení subjektu. Toto objevení dosud není ukončeno; avšak od počátku bylo prováděno souběžně s vytvářením obrazu světa, v němž subjekt strádá svou funkcí, a dokonce i své místo. Zejména moderní věda se vyznačuje tendencí ke krajnímu "objektivismu", tj. přístupem ke světu jakožto pouhé objektivitě, pouhé předmětnosti. Jak smo objevení subjektu, tak tyto tendence chápat realitu jako objektivitu, mají nejenom resmannité peripatie, ale svláště také rekurence a repriay. V uplynulých letech došlo také k podobné diferenciaci uvnitř naší marxistické filosofie; lze jen litovat, že se protagonisté obou linií nepokoušeli navázat na domácí tradice, ale že se téměř výhradně orientovali buď na novém pozitivismu, nebo na filosofii existence. V zásadě oprávněná kritika ze strany tzv. filosofie člověka, vytýkající pozitivisujícímu objektivismu moderní vědy strátu myslu pro člověka, nebyla dovedena do konce, ale směřovala se na kritiku obrazu světa, jak nám jej podávají společenské vědy. Oblast přírody zůstala nepochybně stranou; nejvýznamnější systematický příspěvek k této kritice:

Kosíkova Dialektika konkrétního, vyčleňuje v závěru z lidského světa přírodu jako absolutní totalitu, která uprostřed veškeré proměnlivosti lidských postojů k přírodě, ve veškerém pokraču lidského ovládnutí a poznání přírodních procesů trvá nezávisle nejen na vědomí člověka, ale i na jeho existenci: "absolutní existence přírody není podmíněna ničím a nikým."

A. N. Whitehead prohlásil v jedné své přednášce /která podléhá pod názvem "Immortality" vyšla v sešeru jeho esejů/: "Nedorozumím, jak strašilo po staletí ve filosofické literatuře, že pojem "nezávislé existence". Není žádného takového způsobu existence; každá entita musí být chápána výhradně v souvislosti s ostatními, jimiž je spojena s ostatním universum." Domnívám se, že toto stanovisko přecně odpovídá výsledkům vědeckého zkoumání skutečnosti; platí nepochybně o všech jednotlivincích. Aplikujeme-li je na přírodu jako celek, je to rovněž legitimní. Příroda je především sešerem jednotlivých přírodních je-

vů, s nímž žádný není nesdílný na jiných jevech, nýbrž je jimi podmíněn. Souber podmíněných a závislých jevů nemůže být nepodmíněný a nesdílný, i když je to souber všech jevů, který už nemůže být podmíněn ničím vnějším; celek není nesdílný na svých částech /tím může úhra/. Na tomto místě se nemusíme blíže zabývat etáskou, sáa ekol-
nost, že částí celkového souberu jsou závislé pouze na sobě navzá-
jem, neumožňuje přece jen předpokládat na částech nesdílný a jimi
nepodmíněný rámec, v němž jsou jednotlivá působení a jednotlivé vli-
vy uzavřeny. Kasič totiž sám předpokládá, že člověk jako součást přiro-
dy "vytváří společensko-lidskou skutečnost, přirodu přemahující".
To znamená, že přiroda ani jako všeobecný rámec není nesdílná na svých a
součástech, jmenovitě na člověku, který je schopen tento rámec překra-
šit. Musíme si proto položit otázku : čím je způsobeno, že člověk bu-
dující svůj svět, přirodu překračuje a že nezůstává v jejím rámci?
Proč nezůstávají dějiny součástí přirody ? Kde se v člověku bere ta
síla či nechtanost, která mu dovoluje prolomit hranice přirody a vy-
kročit do prostoru, který je za nimi ? Ať už bude odpověď znít jakko-
liv, o jednom nelse pochybovat : přiroda není na člověku nesdílná,
ale naopak teprve v něm a jeho prostřednictvím se stává tím, čím jest,
neboť právě jím a jeho výtvary je vymezována. Přiroda, která je sprvu
vším, stává se ve vztahu k člověku a k dějinám p e u h o u přirodou,
tedy s univerzální pouhou partikularitou; a partikulární existence nemů-
že být nesdílná ani nepodmíněná. Zvláště pak²² neabsolutnost přirody
ukazuje v tom, že člověkem, svým výtverem, přiroda pře-
raňuje sama sebe.

Omyl novověké vědy a v závislosti na ní téměř všeho novověkého myšle-
ní spočíval a zůstává dočud spočívá v tom, že se na věci dívá jako na
něco "mimého a postrádajícího všeho nitra, něco zasašeného jen do vnějšíke-
vých vztahů" /J. Patočka/ 1945/ . Descartova res cogitans svou vyčlene-
ostí ze všeho, se je resprostraněna, uměnila, aby se v pohledu moderního
člověka konstituoval soběstačný svět předmětných daností s novou, pra-
ti antice mnohem pronikavější a přesvědčující nechtaností. To síle v
následující vývoji dvoji důsledek, jak už bylo naznačeno. Ve sféře vě-
deckého zkoumání / a ve filosofii, která nechtěla být leč reflexí vědy/
byla veškerá pozornost upřena na tento "předmětný svět", s němž byl
subjekt vyloučen za bariéru vlastní hrací plochy, takže se stal sice
nesbytným, ale zapomenutým divákem. V reakci na toto zanedbání se na-
pak filosofie, čerpající z celku lidské zkušenosti, pokusila právě se
subjektu učinit též primárním a s veškeré předmětné věcnosti sáloži-
teot druhotnou a odvozenou. Obě cesty se však později ukázaly být
slepými uličkami. Dvě Descartovy substance, res cogitans a res extensa
musí být opít a

musí být opět sjednoceny a složeny. Coniďalním, i když bezprostředně ne zcela úspěšným pokusem o takovou jednotu byl Leibnizův model univerza monád. V Leibnizově pojetí má každá monáda vedle vnějšku, napejmeného vnějšními vztahy do celku univerza, také svůj vnitřní, strukturovaný, proměnlivý svět. Vnější universum a vnitřní svět jednotlivé monády nejsou bez souvislosti, ale tato souvislost je prostředkována tzv. univerzální harmonií. Přímého kontaktu s vnějším světem monáda není: "monády nemají oken" /Monadologia, § 7/. Nesdílela na tom, zda je možná myšlenka univerzální harmonie transformovat a nově použít nebo nikoliv, myšlenka leibnizovských monád se u řady filosofů XI. století ukázala jako moudrá a produktivní, ovšem na předpokladu, že je možná cesta i přímého kontaktu každé jednotlivé monády s vnějším světem, který ji obklopuje. Jinak řečeno se stala filosofickým úkolem probourat monádám okna a dveře. S mimořádnou neústředností se o to pokusili zejména dva z myslitelů, kteří jsou nyní v překladech uváděni do českého filosofického kontextu, totiž jmenovaný A.N. Whitehead a suggestivní P. Teilhard de Chardin, oba původně a po většinu života přírodovědci. Ačkoliv jeden byl matematik a fyzik a druhý geolog a paleontolog respektivně shodně rozhodující význam organizace živých bytostí pro pochopení univerza jako celku.

Člověk není jediným subjektem v kosmu; otázka postavení člověka ve vesmíru proto není jinak řešitelná než na základě a v rámci otázky, jaké je ve vesmíru postavení subjektu vůbec. K tomu cíli je nezbytné posazení promyslet pojetí subjektu, který není úbělným bodem intrespekce, nýbrž reálným stavebním kamenem univerza. Mám na to, že tu jsou nezbytné dva základní kroky. Především je třeba subjekty jako entické struktury hledat také na rovině nejnižší a přímo "základní", tj. s Teilhardem řečeno na rovině "předživého"; subjektem proto nebude v přírodní sféře jen živý organismus, ale také molekula, atom, subatomární částice, energetické kvantum. Na druhé straně je nutné důsledně chápat subjekt jako časový průběh, proces, dění, událost; základními stavebními prvky univerza nejsou svezí definitivně popsatelné elementární partikule, nýbrž události, jak podtrhuje Whitehead. Analýza události jako univerzální struktury všech vesmírných rovin se proto stává předpokladem a základem pojetí subjektu; v tom je pak zahrnuta veškerá problematika času, snahy, dění, a v posledku i dějin. To vše je dokladem toho, že filosofie člověka nemůže prostě být přidána k dosavadním výsledkům vědeckého i filosofického bádání, ale představuje ve své pravé podobě pouze malou část odrazového zrcátka k přebudování celé dosavadní struktury lidského vědění, sčlástí pak k přebudování celkového pojetí světa.

Převratný ráz takové generální revize starých konceptů a její neprotestní nezhybnost vyplývají ze situace, která se připravovala po století a která znamená definitivní rozklad neobyčejně dlouhé epochy, jež byla ve filosofii /a vědě, což původně znamenalo totéž/ zahájena a ustanovena elastickým, ale byla mocně předznamenána nedostatečnými věky mimofilosofických a předfilosofických tradic starších. Po celou tu dobu se neměnnost, trvalost a klid považovaly za věci samozřejmé a evidentní, se se bezprostředně podává našemu rozumu a poznání, zatímco změna, pohyb, proměnlivost je třeba vyloučit, resp. odvetit. Tento způsob nazírání, už už viděl pevnost a trvalost ve věčném světě idejí nebo v neměnné věčném světě atomů, utrpěl v moderní době povážlivé trhliny. I když se usilovná snaha uchopit trvalé uprostřed změny musela postupně přesouvat do oblastí stále odtažitějších a i když v našem století našla poslední prostor na rovině nejabstraktnějších matematických formulí, stávala i tam podíkem pouze hypotetickým a nikdy nedosáhla neproblematického úspěchu. Dnes už prostě nedovedeme ukázat na nic pevného, na nic neměnného, na nic, co by bylo nezhybným posadím či základem všech změn, ba dokonce ani co by bylo nevratnou, provždy platnou universální formulí těchto změn. Pohyb, proměnlivost a změna jsou vůči a potřebují si vše. Obrovská nouze však spočívá v tom, že nejsem dostatečně teoreticky připraveni, abychom dali určitější tvar nové koncepci, abychom ji filosoficky /a vědecky/ vyjádřili, formulevali. Celé naše myšlení, ba samotná řeč nám kladou nejtěžší překážky. Při každém novém pokusu se nám jako tíživé břemeno vláti na nehy petrifikované myšlenkové struktury, který měly po hříchu přiležitost dokonale se zabývat na filosofické rovině v průběhu asi půl třetího tisíciletí, na rovině předfilosofické a mimofilosofické v období ještě mnohem delším. Pokusme se některé tyto obtíže blíže demonstrovat a snad také ukázat na možnosti jejich překonání.

Všimněme si nejprve vztahu mezi změnou a událostí. Změna sama znamená dvojí : něco, co tu bylo, tu není, anebo naopak, tu je něco, co tu nebylo. Na jedné straně změna znamená tedy konec něčeho starého, co tu bylo dříve, na druhé straně počátek něčeho nového, co tu ještě nikterak nebylo. Zde se musíme nastavit u prvního problému : posuzující změnu, prohlásíme podle běžného svyku nynější stav za nový, zatímco stav předchozí nazveme naopak starým. To nás uvádí do paradoxní situace : staré se zde předchází novému, konec počátku. Všichni vidíme, že mladší člověk předchází jeho stáří, jeho starobě; znamená to, že jeho mladí je starší, minulější, než stáří a naopak, že stáří je mladší, přítomnější, novější než jeho mladí ? Musíme proto učinit první dů-

ložitý závěr : je rozdíl mezi pohledem vnějšího pozorovatele a mezi hlediskem toho, kdo své mládí, nebo stáří prožívá. Mluvíme-li proto o tom, že něco je nové nebo zase staré, musíme se ptát nejprve po subjektu, k němuž předpokládáme novost resp. zastaralost. Pouze ve vztahu k času konkrétního subjektu se může určitě něco jevit jako staré či nové. Jestliže jsme na počátku řekli, že smysl znamená konec něčeho starého nebo začátek něčeho nového /eventuálně obojí zároveň/, je sřejší, že ano staré vztahujeme k jistému subjektu, než ano nové. Ovšemže i staré, co ve smysl končí, muselo někdy začít; a také ano nové, co ve smysl začíná, někdy skončí. Tomu, co začne, proběhne a skončí, říkáme událost. Změna je tedy koncem jedné události nebo počátkem jiné /může být také vyústěním události, jestliže znamená obojí zároveň/.

Co však událost sama ? Ta není smyslem ? A jestliže ano, nestojíme před stejnou otázkou, před čím jsme byli na počátku ? Nebudeme muset každou událost do nekonečna dělit, když i nejmenší dílek události bude smyslem, která znamená jednak konec, jednak počátek ? Máme-li udržet pojmový rozdíl mezi smyslem a událostí, musíme sřejší položit důraz na vnitřní integritu, kterou je na rozdíl od pouhé změny charakterizována událost. Průběh události je nepochybně sérií proměn, je procesem, dějstvím; vzájemná vazba mezi předcházejícími a následujícími prvky události však překračuje zase pouhé posloupnosti, neboť taková posloupnost existuje i mezi různými událostmi a vůči události. Je-li tedy vazba a souvislost mezi událostmi je také dostatečným základem a garantom integrity nějaké větší, rozsáhlejší události, která by dovedla cizí věci v sebe zahrnout. Moderní sdružování vesmírné spleti souvislostí, které vedou odevšad a všude, nese s sebou v pozadí závěr, že universum je jedním obrovským tkanivem, v němž je každá jeho součást ne-li staticky /to už dnes předpokládat nelze/, přece jenom pevně a neodlučitelně zaklousnuta. Proto přý každý pokus o oddělení, odloučení, osamostatnění je předem odsouzen k nezdaru, neboť musí stát v zákletí pouhé pojmové abstrakce pro svou zapřecovanou nepřiměřenost skutečnému stavu věci. Odloučení je reálně nemožné; již Anaxagoras řekl, že "nejsou od sebe odloučeny věci v jednom světě ani ušaty sekýrou". Pamatujme se všichni ještě dobře, jak tato myšlenka pronikla v minulých desetiletích i do vulgarizovaně popularizačních výkladů o "souvislosti všeho se vším".

Nelze však zapomenout na druhou, stejně důležitou věc jako jsou souvislosti, totiž na jejich opak, nesusouvislosti. Právě tak, jako neexistuje všeobecná, univerzální, absolutní nesusouvislost, která by

oddělovala jednu věc od všech ostatních a od celého universa, právě tak neexistuje žádná universální, vše zahrnující a vše vyčerpávající souvislost, která by zapojovala každou věc /proces apod./ do kontextu se vším, s celkem, s universem, a která by tak zakládala jakousi všestrannou spleť vazeb na jediné úroveň, v jediné rovině. Pokud zůstává teze o všeobecné souvislosti věcí, resp. procesů, událostí, dějů v mezích správnosti, má negativní charakter : znamená jen popření neseuvislosti a nic víc. Každý pokus o vyvesení jednoty světa /universa/ z této téze je překročením uvedených mezí, a tedy krokem do nesprávnosti, nepravdivosti, neboť chce pomínout něčím, co je daleko důležitější než jakákoli universální souvislost /která, pokud by vůbec existovala, by nutně byla nesmírně chudíká/, totiž mnohost konkrétních jednotlivin, které s ostatními jednotlivinami různě a na různých úrovních souvisí i neseuvisí. Žádá se dokonce, že takové neseuvislosti jsou pro jednotlivost, individualnost věcí, procesů, událostí významnější než jejich souvislosti /rozumí se vnější souvislosti/. Existuje ovšem "souvislost", která sahá do hlubinných základů věcí a procesů, bez níž dokonce ani samy neseuvislosti nejsou možné; ta ovšem není nikterak nasmaděná a nelze k ní jen tak bez ohledů a snadno přistoupit. A právě na tomto místě se ukazuje nesnáň největší. V čem je zalešen rozdíl mezi vnějšími vztahy a souvislostmi, které nejsou schopny učinit integraci nižších a menších událostí, procesů a věcí ve větší, rozlehlejší a vyšší a mezi souvislostmi, které jsou základem takové integrace?

Rozdíl mezi oběma skupinami vztahů a souvislostí můžeme předběžně vypočítat na základě toho, zda existují jako pouze vnější, zda jsou subjektivně prostředkovány a zda jsou subjektivně integrovány. První skupinu představují vztahy, o nichž jsme dosud neuvažovali, totiž vztahy čistě abstraktní, reálné bez jakéhokoli přímé efektivity; ve druhé skupině jsou reálné vztahy a souvislosti, jimiž je propojena vnitřní a vnější stránka subjektu. Ve všech případech jde o souvislosti s nějakou vazbou na subjekt, první skupina je vázána na subjekt vysoké úrovně schopný reflexe a abstrakce, do druhé skupiny náleží reakce subjektů, do třetí jejich akce. Subjektuální /nikoli subjektivní/ charakter všech souvislostí, tj. jejich vázanost na subjekty jakožto entity, v nichž je sjednocena vnitřní a vnější skutečnost tak, že je /v jistém rozsahu/ účinná na vnitřní a vnější stránku téhož subjektu, má enormní význam pro modelování universa. Pierre Teilhard de Chardin kupříkladu mluví o přirozených jednotkách /nebo molekulách či atomech apod./, s nimiž každá má svou niternost a svůj sevňáček. Pro přílišnou abstraktnost a také

stručnost tohoto výkladu bude dobrá dvacet alespoň trochu konkrétnější příklad, na němž se pakusíme demonstrovat důsledky nového modelování pro pojetí kauzality a pro otázku integrity vesmíru.

Kauzalitu můžeme chápat buď jako setrvačnost nebo jako reagování. V prvním případě nelze mluvit o kauzalitě tam, kde se něco stává, kde dochází ke změně, nýbrž pouze tam, kde uprostřed proměn sůstává něco těmito proměnami nepestilkaného; za příklad by mohl sloužit princip zachování hmoty a energie. Staré pojetí, vyjádřené formulí *causa sequit effectum*, rovněž hledá podstatu kauzality v tom, že se vlastně nic nestalo, že ve výsledku je totéž, co bylo v příčině, že nic nepřibýlo ani neubýlo. Takové pojetí kauzality je ovšem naprosto sterilní, nehlédě k tomu, že v nové filosofické a vědecké atmosféře je stále důležitější voláno k objasnění základu té možnosti, že ve světě ustavičných proměn může vůbec něco takového jako setrvačnost či zachování téhož existovat. V druhém případě vzniká otázka, jak může být něčím způsobeno něco jiného, odlišného, nového. Kausální výklad se vědecky pokouší vysvětlit, že to nové vlastně novým není, ale že je možno je odvodit z něčeho, co už vlastně známe, co tu už bylo, že tedy ono nové "není nic" než staré, s něčím kausálně pochází. Avšak i když pomíneme tento moment, který je vždy přítomen a který se facto spadá sub a / , stojíme před dvojí obtíží. Především se nedáří nikterak dokázat, že daný kausální řetězec není pouhým sledem, pouhou nahodilostí posloupností různých dějů a událostí, nýbrž posloupností *a u t n e u*, a níž jako o celku bylo naprosto rozhodnuto už při prvním členu řetězu. Necháť se to proto, že většinou nejde o jedinou a zcela dostatečnou příčinu, nýbrž o poslední podmínku toho, aby příslušný proces nastal / přičemž celá řada jiných podmínek už splněna byla; např. škrtnutí zápalkou není jedinou a dostatečnou příčinou výbuchu nebo požáru, neboť lze také škrtnout, aniž by k neštěstí došlo, zatímco výbušná směs hořlavého plynu a vzduchu musí být považována také za příčinu, pakliže k výbuchu dojde. / Zkráceně řečeno, příčina /což znamená totéž jako podmínka/ je vědecky mnohá; v žádné z nich není následek obecně, žádná z nich jednotlivě bez soukry s ostatními není schopna sama následek způsobit. Co je tedy zdrojem a zárukou integrity toho, co označujeme jako následek, nemůže-li to být žádná z mnoha příčin sama o sobě a jednotlivě? Co nás vlastně vede k předpokladu, že principem této integrity musí být nějaké antecedents? Není spíše řada důvodu pro opačně orientovaný pohled, který hledá počátek integrované události ve schopnosti následku příslušným

způsobem zareagovat na danou situaci, v níž intervenují nejvýznamnější okolnosti, z nich teprve reaktivita následku vykreslí okruh příčin či podmínek, kdežto ostatní okolnosti do integrity následku pojaty nejsou ?

Jaké jsou důsledky takto pojeté změny pohledu Především se ukazuje, že každá tzv. kauzální souvislost je bezprostředně závislá na reaktivitě "následku" - to znamená na reaktivitě subjektu či subjektů které onen následek za daných podmínek mohou vyprodukovat. Na tyto subjekty působí nesčíslné množství skutečností, většina takového "působení" však zůstane bez vlivu, protože subjekt, který je v daném případě rozhodující, na ně prostě nereaguje. Reaktivita každého subjektu má své meze a není schopna pojmut vše, co existuje a co tedy působí. V následku je proto vždy méně, než bylo v příčinách. Na druhé straně vnitřní rezervy subjektu významně ovlivňuje průběh akce, již je /eventuálně ve spolupráci s jinými subjekty/ příslušný následek subjektem realizován. Proto je v následku vždy také víc, než bylo v příčinách. Vešmír jako celek proto nesustává beze změny zachován, nýbrž proměňuje se n.j. v závislosti na tom, do jaké míry jsou schopny přítomné subjekty reagovat a tím navázat na jeho minulé stavy. Meze této subjektuální reaktivity jsou dány především v tom, že subjekt existuje vždy hic et nunc, zde a nyní. Okruh dění, na něž je subjekt schopen bezprostředně reagovat, je poněkud velice omezen; subjekt může ovšem reagovat také na podněty prostředkované, ale jednak samo prostředkování podněty vždycky deformuje /tím, že z nich cosi "ubírá" a že k nim sároveň něco "přidává"/, jednak také toto prostředkování má své výrazné meze, spočívající v časové omezenosti "života" subjektu a v tom, že působení prostředkované na dálku probíhá samo v čase, takže přítomnost prostředkovaného podnětu jen ve vyjimečných případech koinciduje s životním průběhem subjektu, výběr takto prostředkovaných a v daném časevím resp. et hic et nunc koincidujících podnětů je z hlediska subjektu zcela limitován /je totiž dán rozmístěním jejich zdrojů v otrovských prostorách/ a slabé podněty jsou navíc dále pod prahem senzitivnosti subjektu. Z toho je zřejmé, že pouze subjekty velmi vysoké úrovně jsou schopny zachovávat alespoň částečné přiměřenosti svých reakcí ve vztahu k rozsáhlejšími prostorami kolem sebe, a to pouze na základě reflexe a tvorby abstraktních obrasů a myšlenkových modelů vztahů a souvislostí reálně nedostupných ve své plnosti nejen přímě, ale ani prostředkovaně.

Ze všech těchto důvodů je třeba mít za to, že subjekty nejsou pouhými stavebními kameny vesmíru, ale že jsou také tvůrci, resp. spolutvůrci vesmíru. Vesmír totiž nelze považovat za souhrn věcí a procesů, dokud

nenajdeme ten subjekt, který by takový souhrn dovedl převést, uskutečnit. Skutečné je pouze to, co působí /čestí vyrazá je to zakotveno v české foši přibuznosti slov skutečnost a skutek, ještě výrazněji to zní v němčině : wirklich ist, was wirkt /; podstatou a základem tzv. působení však je schopnost subjektů na něž je působeno, na působení reagovat. Kde nic nereaguje, tam ani působení nic nepůsobí a také tam nic není. Vesmír existuje, dokud působí. Aby působil jako vesmír, tj. jako kosmos, jako universum, musí být vysoce abstraktní reflexí rekonstruován na základě inteligentně interpretovaných útržků a slenků plurálních souborů poznatků, jejichž pouhá registrace představuje obrovský zápas o vyhledání a rozlišení nesápadných a běžně umírajících jevů centrálního významu v záplavě ohlušivě přesíly jevů nevýznamných až banálních. Universum je výtvořen subjektů vysoké úrovně, schopných myslit najednou věci, které nejsou popelné ani v čase, ani v prostoru; ve skutečnosti existuje jen nesmírná pluralita subjektů, událostí, procesů, stávaností věcí a agregátů věcí, které jsou schopny do jisté míry na sebe reagovat a prostředkovat tak spejitosti a vztahy někdy značně komplikované, prostоровě rozlehlé a v čase dlouho trvající. Vedle této plurality k sobě navzájem vnějších věcí a procesů, existuje niterný základ subjektivního přemáhání vlastní vnájemnosti, který je one vzájemné reagování umožněno a který je zároveň zdrojem a principem formování subjektů stále vyšších úrovní, jejichž přisouzení je stále rozlehlejší/tj. které jsou schopny vintegrovat do své přisouzenosti stále hlubší dimenze minulosti i budoucnosti/. Každý subjekt má sprvu své vlastní "universum", svůj vlastní integrovaný svět. Na určité úrovni jsou subjekty schopny propojit své světy tak, že žijí ve společném světě. Ve chvíli, kdy se pokoušejí napejlit do tohoto společného světa i světy těch subjektů, které se sní napejlit nedevedou a stávají ve svých uzavřených světech uzavřeny, vzniká universum v pravém smyslu toho slova.

Filosofie člověka proto se základních důvodů nemůže okenit u člověka, ale musí vypracovat svou koncepci universa a v jeho rámci i koncepci přírody. Příroda je onen "nižší" svět, který se snaží formovat, jakmile si člověk uvědomil, že s něho vykročil. Tote vykročení však vůbec neznamená, že jej opustil. Člověk má proto jen dvojí možnost : buď žít stále ve dvojím světě, jednou nejen v přírodě, druhou v dějinách, nebo posvátout přírodu na úroveň lidskou, začlenit ji do lidského světa, polidštit ji. To ovšem není možné jako pouhá sním na povrchu; sociální skutečnost musí proniknout doprostřed přírodních vztahů, lidskost musí

proniknout do samotné přírody. Příroda se tak sice nestane / tím
méně systémem / absolutní totalitou, ale bude sledována a stále
polidšovaná relativitou. A to nejen vnější příroda hvězd, planet,
horain a jiných přírodnin, živých i neživých, nýbrž také a především
příroda a přirozenost vlastní .

----- 000 -----